

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Cenzura a její právní úprava v ČSR
po roce 1945**

Předkládá: Kateřina Walterová

Vedoucí diplomové práce: JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová Ph.D.

Pracoviště: Katedra právních dějin

Studijní program: Právo a právní věda

Studijní obor: Právo

Plzeň 2024

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2023/2024

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kateřina WALTEROVÁ**
Osobní číslo: **R19M0466P**
Studijní program: **M0421A220004 Právo a právní věda**
Téma práce: **Cenzura a její právní úprava v ČSR po roce 1945**
Zadávající katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

Úvod

1. Cenzura a její obecné vymezení
2. Historický exkurz do počátků cenzury
3. Cenzura v českých zemích před rokem 1918
4. Cenzura v letech 1918-1945
5. Cenzura v letech 1945-1953
6. Cenzura v letech 1953-1968
7. Cenzura v letech 1968-1993
8. Důvody zákazu (nepřípustnosti) cenzury v ČR

Závěr

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

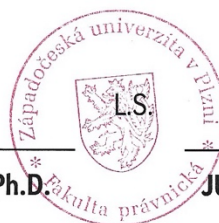
- MALÝ, Karel. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Jinočany: H & H, 1993. ISBN isbn80-85467-61-5.
- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1997. ISBN 80-7201-045-x.
- MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP, ed. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0863-4.
- KOBER, Jan, Jan WERNER, Vojen GÜTTLER, et al. *Svoboda projevu?: současné otázky nad jejím omezením*. Brno: Doplněk, 2021. Společensko-ekologická edice. ISBN isbn978-80-7239-345-9.
- WEYR, František, HORÁK, Ondřej, ed. *Československé právo ústavní: Ústavní vývoj československý v roce 1938*. Praha: Wolters Kluwer, 2017. Klasická právnická díla (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7552-891-9.

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2023**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2024**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 18. září 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a veškeré prameny a zdroje informací mnou použité jsem v textu řádně vyznačila.

Plzeň, březen 2024

.....
Kateřina Walterová

Poděkování

Touto cestou děkuji všem, kteří mě podporovali po celou dobu mého studia a při zpracování diplomové práce mi byli oporou. Zvláštní poděkování patří mé vedoucí diplomové práce, JUDr. et Mgr. Vendulce Valentové Ph.D., jež mi zcela nezanedbatelně pomohla v průběhu vytváření této práce.

Obsah

1	Úvod	1
2	Cenzura a její obecné vymezení	2
2.1	<i>Cenzura jako pojem</i>	2
2.2	<i>Cenzura a její dělení</i>	3
3	Historický exkurz do počátků cenzury	4
3.1	<i>Cenzura ve starověkém Řecku a Římě</i>	4
3.2	<i>Středověké náboženství a inkvizice pera</i>	5
3.3	<i>Cenzura a svoboda slova v novověkém světě</i>	6
3.3.1	16. století	6
3.3.2	17. století	9
3.3.3	18. století	10
4	Cenzura v českých zemích před rokem 1918	12
4.1	<i>Cenzurní uvolnění revolučního roku 1848</i>	13
4.2	<i>Cenzura ve druhé polovině 19. století</i>	14
5	Cenzura v letech 1918-1945	16
5.1	<i>Cenzura v období první a druhé republiky</i>	17
5.2	<i>Cenzura v období Protektorátu Čechy a Morava</i>	21
6	Cenzura v letech 1945-1953	22
6.1	<i>Vývoj cenzury v poválečném Československu v letech 1945-1948</i>	25
6.1.1	<i>Cenzura tisku a rozhlasu v obnoveném Československu</i>	25
6.1.2	<i>Cenzura kultury v obnoveném Československu</i>	29
6.2	<i>Vývoj cenzury v komunistickém Československu v letech 1948-1953</i>	31
6.2.1	<i>Cenzura v oblasti hromadných sdělovacích prostředků</i>	31
6.2.2	<i>Cenzura v oblasti kultury</i>	36
6.2.3	<i>Dopady právní úpravy cenzury na Českolipsku</i>	38
7	Cenzura v letech 1953-1968	40
7.1	<i>Cenzura v oblasti hromadných sdělovacích prostředků</i>	41
7.1.1	<i>Cenzura v oblasti tisku</i>	42
7.1.2	<i>Cenzura v oblasti rozhlasu</i>	44

7.1.3	Cenzura v oblasti televize.....	46
7.2	<i>Cenzura v oblasti kultury</i>	47
7.2.1	Divadlo	48
7.2.2	Film.....	49
8	Cenzura v letech 1968-1993	51
8.1	<i>Cenzura v oblasti hromadných sdělovacích prostředků</i>	54
8.1.1	Cenzura v oblasti tisku	55
8.1.2	Cenzura v oblasti rozhlasu.....	58
8.1.3	Cenzura v oblasti televize.....	59
8.2	<i>Cenzura v oblasti kultury</i>	59
8.2.1	Divadlo	60
8.2.2	Film.....	62
9	Důvody zákazu (nepřípustnosti) cenzury v ČR	63
10	Závěr	67
11	Cizojazyčné resumé	70
12	Zdroje	73
12.1	<i>Knižní zdroje</i>	73
12.2	<i>Zdroje dostupné z internetu</i>	77
12.3	<i>Soudní rozhodnutí</i>	79
12.4	<i>Právní předpisy</i>	79
12.5	<i>Archiválie</i>	81
	Seznam použitých zkratk	82

1 Úvod

Konec druhé světové války, ač událost přinášející nádech svobody pro celou řadu evropských zemí, znamenala pro Československo rodící se zárodky nesvobody. Období poválečné obnovy Československa, které vytvářelo prostor pro mnoho změn, skončilo příklonem k prosovětské politice. Následovala nemalá míra restriktivních zásahů a cenzura se uplatňovala v československých médiích i kultuře. Fungování cenzurního systému se postupem let měnilo a tato předkládaná diplomová práce je věnována problematice vývoje právní úpravy cenzury po roce 1945 až do současnosti.

Krátce v každé kapitole uvádím historické souvislosti, jejichž zařazení do problematiky této diplomové práce je nezbytné k pochopení konkrétní nastolené právní úpravy. Pro snazší pochopení institutu cenzury také hned zkraje vymezím pojem cenzury a její stručné dělení. Následně se budu ve své práci zabývat počátky cenzury. Tento historický exkurz započnu v období starověkého světa se zaměřením na Řecko a Řím. Následovat bude popis cenzurních aktivit ve středověku a tuto část zakončím dějinnou etapou cenzurního systému od 16. do 18. století. Předtím, než přistoupím k hlavnímu tématu práce, tedy k právní úpravě cenzury v Československu po roce 1945, učiním stručný přehled o vývoji právní úpravy cenzury v době klíčových revolučních let 1848 a 1849, v době po revolučních letech a v období druhé poloviny 19. století. V tehdejších dobách měly velký význam politicky orientované tiskoviny a prosazování tiskové svobody, proto tuto část zaměřím především na právní úpravu tiskové cenzury. Krátce nastíním také snahy o demokratizaci první republiky, které mimo jiné spočívaly v zákazu předběžné cenzury. Následně se budu stručně zabývat historickými etapami druhé republiky a nacistické okupace. Opět se zaměřím především na právní úpravu cenzury tisku periodického, přesto však cenzurní právní úprava i dalších oblastí, jako rozhlasu, divadla či filmu, nezůstane následně opomenuta.

Další a naprosto stěžejní částí mé práce bude cenzura a její právní úprava v Československu po roce 1945 až do současnosti. V těchto kapitolách se pokusím podat ucelený přehled cenzurních právních předpisů, jejichž ustanovení se promítla do reálného fungování cenzurního systému v oblastech hromadných informačních prostředků a kultury. Zmíním klíčové právní předpisy, ale také ty, které do cenzurních aktivit alespoň částečně zasahovaly. První kapitolou této části bude cenzura mezi lety 1945-1953, která bude zaměřena především na tiskové právo a praktické dopady cenzurní právní úpravy v oblasti Českolipska. Druhou stěžejní

kapitolou bude cenzura v letech 1953-1968. V této kapitole bude detailněji uvedena činnost tehdejšího klíčového cenzurního orgánu a dále budou probrány zásadní legislativní změny v oblasti právní úpravy cenzury. Cenzura a její právní úprava v letech 1968-1993 bude zaměřena především na opatření posrpnové cenzury, cenzuru následnou a formy sankcí v souvislosti s ní uplatňované. Dále nezůstanou opomenuty ani příklady výběrové realizace cenzury předběžné. V kapitole poslední se zaměřím na současnou právní úpravu cenzury, její komparaci s historickým pojetím, a v poslední řadě také na otázky jejího budoucího uchopení v českém právním řádu.

2 Cenzura a její obecné vymezení

Úvodem této práce je podstatné vymezit pojem cenzura. Lze jej definovat v poměrně úzkém kontextu, a to jako zásah do svobody projevu. Tento pojem lze však vyložit též s odkazem na historický vývoj našeho státu, a vykládat jej tedy v širších souvislostech. Představy o cenzuře a jejím fungování se v průběhu historie pochopitelně měnily a s tím i právní konstrukce cenzury. Lze ovšem velmi obecně konstatovat, že neměnným cílem cenzury v kontextu českých dějin byla kontrola a regulace informací. Rozdílná však byla míra intenzity cenzurních aktivit.

2.1 Cenzura jako pojem

Současná právní úprava České republiky cenzuru výslovně zakazuje¹, což je vzhledem k éře komunistického režimu v Československu v letech 1948-1989 jistě na místě. V českém právním řádu však nenalezneme konkrétní definici cenzury. V rovině zákonné jsme se historicky s konkrétním vymezením pojmu cenzura setkat mohli. Důkazem toho je zákon č. 84/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, který uváděl, že „*cenzurou se rozumějí jakékoliv zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými informačními prostředky.*“² Definice cenzury nalezneme také v různých odborných publikacích. Například dle Hendrychova Právnického slovníku je cenzura „*státní kontrola informací určených ke zveřejnění, zejména jako dozor, dohled nad tiskem i jinými formami svobody projevu.*“³

¹ Čl. 17 odst. 3 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod.

² Čl. 17 odst. 2 zákona č. 84/1966 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 28. 6. 1968 do 25. 9. 1968.

³ HENDRYCH, Dušan. Právnický slovník. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky. ISBN 9788074000591, s. 65.

2.2 Cenzura a její dělení

S vymezením pojmu cenzura souvisí také její dělení. Cenzuru lze v první řadě dělit na předběžnou a následnou. Podle profesora ústavního práva Františka Weyra v rámci předběžné neboli preventivní cenzury „*nesmí bez předcházejícího schválení obsahu nic býti uveřejněno*“⁴ a cenzura následná neboli represivní dle něj spočívá v tom, že „*tiskopisy již uveřejněné podrobeny jsou povšechně dozoru státní moci, tedy že proti zneužívání tisku může být různým způsobem zakročeno (zabavením tiskopisu, trestním stíháním autorů, vydavatelů, redaktorů apod.)*“⁵ Předběžná cenzura byla typická pro tzv. Bachovský absolutismus, takže byly dle tiskového řádu č. 122/1852 ř. z. tiskoviny kontrolovány ještě před vytištěním. Předběžná cenzura však nebyla přípustná například v období tzv. první republiky.⁶ Tehdejší zákonná úprava naopak připouštěla cenzuru následnou spočívající v zabavování již vyhotovených tiskovin.⁷

Dalším druhem cenzury je tzv. autocenzura. Ta spočívá v tom, že sám autor reguluje a určuje podobu sdělení, přičemž důvodem autoregulace může být například obava ze sankce či odmítnutí společnosti. Autocenzuru lze chápat také jako vedlejší produkt cenzury následné.⁸ Autocenzura jakožto dobrovolné sebeomezení ve snaze projít oficiální cenzurou byla typická především v normalizačním Československu. Takže například šéf nakladatelství byl odpovědný za politickou nezávadnost vydaného díla. V opačném případě přišel o svou pracovní pozici.

Dále lze cenzuru také dělit kupříkladu podle toho, do jakých oblastí zasahuje. Ottův slovník naučný uvádí pět různých typů cenzury, a to konkrétně cenzuru v právu církevním, theologickou neboli dogmatickou, cenzuru pro tiskopisy, divadelní a ve školství.⁹ Cílem církevní cenzury, která se z historického hlediska objevila nejdříve, bylo především prosazení a zachování aktuálního náboženství. V českých dějinách byla přítomna také tzv. morální cenzura, jejímž

⁴ WEYR, František, HORÁK, Ondřej (ed.). Československé právo ústavní: Ústavní vývoj československý v roce 1938. Klasická právnícká díla (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-7552-891-9.

⁵ Tamtéž.

⁶ §113 odst. 1 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁷ §487 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, ve znění účinném od 23. 5. 1873 do 31. 7. 1950.

⁸ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 32. ISBN 80-210-1146-7.

⁹ Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1892. sv. 5, s. 293.

cílem byla filtrace informací z etických důvodů. Důkazem toho je kupříkladu trestní zákoník z dob bachovského absolutismu č. 117/1852 z. ř. Tento dokonce jako přísněji trestný kvalifikoval čin, který tiskopisem vzbudil veřejné pohoršení či se dotýkal „mravopočestnosti“. Místo trestu vězení v délce osmi dnů až šesti měsíců ve druhém stupni věznice ukládal šest měsíců až jeden rok.¹⁰ V průběhu první světové války byla v popředí především kontrola tisku související s aktuálními politickými tématy a se zprávami z bojišť. Byla zavedena předběžná cenzura a celkově byla zvláštní pozornost věnována informacím, které by mohla využít druhá válčící strana, resp. protivník.¹¹ Lze tedy konkrétně hovořit o tzv. vojenské cenzuře. Tuto lze nalézt také v souvislosti se zákonem č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky. Zákon obsahoval ustanovení o zákazu nedovoleného zpravodajství pojednávajícího například o pobytu vojska, čímž by mohlo dojít k ohrožení státu.¹² Nelze opomenout ani politickou cenzuru, která v éře socialismu spočívala především v utajování informací a také ovlivňování veřejného mínění společnosti.

3 Historický exkurz do počátků cenzury

Institut cenzury má velmi dlouhou historii, je tedy poměrně náročné určit přesný okamžik vzniku. Předpokládá se ovšem, že se konstrukt cenzurních aktivit rodí již před naším letopočtem. Nutno však zmínit, že cenzura v období starověkých společností měla jinou podobu nežli cenzura moderní society. Zásahy cenzurní povahy jsou v novověkém myšlení spjaty především s totalitním státem. Ve starověkých společnostech bylo primárním cílem cenzury zachování náboženského míru. Předpokládá se, že právě to byla hlavní motivace k pálení knih, které obsahovaly nábožensky nepřipustná témata.

3.1 Cenzura ve starověkém Řecku a Římě

Citační zákon z roku 426 n.l. právě o tomto pálení knih pojednává. Konkrétně zakazuje knihy obsahující ideu magického umění a stanovuje, že kdo bude mít v držení takovou knihu, ztratí svůj majetek a bude deportován. Ti méně

¹⁰ §516 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 1. 1. 1927, ve znění účinném od 1. 9. 1852 do 31. 7. 1950

¹¹ CHARYPAR, M., et al. Zdvojení cenzurního systému v době války (1914-1918). In WÖGERBAUER, M., PÍŠA, P., ŠÁMAL, P., JANÁČEK, P. *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Academia, 2015, vol. 1, str. 546.

¹² §23 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, ve znění účinném od 5. 5.1945 do 23. 10. 1948.

privilegování budou popraveni.¹³ Z dob před naším letopočtem je nutné zmínit také nejstarší kodifikaci římského práva, tedy tzv. Zákon dvanácti desek (latinsky Lex duodecim tabularum). V tomto zákoně byla zakázána pomluva v rámci písní, básní či psaní. V období republiky neexistoval žádný zákon, který by zaručoval svobodu slova, ale jak můžeme vidět, existoval zákon, který zakazoval pomluvy. Ač tento zákon nezakazoval jiné projevy, lze konstatovat, že již v období republiky nalézáme určitou cenzuru textů.^{14,15}

V počátcích císařského Říma byly cenzurovány především názory směřující proti císaři, jelikož hlavním cílem bylo zachovat autoritu a legitimitu císaře. Právní základ pro cenzuru položil již císař Augustus. On totiž zkombinoval právo ze Zákona dvanácti desek, které zbrojilo proti pomluvám, s lex maiestatis neboli zákonem zrady. Na základě tohoto pak bylo možné obvinění z tzv. literární zrady.¹⁶

Pozdní antika byla velmi úzce spjata s křesťanstvím a pálení knih bylo v tomto období běžné. Podstatu křesťanského císařského zákonodárství nám podávají především Codex Theodosianus a Codex Justinianus. V Codexu Theodosiana je v překladu uvedeno například následující: „*poté se nahromadily nespočetné rukopisy a hromady svazků, z nichž mnohé byly zpopelněny před zraky soudců.*“¹⁷

3.2 Středověké náboženství a inkvizice pera

Již ve starověku se tedy setkáme s počátky cenzury, jež se o dost podstatněji rozvíjí v období středověku. Ve středověku byla hlavním cenzorem církev, která se neustále snažila o rozšiřování svého vlivu. Upevňování církevní moci dokládají mimo jiné i duchovní soudy či jedna z nejvýznamnějších památek českého práva tzv. Dekreta Břetislavova z roku 1039, která jasně ukazuje rozsah církevního vlivu.¹⁸

Prvními vykonavateli náboženské cenzury byli biskupové.¹⁹ Velmi restriktivním zásahem římskokatolické církve byl seznam zakázaných knih neboli

¹³ ROHMANN, Dirk. *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity: Studies in Text Transmission*, Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. <https://doi.org/10.1515/9783110486070>

¹⁴ RAHYAB, Susan, *Censorship and Book-Burning in Imperial Rome and Egypt*, CUNY Academic Works, 2020.

¹⁵ ROHMANN, Dirk. *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity: Studies in Text Transmission*, Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. <https://doi.org/10.1515/9783110486070>

¹⁶ RAHYAB, Susan, *Censorship and Book-Burning in Imperial Rome and Egypt*, CUNY Academic Works, 2020.

¹⁷ ROHMANN, Dirk. *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity: Studies in Text Transmission*, Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. <https://doi.org/10.1515/9783110486070>

¹⁸ ADAMOVÁ, Karolína; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-000-2.

¹⁹ *Sborník Národního muzea v Praze*. Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999. str. 3.

tzv. Index Librorum Prohibitorum.²⁰ Seznam zakázaných knih byl naposledy vydán roku 1948, přičemž celkem vyšlo 32 jeho publikací v rozmezí od 16. do 20. století.²¹ S cenzurními aktivitami církve se však lze setkat již od uznání křesťanství za státní náboženství. „*Nejstarší doklad máme z roku 325, kdy byl na koncilu v Nicei zakázán spis „Thalius“, jehož autorem byl později mnohokrát stíhaný Arius.*“²²

Nábožensky a politicky škodlivá nebo závadná produkce psaného slova se nejvíce rozšířila s vynálezem knihtisku. Zákazy vynášely především církevní sněmy, dále i jiné církevní autority, například papež či biskup. Na doporučení těchto církevních sněmů jakožto duchovní autority většinou reagoval panovník vydáním příslušných instrukcí světské moci.²³ Ve formě posudku církevní cenzuru prováděly často také univerzity. Jednalo se například o výnos pražské Karlovy univerzity o spisech Viklefových.²⁴ Doba, ve které byla alespoň dočasně přerušena moc církve, bylo husitství. Na krátký čas v počátcích 15. století tak v pramenech práva nalézáme především usnesení husitských sněmů.²⁵

3.3 Cenzura a svoboda slova v novověkém světě

Cenzurní zásahy tedy byly v období středověku především záležitostí církve. V 16. století tomu nebylo jinak, přičemž tento trend přetrval až do druhé poloviny 18. století, kdy došlo k omezování vlivů církve. 16. století lze shrnout jako zápas dvou jevů, kterými byl knihtisk a cenzura. K církevní cenzuře se však postupem času přidalo také uplatňování zájmů státu s cenzurou politickou, jež měla stále větší vliv. Stát se začal ujímat cenzury v průběhu 17. století za vlády Leopolda I.,²⁶ ale stále měla hlavní slovo cenzura církevní. V prvních letech 18. století byly cenzurní zásahy stále poměrně dost striktní, což se změnilo za vlády Josefa II.

3.3.1 16. století

Vliv církevní cenzury byl v 16. století stále znatelný. Byla to právě církev, která schvalovala ideologickou správnost knih. Skutečnost, že měla na starost

²⁰Editors, *History of censorship*. Encyclopedia Britannica [online]. Available from <https://www.britannica.com/topic/censorship/History-of-censorship>.

²¹ ROMUL DOVIČ, G. I. *Dějiny inkvizice (13.-20. století)*. Praha: Svoboda, 1973. 387 p.

²² *Sborník Národního muzea v Praze*. Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999. str. 6.

²³ Tamtéž, str. 3.

²⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin, díl 1*. s. 224

²⁵ ADAMOVÁ, Karolína; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. str. 18. ISBN 978-80-7432-000-2.

²⁶ MACEK, Pavel, *Dějiny policie a četnictva, I. Habsburská monarchie 1526-1918*. ISBN 80-85821-52-4.

cenzuru knih, lze připsat tehdejšímu společenskému událostem a politickému pozadí. Došlo k porážce českých stavů v roce 1547, což umožnilo panovníkovi Ferdinandovi I. striktnější vystoupení proti českým bratřím. Od roku 1564 měl dohled nad tiskem ve svých rukou arcibiskup, který se v rámci svých cenzurních příkazů odvolával na panovníka. Zároveň bylo tištění knih podmíněno udělením královského privilegia.²⁷

Období 16. století s sebou nepřináší pouze kontrolu knihtisku, ale také zásahy do různých oblastí kultury. Příkladem zásahu do kulturního dění bylo počínání habsburského panovníka Maxmiliána. Vydal mandát proti nekatolickým písním a modlitbám, které vznikaly na Moravě. O existenci tohoto mandátu víme z přípisu koncipovaného 2. srpna roku 1656 pro hejtmana opavského, moravského a ratibořského.²⁸

V období předbělohorském byly cenzurní aktivity zaměřeny na vše nekatolické. Je však nutné zdůraznit, že cenzura byla odlišná v oblasti Moravy a v oblasti Čech. V Čechách panoval velmi striktní přístup k nekatolické literatuře. Na Moravě byla situace poněkud uvolněnější, což bylo důsledkem shovívavého přístupu Ferdinanda I. a jeho snaze o zachování moravské svobodné konfese. Značnou roli měla také neutralita markrabství v konečných fázích šmalkaldské války.²⁹

3.3.1.1 Cenzura v oblasti Čech

V Čechách bylo cílem Ferdinand I. zlikvidovat nekatolickou literaturu. Proto vydal 3. srpna roku 1537 nový mandát, díky němuž mu lze udělit prvenství v zákazu veškerého mimopražského knihtisku v 16. století.³⁰ Mandát přikazoval: „aby /tiskaři/ od nynějšího času nikdyž jinde žádných knih ani traktátův budto latinských, českých ani německých v Království českém netiskli a tisknutí nedali kromě v Městech pražských...leč s povolením a jistým vědomím administrátora Hradu pražského aneb druhého administrátora konzistoří pražské pod obojí spuosobú nynějších neb budúcích.“³¹ Pokud víme, tak jediným tiskařem, který tohoto zákazu na území Čech neuposlechl, byl Alexandr Oujezdecký z Litomyšle. Jeho tiskárna pracovala mimo jiné také ve službách Jednoty bratské.³²

²⁷MALÝ, Karel, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r.1918*, 2., přeprac. a dopl. Vyd. Jinočany: H & H, 1993, ISBN 80-85467-61-5

²⁸VOIT, Petr. *Příspěvky ke knihopisu: Moravské prameny z let 1567-1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1987. str. 276.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

Ferdinand I. ovšem v roce 1547 omezil knihtisk na území Království českého ještě více, respektive ho celý zakázal. Zákaz z roku 1537 neznamenal rozsáhlé trestní akce, ale u opatření z roku 1547 tomu bylo naopak. Zákaz knihtisku byl namířen především proti městskému stavu. Důvodem byla jeho potenciální politická síla. Dokonce došlo k popravě jednoho z českobratrských tiskařů, který byl angažovaný v protihabsburském odboji. Jednalo se o Jana Olivetského z Olivetu.^{33,34} Ferdinand I. celé veřejnosti 9. října roku 1547 nařídil, „...abyšte hned v dnešní den, jakž vás tento mandát nás dojde, v našich městech, městečkách, na statcích a gruntech našich žádných impresátoruov nebolizto knih, traktátuov ani jiných věcí, jakž by jmenovány býti mohly, tištění nedopouštěli, konečně podle mandátu našeho zapověděli a nikdež tisknutí nedali, leč při našem impresátorovi, kteréhož sme v Praze k tomu svoliti a zříditi ráčili...“³⁵ Knihotisk se tak stal institucí pod neustálým dohledem státní moci a byl pod soustavnou kontrolou státního aparátu. Tato situace ovšem nebyla pro panovníka trvale udržitelná, a proto z jeho strany začalo docházet k četným ústupkům. Snaha po kontrole tisku se však nevytratila.

Cenzuru mnohdy žádali i samotní tiskaři. Knihotisk patřil mezi svobodná umění, která v té době ještě nebyla usměrňována ani městskými či zemskými cechovními artikulemi. Byla tak poskytnuta značná možnost pro konkurenci. Jediným regulujícím činitelem byla privilegia, která měla centralistický ráz. Udělovala se například pro určité místo nebo tiskaře.³⁶

Jelikož nařízení, která vznikla za Ferdinandova panování v roce 1537 a 1547, byla neustále obcházena a tlak katolické církve na podobu cenzurních zásahů byl stále větší a větší, došlo k několika zásadním událostem. Panovník Maxmilián nejprve zakázal český knihtisk v Norimberku a následně veškerou cenzurní pravomoc svěřil do rukou arcibiskupa. Události vyvrcholily vydáním nového mandátu. Tento, v řadě již třetí mandát, upravoval nejen cenzurní řád v Čechách, ale také náležitosti týkající se knihtisku a knižního obchodu. Mandát byl vydán 21. května roku 1567 a vycházel z obou nařízeních předcházejících.³⁷

³³ KROFTA, Kamil. *Nesmrtelný národ: od Bílé hory k Palackému*. Michiganská univerzita: J. Laichter, 698 p.

³⁴ VOIT, Petr. *Příspěvky ke knihopisu: Moravské prameny z let 1567-1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1987. str. 276.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ Tamtéž.

3.3.1.2 Cenzura v oblasti Moravy

Nejstarší zmínku o moravské cenzuře nalézáme v díle Jana Petra Cerroniho. Autor v rámci svého stručného ohlédnutí po dosavadních dějinách cenzury do tohoto díla zahrnul také shrnutí Maxmiliánova mandátu, který roku 1567 zavedl cenzuru na Moravu.³⁸

Od počátku 16. století se tiskový dohled na Moravě zaměřoval na činnost Jednoty bratrské. V rámci knihtisku totiž nebyly šířeny pouze kulturní zájmy, ale od samého počátku bylo rozšiřování knih obestřeno také společensko-politickou atmosférou. Tato skutečnost vedla k jednání papeže Alexandra VI., který v roce 1499 zakázal šíření oficiálně neschválených knih. Porušení tohoto zákazu znamenalo trest exkomunikace.³⁹

Celkově lze 16. století v oblasti Moravy popsat nutností náboženské polemiky mezi jednotlivými náboženskými skupinami či sektami a oficiálním náboženstvím. Tuto potřebu bylo možné naplnit pouze prostřednictvím tištěného slova. Logickým důsledkem byl vznik nekatolických tiskáren, kterými byla například tiskárna Habrovanských v Lulči (1530), postupem času tiskne také například Olomouc (1538).⁴⁰

3.3.2 17. století

Z počátku 17. století na pražský arcibiskupský stolec usedl arcibiskup Karel z Lamberka. Karel z Lamberka byl znám svým velmi netolerantním postojem vůči protestanství, takže není překvapením, že došlo ke zpřísnění cenzury. Pražští tiskaři tak byli v roce 1608 povoláni na Hrad, kde jim bylo sděleno, že pakliže poruší cenzurní nařízení, budou stíháni právem útrpným. Od roku 1609 byl dohled nad tiskem protestantských publikací svěřen defenzorům, což bylo důsledkem Rudolfova „Majestátu na svobodu náboženskou“. V podstatě lze do konce 17. století mluvit pouze o cenzuře církevní, která se řídila zásadami Tridentského koncilu. Tridentský koncil byl odezvou katolické církve v letech 1545-1563 na výzvy reformace.⁴¹

Velkou roli hrál odpor proti německé expanzi. Tento odpor přetrvával od konce 15. století, stupňoval se celé 16. století a vyvrcholil v éře 17. století. Velmi důležitým mezníkem byl tedy okamžik stavovského povstání. V této éře se

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ HOMEROVÁ, Klára, *Tisková cenzura v Čechách, 1621-1660*, Sborník národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie 42-43, 1997-1998, č. ¼, s. 1-87, zde s. 12-14.

tiskařské umění těšilo nebyvalé svobodě, což se ale nedá říct o době pobělohorské. V tomto období totiž dochází ke značným změnám. Změny spočívaly, mimo zvýšené cenzurní aktivity, také v zásazích do oblastí české kultury. Mnozí z představitelů české kultury emigrovali a vliv habsburského absolutismu byl tak velmi znatelný.^{42,43,44}

V květnu roku 1621 bylo císařským mandátem, který byl adresován radě a purkmistru Starého Města pražského, přikázáno, aby všem tiskařům sdělili, že potřebují k možnosti tisknout zvláštní povolení místodržícího knížete Lichtenštejna.⁴⁵ Zároveň bylo tiskařům oznámeno, že pokud by toto nařízení přestoupili, hrozil by jim trest ztráty hrdla. Koncem roku 1621 bylo například zabaveno a následně zničeno druhé vydání Kroniky boleslavské, tzv. Dalimily. Kronika byla zdrojem citátů poukazujících na důležitost a uvědomění svého vlastenectví. Mnozí, mezi nimi například právník a spisovatel Viktorin Kornel ze Všehrd, použili úryvky z této Kroniky. Dalimila měla celkový dopad na burcování národního vědomí a odrážela společenskou situaci doby.^{46,47}

V letech následujících vyšlo poměrně velké množství různých cenzurních nařízení. Do vydání Obnoveného zřízení zemského v roce 1627 cenzurní nařízení, která se týkala cenzury předběžné a následné, vydávalo místodržitelství.⁴⁸ Obnovené zřízení zemské mimo jiné prohlásilo římský katolicismus za jediné dovolené náboženství.⁴⁹ Cenzurní praxe se tak ustálila v podobě, v jaké prakticky existovala v době předbělohorské. Hlavní slovo měl arcibiskup. Ve druhé polovině 17. století vystupoval panovník Ferdinand III. proti kacířským písním a literatuře, přičemž vše bylo ke kontrole předkládáno Královské české kanceláři, která sloužila jako hlavní cenzurní orgán.⁵⁰

3.3.3 18. století

První polovina 18. století se vyznačuje cenzurním dohledem usilujícím o náboženskou jednotu. Cenzura v habsburské monarchii již byla organizovaná

⁴² *Sborník Národního muzea v Praze*. Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999. str. 14.

⁴³ ADAMOVÁ, Karolina; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-000-2.

⁴⁴ Dalimil; HAVRÁNEK, B.; DAŇHELKA, J.; KRISTEN, Z. *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, 2nd ed.; ČASV: Praha, 1958.

⁴⁵ VOLF, Josef. *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*. s. 70.

⁴⁶ *Sborník Národního muzea v Praze*. Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999, str. 21.

⁴⁷ Dalimil; HAVRÁNEK, B.; DAŇHELKA, J.; KRISTEN, Z. *Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila*, 2nd ed.; ČASV: Praha, 1958.

⁴⁸ *Sborník Národního muzea v Praze*, Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999, str. 21.

⁴⁹ ADAMOVÁ, Karolina; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-000-2.

⁵⁰ *Sborník Národního muzea v Praze*. Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999. str. 21

státem. I přes tuto skutečnost byly cenzurní aktivity řízeny biskupem a vykonávali je jezuité.⁵¹ Druhá polovina 18. století je charakteristická střetem zájmů státu a církve. V 70. letech 18. století dochází k prosazení absolutistické státní cenzury, která trvala až do revolučního roku 1848.

V 17. století se setkáváme s první státní cenzurou a tento trend nadále pokračoval i ve století osmnáctém. Druhá polovina 18. století se vyznačovala snahami o omezení vlivu a moci církve. Byly realizovány různé církevní reformy, a to především za dob vlády Marie Terezie a jejího syna Josefa II. Marie Terezie svými zákony například omezila nabývání církevního majetku či daňová privilegia církve. Především však zavedla cenzuru nad církevními spisy.⁵² Marie Terezie vyhlásila, že „*bez předběžného oznámení a nejvyššího svolení nesmí být pod trestem zastavení živnosti knihtiskařem tištěn žádný duchovní výnos mající veřejný vliv.*“⁵³ Cílem Marie Terezie bylo zestátnit cenzuru, čehož dosáhla tím, že dozor nad knižní kulturou odebrala jezuitským univerzitám a cenzurní dohled delegovala na cenzurní komisi. Marie Terezie tedy v lednu roku 1752 zřídila pražskou cenzurní komisi, jež byla samozřejmě podřízena státu.⁵⁴ Hlavní roli však zastávala centrální říšská cenzurní komise ve Vídni založena roku 1751.⁵⁵

Císař Josef II. po smrti své matky Marie Terezie v roce 1780 začal proměňovat podobu monarchie podle svých vlastních představ a byl velmi aktivní ve vydávání nových nařízení. V souhrnu lze říct, že za vlády Josefa II. se cenzura uvolnila a v českých zemích tak došlo k velkému rozvoji vydavatelské činnosti. Pro tematiku této práce je jistě velmi důležité zmínit jím vytvořený cenzurní patent z června roku 1781.⁵⁶ Cílem cenzurního patentu bylo radikální centralizování a zjednodušení cenzury. Centralizace cenzurní soustavy byla ovšem dokončena až za vlády Františka II. (I.) Hlavní slovo měla stále Vídeň. Postupně byly rušeny cenzurní komise a funkci přebíraly revizní úřady.⁵⁷

V roce 1785 vyšlo další císařské nařízení, které stanovilo, že veškeré tisky vydané před rokem 1785 musí být znovu předloženy cenzuře. Přičemž bylo

⁵¹ KOLLÁROVÁ, Ivona, *Cenzúra kníh v tereziánskej epoche*, Bratislava, Ústredná knižnica SAV 1999, s. 26.

⁵² MALÝ, Karel, *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r.1918*, 2., přeprac. a dopl. Vyd. Jinočany: H & H, 1993, ISBN 80-85467-61-5.

⁵³ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. sv. 1, s. 100-110. ISBN 978-80-200-2491-6.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž, str. 66–82.

⁵⁶ Tamtéž, str. 129.

⁵⁷ Tamtéž, str. 122–140.

lhostejno, zda už byly cenzurou schváleny, či nikoliv. Nadále přetrvávala také například cenzura divadelní. Stále lze ovšem konstatovat, že cenzura v průběhu vládnutí Josefa II. byla značně liberální.⁵⁸ Ke změně dochází na přelomu 90. let 18. století do počátku 19. století, kdy začala být cenzurní praxe stále více restriktivní, což mimo jiné dokládá také nárůst počtu zakázaných knih.⁵⁹

Za vlády Leopolda II., bratra Josefa II., byla vydávána přísnější cenzurní nařízení. Dokonce bylo zakázáno dovážení nebezpečných knih, které by mohly zařít proniknutí revolučních myšlenek do monarchie. V tomto trendu zpřísnování cenzury pokračoval také panovník František II. (I.). V roce 1795 byla do dvorského dekretu shrnuta cenzurní opatření a vznikl tzv. Obnovený cenzurní řád (*Erneute Censurs-Ordnung*). V témže roce byl vydán také patent o velezradě. „*Pod vlivem revoluce byl tento cenzurní řád a spolu s ním celá soustava předběžné cenzury rozhodnutím krále Ferdinanda V. ze dne 15. března 1848 (v Čechách provedeným nařízením z 21. března) zrušena.*“⁶⁰

4 Cenzura v českých zemích před rokem 1918

Pro další část mé diplomové práce je centrem pozornosti revoluční rok 1848, jelikož svoboda projevu byla v tomto roce důsledkem rozmachu liberálního smýšlení a celkově velmi hojně probíraným tématem. Tento rok lze považovat za rok přestupný, jelikož došlo k přechodu od pozdně feudální společnosti ke společnosti zcela nové, jež měla požadavky občanské svobody, svobody tisku, odstranění cenzury, zrušení poddanství a mnoho dalšího. Tyto společenské požadavky byly mnohdy vyjadřovány formou petic, jako tomu bylo i v případě tzv. První petice pražské. Svatováclavský výbor, jenž byl hlavním představitelem českého politického hnutí, předložil císaři Ferdinandovi tento první politický počín. První pražská petice z března roku 1848 požadovala mimo jiné také svobodu tisku, k níž ale nedošlo. Tisk měl být totiž nadále regulován příslušnými zákony.⁶¹

⁵⁸ PETRÁŇ, Josef, Jaromír NAVRÁTIL, Bohumil STEHLÍK a Josef KOČÍ. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70.-90. letech 18. stol.* Praha: Academia, 1990, ISBN 80-200-0061-5.

⁵⁹ WÖGERBAUER, Michael, Petr PÍŠA, Petr ŠÁMAL a Pavel JANÁČEK. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014.* Praha: Academia, 2015. sv. 1, s. 141–161. ISBN 978-80-200-2491-6.

⁶⁰ KOBER, Jan. *Svoboda projevu?: současné otázky nad jejím omezováním.* Vydání 1. Brno: Doplněk, 2021. 431 stran. Společensko-ekologická edice, svazek 26. s. 15. ISBN 978-80-7239-345-9.

⁶¹ TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, Díl I: 1848-1859.* Praha: Československý Kompas, 1932, s. 37-45.

4.1 Cenzurní uvolnění revolučního roku 1848

Společnost prosazovala tiskovou svobodu a vídeňské vládní kruhy tak musely díky těmto tlakům vytvořit novou podobu regulace tisku. Nejprve došlo k velmi liberálnímu kroku v podobě zrušení cenzury zavedené metternichovským režimem, ke kterému došlo patentem z 15. března roku 1848. Patent byl v českých zemích proveden nařízením z 21. března 1848. Svobodu projevu a tisku garantovala také Pillersdorfova neboli Dubnová ústava z dubna roku 1848, která však nikdy nevstoupila v platnost.⁶²

Současně se zákazem cenzury bylo pracováno na návrhu tiskového zákona. Jednalo se o provizorní předpis o tisku, jehož smyslem však bylo udržení státní kontroly nad vydáváním nových tiskovin. Tato měla spočívat v řadě omezení vůči vydavatelům, kterým byla například jejich povinnost žádat o povolení, pokud chtěli publikovat. Široká společnost neoficiální vyhlášení tohoto řádu vnímala velmi negativně, jelikož jeho obsah vzbuzoval dojem dosavadního absolutistického režimu. Proto počaly práce na nové úpravě tiskového práva. Vídeňskou ministerskou radou bylo 18. května 1848 publikováno nařízení, které bylo volnějšiho rázu. Stanovovalo totiž mimo jiné, že vydavatelé periodických tiskovin nejsou povinni žádat o povolení. Zároveň bylo díky tomuto nařízení ministerské rady poprvé zavedeno řízení před porotními soudy, které rozhodovaly o tiskových deliktech. Porotní soudy fakticky přinášely prvek občanské kontroly nad soudním rozhodováním. V rámci tiskového soudnictví však neměly dlouhého trvání⁶³, neboť „*krutý absolutismus Bachovský odstraniti hleděl všech svobodomyšlnějších ústavů, které jeho národy potlačovacím ordonancím naproti stály.*“⁶⁴ Následně byly obnoveny až po pádu bachovského absolutismu.^{65,66}

Cenzura byla velmi záhy obnovena, a to na počátku stavu obležení, v červnu 1848. Pokusy o zavedení svobody projevu proběhly opětovně v září. Právní úpravou občanských práv z 26. září 1848 byl tzv. „Návrh práv základních“, který výslovně cenzuru zakazoval. Revoluční události zapříčinily, že definitivní návrh

⁶² §19 Nejvyššího patentu z 25. dubna 1848, Ústavní listiny rakouského císařství.

⁶³ Poroty byly zrušeny císařským nařízením č. 5/1852 ř. z. z 11. ledna 1852. O tiskových trestných činech rozhodovaly zemské soudy.

⁶⁴ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel. *Po dvaceti letech: porotní soud Karla Havlíčka Borovského, který dne 12. listopadu 1851 odbýván byl u c.k. Zemského soudu v Hoře Kutné.* V Praze: Grégr a Ferd. Dattel, 1871, s. 7.

⁶⁵ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU.* Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 25. ISBN 80-210-1146-7.

⁶⁶ MALÝ, Karel, Florián SIVÁK a Kateřina ŘEZÁČOVÁ. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918.* Jinočany: H & H, 1993, s. 489-490. ISBN 80-85467-61-5.

základních práv byl dopracován až 21. prosince 1848. Tyto snahy byly překaženy politickými událostmi, a tak návrh základních práv zůstal pouze ve fázi návrhu. Ke znovuzavedení cenzury došlo nařízením ministerstva vnitra vydaným 20. prosince 1848.⁶⁷

4.2 Cenzura ve druhé polovině 19. století

Další úpravu svobody projevu tiskem a zákaz cenzury nalézáme v §5 císařského patentu o základních občanských právech z března roku 1849, který byl vydán společně s tzv. Březnovou neboli Stadionovou ústavou v témže roce. Ani tato ústava nebyla platná, pouze některá její ustanovení byla provedena patenty a ministerskými nařízeními. Doprovodný císařský patent o základních občanských právech tedy cenzuru zakazoval, ale pouze formálně. Byl totiž vydán zákon proti zneužití tisku, č. 161/1849 ř. z., který představoval další směřování státu spočívající v nutnosti zamezit liberálním tendencím. Tento trend represivních předpisů se v praktické rovině projevil v soudních procesech s Karlem Havlíčkem Borovským. V roce 1849 stanul před pražskou porotou pro tiskový přestupek. V tomto procesu se konkrétně řešil článek nesoucí název „Výklad oktroyované ústavy od 4. března“. Tento byl brán velmi kriticky, jelikož měl Havlíček údajně opovrhovat Březnovou ústavou Rakouského císařství. Nakonec byl shledán nevinný.⁶⁸

Definitivní rozchod s ústavními zásadami znamenal tzv. Bachovský absolutismus, který byl zaveden tzv. Silvestrovskými patenty z 31. prosince 1851. Druhým silvestrovským patentem byla zrušena veškerá občanská práva a svobody. Od roku 1851 byla zavedena předběžná kontrola obsahu tiskovin a nad výkonem tiskového práva dohlížely policejní orgány, což bylo zakotveno v tiskovém řádu č. 122/1852 z. ř. Tento tiskový řád z roku 1852 mimo jiné umožňoval, aby bylo zastaveno každé periodikum, jež bylo nepřátelské vůči monarchii. Zaváděl také finanční kauce vydavatelů periodického tisku a celkově citelně omezoval vydávání periodik. Z dob bachovského absolutismu nelze opomenout ani právní úpravu trestního zákoníku č. 117/1852 ř. z.⁶⁹, který platil až do roku 1950 a postihoval trestné činy spáchané tiskopisy. Kupříkladu uváděl, že za zločin spáchaný obsahem

⁶⁷ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 25-26. ISBN 80-210-1146-7.

⁶⁸ Karel Havlíček Borovský před pražskou porotou v r. 1849. V Praze: V.P. Nešněra, 1896, s. [9-31].

⁶⁹ Trestní zákoník z roku 1852 byl v podstatě pouze novelizací trestního zákoníku z roku 1803.

tiskopisu jsou odpovědni všichni ti, kteří se jakkoliv podíleli na jeho rozšiřování.⁷⁰ Dále stanovoval, že trestnost činu pro spisovatele, překladatele, vydavatele, redaktora a nakladatele počíná dobou, kdy byl tiskopis odevzdán k tisku. Pro ostatní až počátkem jejich spolupůsobení.⁷¹ Předběžná cenzura byla uplatňována až do vydání ústavy Rakouského císařství roku 1867, která opět cenzuru zakazovala.^{72,73}

V 60. letech 19. století, tedy po skončení absolutismu a obnovení ústavnosti, byla situace pro svobodu projevu značně příznivější. Ač v Únorové ústavě z roku 1861 základní občanská práva upravena nebyla, postupem času se ke slovu dostávaly liberální politické proudy a došlo ke značným změnám. Změnila se tak i dosavadně značně omezená tisková svoboda. Byl zrušen zmiňovaný tiskový řád z roku 1852. Hlavní normou tiskového práva se stal zákon o tisku č. 6/1863 ř. z. ze 17. prosince roku 1862 a jeho procesní doprovodný předpis, zákon o tiskovém řízení č. 7/1863 ř. z.

Zákon o tisku měl tři části. První část obsahovala obecná ustanovení, v nichž bylo mimo jiné stanoveno, že právo tisknout je zakotveno také v živnostenských předpisech.⁷⁴ V části druhé byla ustanovení o povinnosti kauce pro vydavatele periodických tisků⁷⁵, přičemž tyto byly důkazem přítomného zatížení realizace tiskové svobody a pozůstatkem tiskového zákona z roku 1852. Druhá část zákona o tisku stanovovala také povinnost ohlašovací.⁷⁶ Díky tomuto zákonu byl koncesní systém, který stanovoval tiskový zákon z roku 1852, nahrazen ohlašovací povinností. Zákaz omezování tisku koncesním systémem a cenzurou potvrdil také zákon o obecných právech občanů č. 142/1867 ř. z.⁷⁷ Byť tento zákon cenzuru zakazoval, tak nutno zmínit zákon č. 66/1869 ř. z., o výjimečném stavu, který navrácení předběžné cenzury umožňoval.⁷⁸ Ve druhé části zákona o tisku dále

⁷⁰ §7 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 1. 1. 1927, ve znění účinném od 1. 9. 1852 do 31. 7. 1950.

⁷¹ §10. zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 1. 1. 1927, ve znění účinném od 1. 9. 1852 do 31. 7. 1950.

⁷² SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 29. ISBN 80-210-1146-7.

⁷³ MALÝ, Karel, Florián SIVÁK a Kateřina ŘEZÁČOVÁ. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Jinočany: H & H, 1993, s. 489-490. ISBN 80-85467-61-5.

⁷⁴ §3 zákona č. 6/1863 ř. z., o tisku.

⁷⁵ §13-§16 zákona č. 6/1863 ř. z., o tisku.

⁷⁶ §10 zákona č. 6/1863 ř. z., o tisku.

⁷⁷ Čl. 13 zákona č. 142/1867 ř. z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených.

⁷⁸ §7 zákona č. 66/1869 ř. z., o výjimečném stavu.

nalézáme také ustanovení o předkládání výtisků k cenzuře.⁷⁹ Část třetí zákona o tisku upravovala otázky trestněprávní. V těchto ustanoveních, jež byla speciální vůči platnému trestnímu zákoníku, bylo kupříkladu stanoveno, že ten, kdo vydá bez povolení periodický spis, byť bylo jeho vydávání nálezem soudu či úřadem bezpečnosti zastaveno, dopustí se přečinu a bude mu udělena pokuta.⁸⁰

Tiskový zákon obecně znamenal uvolnění tiskových poměrů, ale některá represivní opatření ponechal. Zákon byl platný do konce existence Rakousko-Uherska a po vzniku Československa byl společně se svými novelami recipován a stal se tak součástí české právní úpravy tiskových poměrů.⁸¹ V oblasti tiskového práva byly převzaty i další zákony. Jednalo se kupříkladu také o zákon č. 119/1873 ř. z., který upravoval řízení ve věcech tiskových. Tento stanovil, že ve věcech tiskových přestupků je věcně příslušný soud okresní a v případech přečinů a zločinů jsou věcně příslušné poroty.⁸² Činnost porotních soudů byla tímto zákonem z roku 1873 obnovena, ale pro delikty tiskové začaly poroty působit již dříve, a to na základě zákona č. 32 ř. z. z 9. března 1869. Tiskové právo bylo provázáno s právem trestním, čehož jsou důkazem také českolipské soudní procesy druhé poloviny 19. století. Českolipským porotním soudem byl odsouzen odpovědný redaktor Národních listů Jakub Arbes, a to za svou publicistickou činnost mající politický nádech. Svůj trest si zde také odpykal.⁸³

5 Cenzura v letech 1918-1945

28. října roku 1918 došlo k vyhlášení Československé republiky. Smýšlení tehdejší společnosti se přiklánělo k demokratickému uvažování, což bylo důsledkem vyústění předchozího vývoje událostí. Snahy o rozvoj demokratické první republiky byly přerušeny pomnichovskou cenzurou a následnou okupací nacistickým Německem. Období od září roku 1938 do května roku 1945 v novodobých dějinách našeho státu znamenalo řadu nedemokratických opatření. Druhá republika se vyznačovala přísným cenzurním aparátem, který byl zaměřen především na periodický tisk. Cenzurní aktivity začaly být značně rozsáhlejšího rázu v období Protektorátu Čechy a Morava.

⁷⁹ §17, §18 zákona č. 6/1863 ř. z., o tisku.

⁸⁰ §25 zákona č. 6/1863 ř. z., o tisku.

⁸¹ ADAMOVIČ, Karolína a Ladislav SOUKUP. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 286. ISBN 978-80-7380-271-4.

⁸² §484 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního, ve znění účinném od 23. 5. 1873 do 31. 7. 1950.

⁸³ Osvětový dům (Česká Lípa) a Vlastivědné muzeum (Česká Lípa, Česko). *Jakub Arbes a Česká Lípa: vlastivědný sborník*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1964, s. 25-27.

5.1 Cenzura v období první a druhé republiky

V rámci nově vzniklé Československé republiky byl převzat rakouskouherský právní řád, a to „*tzv. recepční normou (zákon č. 11/1918 Sb.), kterou narychlo v noci z 27. na 28. října 1918 připravil Alois Rašín.*“⁸⁴ „*Zákon o zákonné ochraně Československé republiky (č. 449/1919 Sb.) pak stanovil, že se v recipovaných právních předpisech výrazy „rakouský“, „uherský“, „rakousko-uherský“ a další jim podobné nahrazují příslušnými tvary termínů „československý“ a „Československá republika“.*“⁸⁵ Konkrétně v rámci cenzurního systému je jistě důležité opětovně zmínit recepci rakouských a uherských předpisů tiskového práva. Tyto právní předpisy byly poměrně pokrokové, přesto však obsahovaly celkem striktní cenzurní aktivity ze strany státního aparátu. „*Proto už v listopadu 1918 byly podány parlamentu první návrhy na změny recipovaných tiskových předpisů a odstranění některých překážek svobody tisku.*“⁸⁶ Tiskové zákonodárství bylo v první republice projednáváno převážně v demokratickém duchu velmi hojně, i přesto se nedočkalो uspokojivého konečného řešení. Komplexní osnovou nového tiskového zákona byl *tzv. Velký tiskový zákon z 30. let 20. století*. Z tohoto vládního návrhu zbyl pouze *tzv. Malý tiskový zákon, který bude dále rozebrán.*

Celkově lze tiskové právo první republiky charakterizovat jako spleť recipovaných rakouskouherských právních předpisů s množstvím nepatrných úprav z dvacátých a třicátých let Československa. Nutno však podotknout, že stejně jako za monarchie, i v tomto období trvala provázanost tiskového práva s právem trestním. Obsah tiskovin tak byl stále posuzován podle skutkových podstat trestního zákona č. 117/1852 ř. z. a také podle rakouského vojenského trestního zákona č. 19/1855 ř. z.⁸⁷

V rámci snah o demokratizaci nově vzniklého československého státu je nezbytné se také pozastavit na finální podobě ústavy z roku 1920. Tato velmi liberální ústava v souhrnu vyjadřovala veškeré hodnoty, ke kterým se první

⁸⁴ ADAMOVÁ, Karolina; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. s. 257, ISBN 978-80-7432-000-2.

⁸⁵ VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 419. ISBN 978-80-7380-257-8.

⁸⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, s. 363. ISBN 978-80-87212-39-4.

⁸⁷ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 30. ISBN 80-210-1146-7.

republika hlásila. Obsahovala mimo jiné svobodu tisku, zákaz předběžné cenzury⁸⁸, svobodu učení, svědomí a projevu mínění.⁸⁹ Ústavní listina zákazem předběžné cenzury tak navázala na tradici rakouského zákonodárství.⁹⁰ M. Holub však poukazuje na praktické hledisko a uvádí, že z důvodu možného prozatímního zabavení⁹¹ a následné velké majetkové škodě se listy nechaly dobrovolně podrobit předběžné cenzuře, byť tato byla v rozporu s Ústavou.⁹² Možnost zabavování již vyhotoveného poukazuje na přítomnost cenzury následně.

Nutno zmínit také zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních ze 14. dubna 1920, který stanovil možnost suspendovat svobody zaručené ústavní listinou⁹³ v případě událostí jako kupříkladu válečného stavu. Mimo jiné se toto ustanovení týkalo právě také zákazu předběžné cenzury podle §113 odst. 1 Ústavy. Neméně důležité je zmínit také ustanovení §10 zákona č. 300/1920 Sb., které se týkalo možnosti omezení či zastavení vydávání a rozšiřování periodik. Následně byl tento zákon novelizován, a to zákonem č. 125/1933 Sb., jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních. Tento zákon z 10. 7. 1933 novelizoval i ustanovení §10. Byla zachována možnost omezit či úplně zastavit vydávání a rozšiřování tiskopisů. Možnost uložení povinnosti předložit výtisky byla také zachována. Novela ovšem umožňovala státnímu úřadu bezpečnostnímu podrobit doзору provozování živností, které vyrábějí a rozšiřují tiskopisy a případně je i zastavit. Omezení uplatňovala novela i vůči soukromým osobám, kterým tak bylo možné zabavit tiskařské lisy či stroje sloužící k rozmnožování spisů. Dalším ze zákonů, do cenzurní oblasti zasahujících, byl kupříkladu zákon č. 124/1924 Sb. z. a n., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti. Tento „*zdůraznil úlohu odpovědných redaktorů, kteří mohli být v případě zmíněných deliktů potrestáni až šestiměsíčním vězením nebo dvouletým zákazem vykonávat svou funkci.*“⁹⁴

⁸⁸ §113 odst. 1 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁸⁹ §117 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

⁹⁰ KOHOUT, Martin. Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918-1938: Czechoslovak press laws in the legislative process and the rulings of the Supreme Court from 1918 until 1938. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2014. ISBN 978-80-7452-103-4, str. 47.

⁹¹ Prozatímní zabavení vyplývalo z ustanovení §487 trestního řádu, zákona č. 119/1873 ř. z., který byl platný do konce existence habsburské monarchie i po dobu první Československé republiky.

⁹² *Všehrd*. Praha: Spolek českých právníků Všehrd, 5.1924, 5(9), s. 205-206. ISSN 1210-5740.

⁹³ §1 zákona č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních.

⁹⁴ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. Dějiny českých médií 20. století. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8, str. 33.

Z třicátých let je podstatný tzv. Malý tiskový zákon, který upravoval volněji, v porovnání s předchozí právní úpravou, tzv. kolportáž neboli prodej tiskopisů na ulicích.⁹⁵ Kolportáž byla zakázána v 60. letech monarchie, takže prodej novin a časopisů byl tak možný pouze v místech k tomu určených, což platilo i v období první světové války. Na příkladu Malého tiskového zákona, tedy zákona č. 126/1933 Sb., kterým se mění a doplňují tiskové zákony z 10. 7. 1933, je jasně viditelná snaha o omezení cenzurních aktivit. Zákon umožňoval prodávat dům od domu i na veřejných prostranstvích periodické a neperiodické tiskopisy.⁹⁶ Stanovoval však zároveň určitá omezení. Kolportáž tak mohla být zakázána, pokud tiskopis přímo nebo nepřímo podvracel nebo hanobil samostatnost, ústavní jednotnost, celistvost, demokratický řád Československé republiky, demokraticko-republikánskou státní formu či hrubě urážel stud.⁹⁷ Dále pokud ohrožoval veřejný klid a pořádek svým nepravdivým obsahem.⁹⁸ V případě těchto ustanovení se po změně tiskového zákona netýkal zákaz rozšiřování pouze zákazu kolportáže, ale i dalších míst.⁹⁹ Dále jej bylo možné zakázat, pokud by ohrožoval mravní a pohlavní život osob mladších osmnácti let.¹⁰⁰ Tento zákaz mohl platit i pro budoucí tiskopisy.¹⁰¹ Zákon obsahoval také trestní ustanovení.¹⁰² Malý tiskový zákon byl dále doplněn ustanoveními obsahující povinnost otisknout projevy prezidenta i členů vlády bez zásahů do textu.¹⁰³

V rámci zákonné úpravy je významný také zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu. Tento v ustanovení §125 pojednával o zavedení předběžné cenzury v případě branné povinnosti. Také zřizoval ústřední cenzurní komisi ve stejném případě.¹⁰⁴ Ústřední cenzurní komise byla posléze v září roku 1938 zřízena. Jejím úkolem byla kontrola periodického i neperiodického tisku, rozhlasu, filmu i divadla. Kromě zákonné úpravy existovala také celá řada nařízení, která cenzurovala tisk a zamezovala tak tiskové svobodě. Jedním z nich bylo vládní nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů. Nadřazeným předpisem k tomuto byl již zmiňovaný zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu

⁹⁵ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, str. 365. ISBN 978-80-87212-39-4.

⁹⁶ §1 odst. 1 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

⁹⁷ §2 odst. 1 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

⁹⁸ §2 odst. 2 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

⁹⁹ §4a zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

¹⁰⁰ §5 odst. 1 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

¹⁰¹ §8 odst. 1 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

¹⁰² §18 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

¹⁰³ §17a zákona č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony.

¹⁰⁴ §125 odst. 5 zákona č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu.

republiky. Účinnost zákona na ochranu republiky znamenala blížící se konec svobodomyšlnějších tendencí v právní úpravě, jelikož podstatně pronikal do oblasti cenzury. Tímto zákonem byly, stejně jako v době neoabsolutistické, vyloučeny poroty z rozhodování o deliktech spáchaných tiskopisem.¹⁰⁵ Zákon také dával možnost zastavování periodického tisku¹⁰⁶, což bylo od roku 1933 velmi časté u tisku komunistického.¹⁰⁷ Vládní nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů, na rozdíl od zákona na ochranu republiky rozšiřovalo okruh trestných činů, pro které lze zastavit periodické tiskopisy.¹⁰⁸ Dále prodlužovalo i dobu, po kterou bylo možné zastavení učinit.¹⁰⁹ Toto vládní nařízení bylo posléze doplněno vládním nařízením č. 163/1934 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů. Nařízení č. 163 opět rozšiřovalo důvody, pro které bylo zastavení vydávání tisku možné. Následně vládní nařízení č. 165/1937 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů prodloužilo v ustanovení §1 účinnost předchozích dvou nařízení do 26. července roku 1939.

Omezování demokratických hodnot přichází na podzim roku 1938, kdy se česká společnost propadla do hluboké krize a byla zavedena předběžná cenzura veškerého tisku.¹¹⁰ K cenzuře následně tak přibyla ještě cenzura předběžná. Cenzuru první republiky nelze ztotožňovat s cenzurou druhé republiky. Jelikož „*Beranova vláda zneužila cenzurní opatření, která byla zavedena v září 1938 v době branné pohotovosti při hrozící válce s Německem, a dala jim zcela jiný, ideologicky glajchšaltující smysl. Ústřední cenzurní komise a Ústřední tisková dozorcí služba média nejenom kontrolovaly, ale úkolovaly, jak jednotně psát.*“¹¹¹ Mnichovská dohoda a období, které následovalo, pak už jen znamenaly utužení již fungujícího cenzurního systému.

¹⁰⁵ §36 odst. 3 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky.

¹⁰⁶ §34 zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky.

¹⁰⁷ Rok 1933 byl rokem Hitlerova převratu v Německu. Tyto změny nezůstaly bez vlivu ani v Československu, kde v této době vyvrcholila intenzita konfiskací proti komunistickým periodikům.

¹⁰⁸ §1 vládního nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů.

¹⁰⁹ §2 vládního nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů.

¹¹⁰ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010, str. 445. ISBN 978-80-87212-39-4.

¹¹¹ KOBER, Jan. *Svoboda projevu?: současné otázky nad jejím omezováním*. Vydání 1. Brno: Doplněk, 2021. 431 stran. Společensko-ekologická edice, svazek 26. s. 112. ISBN 978-80-7239-345-9.

5.2 Cenzura v období Protektorátu Čechy a Morava

V období Protektorátu Čechy a Morava došlo k masivní expanzi cenzurních aktivit. Vedle práva československého platilo především právo německé.¹¹² „Výnosem říšského kancléře německého o tzv. protektorátu Čechy a Morava č. 75/1939 Sb. z. a n. ze dne 15. března 1939 nastalo na území Čech a Moravy období nesvobody. Včlenění česko-slovenských území do Německé říše s sebou zákonitě přineslo zrušení tiskové svobody.“¹¹³ Cenzurní systém okupační správy si kladl za cíl potlačit českou tvorbu s vlasteneckým nábojem. Kromě potlačování českého národního vědomí bylo pro nacistickou cenzuru důležité tvrdě utlumit antifašistickou tvorbu a díla autorů židovského původu.

17. března 1939 byla vydána směrnice, která potvrzovala stav z pomnichovského období. Ústředí dozorcí tiskové služby při tiskovém odboru Prezidia ministerské rady se stalo nejvyšším cenzurním orgánem. Německé služebně pro tisk byl podřízen tiskový odbor. Od 17. září 1939 byl platný tzv. „Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku“, který měl devět částí. V tomto dokumentu byly stanovené požadavky na tisk, jako například nepřípustnost dvojsmyslných výkladů. Zvláštní pozornost byla věnována hůře kontrolovatelným inzerátům a vojenským informacím. Souborný přehled dále hovořil o odpovědnosti šéfredaktorů za obsah tisku a o odpovědnosti tiskové dozorcí služby. Úředníci tiskové dozorcí služby, neboli domácí censoři, uskutečňovali cenzurní aktivity přímo v redakcích denních listů. V případě pochybností se obraceli na již zmiňované Ústředí dozorcí tiskové služby. Cenzurování domácích cenzorů bylo opětovně podrobena revizi, jelikož hlavním cílem bylo, aby nevyšlo nic „závadného.“¹¹⁴ Celkově lze konstatovat, že v případě „Souborného přehledu pokynů pro tiskovou přehlídku“ se jednalo o návod či manuál pro cenzurování.

Právní úprava se v tehdejší době zaměřovala především na omezování periodického tisku.¹¹⁵ V průběhu okupace, v roce 1941, bylo vydáno vládní nařízení

¹¹² VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 429. ISBN 978-80-7380-257-8.

¹¹³ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MÚ*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 30. ISBN 80-210-1146-7.

¹¹⁴ KONČELÍK, Jakub – KÖPPLOVÁ, Barbara - KRYŠPÍNOVÁ, Jitka: *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939 až 1941*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0591-0. Zde strany 469-488.

¹¹⁵ Důsledkem byl snížený počet českých novin a časopisů. Redukce tisku se dotkla samozřejmě také toho neperiodického. Přibývalo množství spisovatelů a děl na seznámech zakázané literatury. Nacističtí okupanti dbali na vyřazování knih, ale také na jejich nedostupnost v knihkupectvích.

č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku. Podle tohoto bylo předsednictvo ministerské rady oprávněno zastavovat vydávání tiskovin, kontrolovat inzerci nebo jiná soukromá oznámení či určovat rozsah tiskovin.¹¹⁶ K tomu, aby mohly být tiskoviny nově vydávány či opětovně vydávány ty zaniklé nebo zastavené, bylo nutné povolení od Předsednictva ministerské rady. Stejně tomu bylo, když mělo dojít k dobrovolnému zastavení vydávání tiskovin nebo ke kterýmkoliv změnám v úpravě tiskovin.¹¹⁷ Vydavatelé museli vést o každé tiskovině podrobné záznamy a na vyzvání je všechny předložit Předsednictvu ministerské rady.¹¹⁸ Vydavatelé těch tiskovin, jejichž vydávání bylo zastaveno nebo dokonce zanikly, byli povinni oznámit Předsednictvu ministerské rady údaje o vydávání, nákladech, rozsahu tiskovin, a dokonce i osob, které byly v době jejich vydávání zaměstnány.¹¹⁹ V případě porušení některých ustanovení hrozila sankce ve formě pokuty a vězení¹²⁰. Ustanovení nařízení č. 175/1941 Sb. ze 7. 5. 1941 celkově znamenala zpřísnění vydavatelských podmínek a zastavování tiskovin bylo v kompetenci zmiňovaného Předsednictva ministerské rady.

S nástupem nového říšského protektora Reinharda Heydricha v září roku 1941 můžeme hovořit o nejstriktnější době protektorátní cenzury. Nacisté se v těchto letech dosti hojně snažili o germanizování kultury a v nacionálněsocialistickém duchu byly upravovány kupříkladu i školní učebnice. Protektorátní cenzura se zaměřovala na odstranění veškerých informací, které se týkaly první republiky, demokracie či protiněmeckých výroků a politických narážek. Státní kontrola veškerých slovních, psaných a uměleckých projevů byla doprovázena velkou mírou násilí. Značnou roli v cenzurním aparátu hrály také policejní složky, kterými bylo gestapo či SD (Sicherheitsdienst neboli Bezpečnostní služba).

6 Cenzura v letech 1945-1953

Po osvobození Československa se společnost potýkala s velmi složitou, nestabilní politickou a sociální situací, která skončila prosazením radikální levice. Období Protektorátu Čechy a Morava „bylo prohlášeno za dobu nesvobody, a veškeré akty v této době vydané proto byly považovány za protiústavní, a tedy

¹¹⁶ §1 odst. 1 vládního nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku.

¹¹⁷ §1 odst. 2 vládního nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku.

¹¹⁸ §2 vládního nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku.

¹¹⁹ §3 vládního nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku.

¹²⁰ §4 vládního nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku.

neplatné.“¹²¹ „Prezident republiky a první československá poválečná vláda vyhlásili v roce 1945 platnost zákonů a nařízení z doby před rokem 1938, ale politické strany neuplatnily dřívější praxi preventivní cenzury.“¹²² Po roce 1945 však společnost cenzuře neunikla, jelikož se dobrovolnými cenzory staly samotné politické strany a jejich koaliční uskupení Národní fronta.¹²³

Ke slovu se v kontextu velkých společenských změn dostaly spory politických stran, které sehrály velkou roli v budoucí podobě cenzurního systému poválečného Československa. Tato problematika byla spjatá s politickou diferenciací, jež byla naprosto přirozeným odrazem doby. Vedly se debaty nejen o formě vládnutí, ale také o podobě cenzurního aparátu. „Velké spory vyvolal návrh tiskového zákona předkládaný ministrem informací Kopeckým. Prezident odmítl podepsat návrh dekretu v roce 1945, v příštích dvou letech se proti osnově ostře postavily nekomunistické strany a jimi spravovaná ministerstva. Odmítaly zejména zásadu, že tisk musí sloužit lidově demokratickému režimu a vycházet z politiky Národní fronty, tedy vládní. To znamenalo vyřazení opozičního tisku. Protože nebyla naděje na schválení tiskového zákona, předkládal Kopecký samostatně jednotlivé části, u kterých byla dohoda možná. Tiskový zákon do února 1948 schválen nebyl.“¹²⁴

Jak již bylo řečeno, osvobozené Československo navázalo na právní stav období první republiky. Parlamentní demokracie však byla v poválečných letech z mnoha důvodů na ústupu. Svou měrou přispěl Košický vládní program. Ten znamenal „zásadní mezinárodně politické i vnitropolitické změny v celkové situaci Československa na přelomu konce druhé světové války a období poválečné obnovy s perspektivou budování nového společenského řádu.“¹²⁵ V rámci tematiky této diplomové práce je podstatné uvést především čl. 15 tohoto programu, označovaného také jako program národní a demokratické revoluce. „Bude provedena očista škol i jiných kulturních ústavů (divadel, knihoven apod.) od osob, spolupracujících aktivně s okupanty v tomto oboru. Odstraněny budou všechny

¹²¹ ADAMOVÁ, Karolina; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. s. 292, ISBN 978-80-7432-000-2.

¹²² KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994, s. 8. ISBN 80-85270-38-2

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991., s. 60. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04256-99-6.

¹²⁵ GROSPÍČ, Jiří, Juraj VYSOKAJ a Jaroslav CHOVANEC. *Košický vládní program - program budování lidově demokratického Československa: studijní materiál pro učitele a aspiranty dějin MDH a KSČ na vysokých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 7.

učebnice, vydané v době nesvobody. Provedena bude revize žákovských i veřejných knihoven, aby z nich bylo vypleněno nacistické i fašistické býlí. Bude provedena důkladná očista v oblasti žurnalistiky, rozhlasu a filmu.“ Dále bylo v tomto článku uvedeno, že „zcela nově bude vybudován i v kulturním ohledu náš poměr k největšímu našemu spojenci – SSSR. K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě poučována o SSSR.“¹²⁶ V neposlední řadě byla také zdůrazněna důležitost vědomostí československé mládeže o kultuře, dějinách, právu a mnoho dalšího v návaznosti na SSSR.

„Komise pro očistu médií pracovala od 11. května 1945 až do února 1946. Zasedali v ní nejen novináři aktivní v domácím i zahraničním odboji, ale i zástupci z řad žurnalistů vězněných v koncentračních táborech a vdov po popravených novinářích. Komise vydávala potvrzení o bezúhonnosti, která byla podmínkou dalšího členství v novinářské organizaci. Stejný systém praktikovala nová moc ve všech kulturních odborech skrze svazy spisovatelů, hudebníků a divadelních či filmových umělců.“¹²⁷ V oblasti periodického tisku se v návaznosti na cíl očistit média a kulturu například obnovovala periodika, jež byla v době protektorátu zakázána. V rámci rozhlasu se opětovně zahajovalo vysílání. Tato přeměna se postupem času nesla však již v politickém duchu, kdy se sváděl boj o budoucí podobu republiky. Politické střety se týkaly například různých časopisů a tehdejší média tyto spory hojně řešila. Boje třetí republiky o koncepci řízení médií vyvrcholily v roce 1948 nastolením komunistického režimu.

Důvodů převah komunistické ideologie bylo mnoho. „Nespornou výhodou byl také fakt, že KSČ se nikdy nepodílela na žádné prvorepublikové vládě a nenesla tak v očích poválečné veřejnosti zodpovědnost za kolaps meziválečné československé demokracie, ani za hospodářské problémy doby.“¹²⁸ Třetí republika v podstatě navazovala na cenzurní praxe z dob druhé republiky. Infiltrace komunistických ideových vlivů byla stále intenzivnější, což dokládá i vítězství komunistů v parlamentních volbách v roce 1946. Prosazovala se autorita státu a politická kontrola byla všudypřítomná. Únor roku 1948 znamenal zásadní zlom

¹²⁶ BENEŠOVÁ, Emilie. *Labyrintem dějin českých zemí: Košický vládní program*. Ministerstvo vnitra, 2018. 198 p. ISBN 978-80-7469-081-5.

¹²⁷ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 119. ISBN 978-80-7367-698-8.

¹²⁸ NĚMEČEK, Jan, PROKŠ, Petr, VORÁČEK, Emil, Eds. *Vítězství a osvobození 1945; Historický ústav AV ČR, v. v. i.: Praha, 2019, s. 182.*

v našich dějinách. Po svém vítězství komunisté prováděli změny také v právní úpravě cenzury.

6.1 Vývoj cenzury v poválečném Československu v letech 1945-1948

Krátce po skončení války začaly ústřední správní úřady pro kulturu a výchovu pod vedením komunistů Zdeňka Nejedlého a Václava Kopeckého svoji činnost. Ministerstvo školství a národní osvěty řízené Nejedlým si zachovalo kontrolu nad odbory lidovýchovnými, literárními, hudebními a divadelními. Naopak Kopeckého nově zřízené ministerstvo informací zásadně překračovalo své formálně stanovené pravomoci, jelikož ovládalo celou oblast filmu, rozhlasu, tisku a mezinárodních kulturních vztahů. Toto ministerstvo se stalo klíčovým nástrojem komunistické propagandy, která záměrně prezentovala vládní úspěchy pouze jako výsledek komunistické politiky. Hlavní představitel ministerstva informací a známý činitel KSČ Kopecký byl velmi aktivní na poli cenzurních aktivit. Například v rámci rozhlasového vysílání svým rozhodnutím zakázal vystupovat činitelům nekomunistických politických stran. Významnou roli samozřejmě hrálo také dosazování politicky vhodných osobností do vedoucích pozic odborů ministerstva informací a také síť informátorů. Činnost komunistických představitelů v oblasti výchovy společnosti a stranické ideologie byla zaměřena na aktivní propagandu a konstrukci politicky výhodného obrazu reality.¹²⁹

6.1.1 Cenzura tisku a rozhlasu v obnoveném Československu

Košický vládní program si kladl za cíl očistit od vlivů okupačního režimu oblast kultury, ale také oblast rozhlasu a tisku. Revize knižní kultury německého obyvatelstva byla provedena také v severočeském městě Česká Lípa. Zde byla místním národním výborem a osvětovou komisí vydána dne 25. července roku 1945 vyhláška vyzývající českolipské obyvatele k odevzdání knih německého původu. Vyhláška nařizovala: „*Všichni obyvatelé domu čp.... se vyzývají, aby připravili na den.... k odvozu do skladiště všechny knihy z majetku německých majitelů, které se nyní nalézají v národní správě Čechů. Knihy jest rozdělit do balíčků nebo beden přiměřené váhy a svázaných provazy, aby je bylo možné odnésti. Knihy německé nutno oddělit od českých. Balíky s českými knihami nutno označit nápisem „české“.* Kdo zamlčel knihy německého původu, byl vystaven možnému trestnímu stíhání. Dále platilo, že ten, kdo si přál ponechat odbornou literaturu, musel mít povolení

¹²⁹ Tamtéž.

místního národního výboru. V archiváliích města lze nalézt žádosti lidí, kteří se snažili zachovat své odborné knihy, ale většinou neuspěli.¹³⁰

Stav právní úpravy mezi lety 1945-1948 byl, obecně řečeno, v podstatě provizorní. Hledala se podoba právní úpravy cenzury v oblasti tisku i rozhlasu. Tato byla také častým tématem rozbrojů politických stran. Komunisté se pokoušeli o fungující cenzurní systém, ale bránily jim v tom stále existující prvky demokracie.

6.1.1.1 Cenzura v oblasti tisku

Poté, co byl obnoven právní řád Československé republiky, zůstaly v platnosti zákony a nařízení z doby první republiky. Takže i v rámci tiskového práva trval stav z období před německou okupací.¹³¹ Poté, co byly vládou nově vzniklému ministerstvu informací svěřeny tiskové pravomoci, přijalo 18. 5. 1945 vyhlášku, která znamenala první restriktce v oblasti tisku. Touto vyhláškou byla zastavena všechna periodika s výjimkou vybraných deníků stran Národní fronty. Požádat o povolení k vydávání periodik mohly jen ty instituce, které prokázaly veřejný zájem. Porušení vyhlášky bylo sankcionováno dekretem prezidenta republiky č. 109/1945 Sb., o řízení výroby.¹³² Dále byla tisková svoboda dotčena tím, že ministerstvo informací kontrolovalo hospodaření s tiskařským papírem. Další restriktce stanovila vyhláška ministerstva informací z 1. 12. 1945, která regulovala vydávání novin a časopisů, když stanovila, že je nutné mít povolení ministerstva informací vydané na základě žádosti. Vyhláška tak celkově znamenala značnou redukci poválečného tisku. Po těchto restriktivních opatřeních začalo Kopeckého ministerstvo připravovat již zmíněnou předlohu zákona o prozatímní úpravě poměrů v českém tisku. Tato předloha měla být vydána jako jeden z dekretů prezidenta republiky. Legislativní fixace tohoto stavu a soustředění moci v ruce Kopeckého ministerstva informací však znamenaly hrozbu absolutní nesvobody tisku, kterou si nekomunistické politické strany uvědomovaly. Tento záměr tak uskutečněn nebyl.¹³³

¹³⁰ VONDROVÁ, J.; SMEJKAL, L. Libri prohibiti. Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě. <https://www.muzeumcl.cz/expozice/z-historie-ceske-lipy/zapomenute-pribehy/libri-prohibiti>

¹³¹ Otázka regulace tiskové svobody se stala jedním z hlavních témat rozbrojů politických stran. Politické strany v rámci svých sporů řešily mimo jiné také politicky relevantní časopisy, jako například týdeník *Obzory*, které poukazovaly na velmi neblahou situaci a znepokojivé poměry třetí republiky.

¹³² §8 dekretu prezidenta republiky č. 109/1945 Sb., o řízení výroby, ve znění účinném od 01.08.1950 do 19.06.1966.

¹³³ DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945-1948*. Praha: Prostor, 2000, s. 46-48. ISBN 80-7260-046-X.

Novinářskou prací se zabýval zákon č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů z 24. 6. 1947. Tento zákon učinil z novinářství koncesované povolání, jelikož stanovoval pro žurnalisty povinnost být členy Svazu českých novinářů, nebo Svazu slovenských novinářů, pokud svou činnost chtěli vykonávat.¹³⁴ Dále zákon stanovil, že Svaz českých novinářů a Svaz slovenských novinářů jsou členy Ústředního svazu československých novinářů se sídlem v Praze.¹³⁵ Nad činností Ústředního svazu dozorovalo ministerstvo informací.¹³⁶ Úkolem obou svazů i jejich členů bylo hájit svobody, jež zaručovala Ústava, a měly dále pečovat o demokratické, svobodné a spolehlivé zpravodajství.¹³⁷ Zákon obsahoval také ustanovení o disciplinárních trestech, jímž byla například důtka či pokuta, a pořádkových trestech, které byly neveřejnou výstrahou.¹³⁸

Od prosince roku 1947 zahájil svou činnost tzv. kontrolní výbor, který měl za úkol sledovat veškerý tisk. Byl stanoven také jeho pracovní postup, který spočíval ve výběru závadných článků a jejich následném postoupení Státní bezpečnosti. Díky tomuto nově vzniklému kontrolnímu výboru, a jeho striktnímu sledování stranicky nepohodlného a závadného tisku, měla Státní bezpečnost mnohem větší prostor k trestnímu stíhání redaktorů a zabavování periodik.¹³⁹ Cenzurní aktivity tiskového oddělení ministerstva informací a Státní bezpečnosti v podstatě teprve začínaly, když o dalších událostech a budoucí právní úpravě cenzury rozhodlo etablování monopolu komunistické moci.

6.1.1.2 Cenzura v oblasti rozhlasu

Nyní se zaměříme na druhou nejdůležitější oblast mediální sféry, tedy na rozhlas. Československý rozhlas, stejně jako tisk, spadal pod ministerstvo informací, konkrétně pod rozhlasový odbor. Restrikce, které byly v rámci rozhlasového vysílání činěny, byly takřka srovnatelné s těmi, jež byly uskutečňovány v tisku. Stejně jako se díky cenzuře formovala komunistická podoba tisku, tak i rozhlas postupně nabýval stejné podoby.

„Když 5. května 1945 ráno řekl v pražském rozhlase hlasatel Zdeněk Mančal „Je sechs hodin“, byla věta posměšně kombinující češtinu a němčinu pro posluchače důkazem, že se rozhlas přestal řídit pokyny rozhlasové

¹³⁴ §9 zákona č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů.

¹³⁵ §5 odst. 1 zákona č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů.

¹³⁶ §5 odst. 7 zákona č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů.

¹³⁷ §6 odst. 2 zákona č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů.

¹³⁸ §10-§18 zákona č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů.

¹³⁹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991., s. 10-11. Odborná literatura pro učitele. ISBN 8004256996

*cenzury. Od této chvíle vysílal jen česky.*¹⁴⁰ Cenzura rozhlasového vysílání, kterou měla nejprve na starosti v září roku 1938 zřízená Ústřední cenzurní komise, následně německá cenzurní oddělení, tedy skončila. Třetí republika přijala právní řád první republiky. Nutno podotknout, že naprostá většina zákonné úpravy z dob první republiky se zabývala především cenzurními opatřeními v oblasti tisku, nikoliv rozhlasu. Právní úpravu rozhlasového vysílání tvořil zákon č. 60/1923 Sb., o telegrafech a vládní nařízení č. 78/1924 Sb., kterým se určují podmínky pro zřizování, udržování a provoz telegrafů. Každý zájemce o rozhlasový přijímač si musel požádat o udělení koncese¹⁴¹, kterou poskytovalo ministerstvo pošt a telegrafů.¹⁴² Tato opatření zamezovala rozvoji rozhlasového vysílání. Lze uvést také zákon č. 131/1936 Sb., o obraně státu, který obsahoval ustanovení §126 o omezení v oboru radioelektrických zařízení, resp. možnost jejich zabavení státem bez náhrady. Rozhlasová cenzura v době první republiky přítomná byla. Cenzurní povinnost byla dokonce součástí zaměstnanecké smlouvy, a to už v roce 1926.¹⁴³ V době okupace byla cenzura rozhlasu velmi přísná a podléhaly jí i rozhlasové projevy ministrů či samotného prezidenta Emila Háchy.¹⁴⁴

Komunisté si uvědomovali zcela zásadní informační úlohu rozhlasového vysílání a jejich cílem se tak stala jeho stranická podoba. *„Rozhlas přestal být nestranný ve smyslu politickém a začal zaujímat stanoviska k současnému dění. Angažoval se na podporu vládní politiky, otevřeně vystupoval proti nepořádkům a negativním jevům v hospodářském a společenském životě. Současně se stále více stával hlasatelem názorů KSČ. Stranickost rozhlasu kritizovaly strany demokratické opozice a jejich tisk, kde se o rozhlase stále častěji psalo jako o nástroji propagandy jedné strany. Terčem kritiky se stávali i čelní představitelé rozhlasu vzhledem k jejich příslušnosti ke KSČ.*¹⁴⁵ Vzhledem k existenci opozičních politických stran a jejich prosazování zásad lidové demokracie, komunisté svou představu právní úpravy cenzury rozhlasu a jeho fungování realizovat v období třetí republiky nedokázali. Rozhlasový odbor ministerstva

¹⁴⁰ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 231. ISBN 978-80-271-0553-3.

¹⁴¹ §11 nařízení č. 78/1924 Sb., kterým se určují podmínky pro zřizování, udržování a provoz telegrafů.

¹⁴² §2 odst. 1 nařízení č. 78/1924 Sb., kterým se určují podmínky pro zřizování, udržování a provoz telegrafů.

¹⁴³ JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003, s. 96. ISBN 80-86762-00-9.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 153.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 194.

informací tak nebyl pro komunisty plně funkčním cenzurním úřadem. Změny přinesl až rok 1948 a zákon č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu.

6.1.2 Cenzura kultury v obnoveném Československu

Také kultura v období let 1945-1948 byla ovlivněna následky války, politickými událostmi a procházela obdobím obnovy. V oblasti divadelního průmyslu začaly opětovně působit všechna česká divadla zakázaná německými okupanty a opětovně se rozvíjel také průmysl filmový. Než se však dostaneme k divadelní a filmové cenzuře třetí republiky, učinme krátký náhled do podoby kulturní cenzury předchozích let.

Ranou kontrolu filmů upravovalo nařízení ministerstva vnitra ve shodě s ministerstvem veřejných prací č. 191 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografických z 18. září 1912¹⁴⁶, které platilo až do roku 1945. Díky tomuto nařízení probíhala ve filmu cenzura předběžná. Kinematografie meziválečných let byla na území Československé republiky v kompetenci ministerstva vnitra, což zůstalo i v období samostatného Československa. Výnosem ministerstva vnitra č. 22.621-6, o cenzuře filmů z 16. června 1919 byl dosavadní zemský cenzurní sbor zrušen a nahrazen cenzurním poradním sborem s centralizovanou působností. Svůj vliv zde vykonávali také zástupci lidovýchovných institucí a kulturních spolků. Činnosti cenzurního poradního sboru podléhal každý film, který se ucházel o veřejné promítání. Fáze cenzurního procesu, které cenzurní poradní sbor uskutečňoval, byly obsaženy v cenzurním spisu. Výsledkem celého procesu byl cenzurní lístek. Tento sloužil jako podklad pro kontrolní orgány, jejichž úkolem bylo prověřovat, zda je film předváděn ve schválené podobě. Restriktivní opatření navrhoval cenzurní poradní orgán na základě zmiňovaného nařízení č. 191/1912 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografických.¹⁴⁷ Výnosem č. 58.404/6 byl 22. listopadu 1924 zřízen zvláštní cenzurní poradní sbor pro mládež, který byl složen ze zástupců výchovných institucí. Tento speciální cenzurní poradní sbor řešil, zda bude film zpřístupněn i osobám mladším 16 let. Dovážené filmy podléhaly cenzuře ze strany Filmového poradního sboru, který byl zřízen vyhláškou ministra průmyslu, obchodu a živností č. 131.126/1934, o úpravě dovozu osvětlených filmů kinematografických ze dne 14. listopadu 1934. Filmový poradní sbor uděloval dováženým filmům povolení a teprve poté následoval

¹⁴⁶ §15-§21 nařízení č. 191/1912 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografem.

¹⁴⁷ §17-§19 nařízení č. 191/1912 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografem.

oficiální cenzurní proces. V prvních měsících nacistické okupace bylo zakázáno velké množství filmů, což bylo důsledkem snahy o zachování filmové cenzury v rukou českých úředníků. I přesto však následně došlo k direktivnímu převzetí cenzury Úřadem říšského protektora¹⁴⁸. V rámci právní úpravy divadel byl vydán v roce 1850 divadelní řád, resp. nařízení Ministerstva vnitra č. 454/1850 ř. z. Díky divadelnímu řádu měl tehdejší policejní stát plnou kontrolu nad divadelními představeními. V posledních válečných letech byla rakouská cenzura poměrně liberální, ale i přesto některé radikálnější hry nepřipouštěla.¹⁴⁹ Další právní úpravou, jež státu umožňovala dohled nad divadelní tvorbou, byl zákon č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon) s účinností od 1. 4. 1948.

6.1.2.1 Divadlo

Po roce 1945 přišla etapa úvah o budoucí podobě divadel, která skončila jejich zestátněním. Svou roli sehrála Revoluční odborová rada divadelníků, která vypracovala „projekt poválečné přestavby československého divadelnictví, jehož inspirací byl mj. text sovětského dekretu o znárodnění divadel z 26. srpna 1919. Jeho hlavní myšlenky byly obsaženy v návrhu osnovy divadelního zákona, podle kterého se mělo k divadlu přistupovat jako ke „kolektivně spravovanému veřejnému ústavu.“¹⁵⁰ Další vývoj divadelnictví byl RORD nastíněn v Memorandu o řešení otázky českého divadelnictví v nové Československé republice z května roku 1945. Memorandum bylo následně postoupeno České národní radě a poté také československé vládě jako „manifest „jednotné revoluční vůle“ českých divadelníků.“¹⁵¹

V červnu roku 1945 vznikla díky výnosu komunistického ministra školství a osvěty Zdeňka Nejedlého Divadelní rada, jež zajistila, že provoz, dohled a řízení divadel bylo zcela na státu. Již se tedy nemohlo jednat o soukromé podniky. „Divadel se ujala státní moc jednak přímo (Národní divadlo v Praze), jednak nepřímo, prostřednictvím regionálních a městských úřadů a v neposlední řadě i prostřednictvím do budoucna spolehlivých „převodových pák“ v podobě Revolučního odborného hnutí a Svazu české mládeže.“¹⁵² Vývoj divadelnictví byl

¹⁴⁸ Lachman, T. Filmová cenzura v ČSR 1919-1939. Iluminace, 2006, vol. 18, iss. 3, s. 194-197.

¹⁴⁹ PŘEHLEDNÉ DĚJINY ČESKÉHO DIVADLA: Teze kapitoly VII. (1961). *Česká Literatura*, 9(1), s. 97. <http://www.jstor.org/stable/43321089>.

¹⁵⁰ JUST, Vladimír. *Česká divadelní kultura 1945-1989 v datech a souvislostech*. Praha: Divadelní ústav, 1995, s. 20. ISBN 80-7008-056-6.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

tak překvapivě dokončen ještě před revolučním rokem 1948. Sám stát tak plně řídil a provozoval divadla, přičemž tento systém garantovala Divadelní rada. Po revolučním únoru 1948 vznikla nová právní úprava v oblasti československého divadelnictví, tedy divadelní zákon. Tento podrobněji rozebíral vše, co již obsahovaly výše zmíněné dokumenty.

6.1.2.2 Film

Velmi podobný scénář se odehrál také v oblasti filmu. Jeden z prvních dekretů prezidenta Edvarda Beneše byl vydán právě v této oblasti. Jednalo se o dekret prezidenta republiky č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu, jímž se znárodnil filmový průmysl. Díky tomuto dekretu byl k výrobě, zpracování filmů, jejich půjčování a promítání oprávněn pouze stát.¹⁵³ Stát také provozoval filmové ateliéry¹⁵⁴ či dovážel a vyvážel filmy po celé Československé republice.¹⁵⁵ Kinematografie se tedy začátkem srpna 1945 stala prvním průmyslovým odvětvím, které bylo zestátněno.

Samozřejmě, že i filmu se ujalo ministerstvo informací, v rámci, něž existoval filmový odbor. Tento se vyslovoval k podobě veškeré filmové tvorby před jejím uvedením v kinech a zabýval se filmy zahraničními i starší českou tvorbou.¹⁵⁶ Umělecká svoboda filmového průmyslu tak byla omezena předběžnou cenzurou.

6.2 Vývoj cenzury v komunistickém Československu v letech 1948-1953

Po převzetí moci v únoru roku 1948 začala KSČ aktivně usilovat o rychlé a trvalé posílení své pozice. Cenzura se stala nezbytnou podmínkou pro fungování komunistického režimu a plnila naprosto zásadní roli spočívající v kontrole a dohledu nad celým informačním systémem. Následující roky se kromě tvrdé cenzury vyznačovaly také zánikem politické plurality, omezením občanských práv a svobod, perzekucí církve, ekonomickými změnami a soudními procesy.

6.2.1 Cenzura v oblasti hromadných sdělovacích prostředků

Komunistická strana si uvědomovala důležitost hromadných sdělovacích prostředků a používala je jako prostředek propagandy a výchovy společnosti v ideologickém duchu. Kopeckého ministerstvo informací se až do roku 1953

¹⁵³ §1 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu.

¹⁵⁴ §1 odst. 1 dekretu prezidenta republiky č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu.

¹⁵⁵ §1 odst. 2 dekretu prezidenta č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu.

¹⁵⁶ KNAPÍK, Jiří. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*. Praha: Libri, 2002, s. 22. ISBN 80-7277-093-4.

snažilo stranicky vést a usměrňovat oblast tisku a ostatních sdělovacích prostředků. V roce 1953 bylo toto ministerstvo zrušeno a nahrazeno ministerstvem kultury.

V následujících kapitolách se zaměříme na právní úpravu cenzury v oblasti tisku a rozhlasu. Cenzura československé televize bude probrána až v kapitolách po roce 1953, jelikož do tohoto roku byla v podstatě v prvotních fázích svého vývoje. Z právní úpravy televizního vysílání před rokem 1953 lze uvést Ústavu Československé republiky neboli tzv. Květnovou ústavu z roku 1948, která stanovila, že je provoz televize výhradním právem státu.¹⁵⁷

6.2.1.1 Cenzura v oblasti tisku

Spolu se změnou politického režimu v Československu se změnil i pohled na právní úpravu tisku. Komunistický režim upřel svou pozornost především na periodický tisk. V roce 1950 byl vydán nový tiskový zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, jehož vzorem byl sovětský model vyznačující se vztahem úzkého spojení státu a tisku. Posláním tisku se tak stalo „*napomáhat budovatelské úsilí československého lidu a jeho boji za mír a spolupracovat na jeho výchově k socialismu.*“¹⁵⁸ Zajišťovat toto poslání tisku byl povinen také Svaz československých novinářů.¹⁵⁹ Vydávání a rozšiřování periodik řídilo Kopeckého ministerstvo informací a osvěty.¹⁶⁰ Ministerstvo informací udělovalo i případně odebíralo oprávnění k vydávání časopisů.¹⁶¹ Toto oprávnění mohlo být uděleno jen oprávněným politickým stranám Národní fronty, státním orgánům a dalším taxativně stanoveným organizacím.¹⁶² Tento koncesní systém pro vznik vydavatelských oprávnění byl pozdější právní úpravou nahrazen registračním systémem.¹⁶³ Tisk nemohl být předmětem soukromého podnikání¹⁶⁴ a pro jeho vydávání byl zaveden povolovací systém.¹⁶⁵ Zároveň ti, kteří doteď vydavatelský

¹⁵⁷ §22 odst. 1 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

¹⁵⁸ §1 odst. 1 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁵⁹ §8 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁶⁰ §2 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁶¹ §3, §4 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁶² §3 odst. 1, 2 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁶³ §5 odst. 1 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

¹⁶⁴ §1 odst. 2 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁶⁵ §5 odst. 1 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

podnik provozovali či časopisy vydávali, o udělení potřebných oprávnění také museli požádat. V opačném případě jejich právo vydávat periodika či provozovat vydavatelský podnik zaniklo.¹⁶⁶ Předběžná cenzura, byť provozována, tímto zákonem uzákoněna nebyla a celkově byl zákon velmi kusý a strohý. Nutno tedy zmínit vyhlášku ministerstva informací a osvěty č. 39/1951 Ú. l., kterou se vydávají tiskové předpisy ze dne 30. 12. 1950, jež cenzuru upravovala. Stanovila, že je tiskárna povinna odevzdat jeden exemplář každé tiskoviny, a to s počátkem jejího rozšiřování. Exemplář se odevzdával okresnímu prokurátorovi a okresnímu národnímu výboru, v jejichž obvodě vytištění tiskoviny proběhlo.¹⁶⁷ ONV mohl zakázat rozšiřování tiskoviny, jejíž obsah nebyl v souladu s obecným zájmem.¹⁶⁸ Paradoxem bylo, že Květnová ústava zaručovala svobodu tisku¹⁶⁹, ale v dalším odstavci zaváděla omezení tiskové svobody.¹⁷⁰

Podle tajného usnesení vlády č. 17/1953 byl při vládě v roce 1953 vytvořen neveřejný orgán státního tiskového dohledu, který vykonával předběžnou cenzuru a v roce 1954 přešel do působnosti ministerstva vnitra.¹⁷¹ Nutno podotknout, že předběžná cenzura tisku byla Květnovou ústavou z roku 1948 zakázána.¹⁷² Předběžná cenzura však byla protiústavně realizována, přičemž komunisté svá regulační opatření v oblasti tisku často obhajovali s odkazem na §20 odst. 2 zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky. Podle jejich interpretace mohl zákonodárce omezit každého, kdo uváděl své názory či výsledky své tvůrčí duševní činnosti, se zřetelem k veřejnému zájmu a ke kulturním potřebám lidu.

Důležitou roli v realizaci cenzury hrál zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Tehdejší režim si prostřednictvím tohoto zákona zajišťoval mnohem tvrdší podobu cenzury. Tvrdě stíhal příznivce demokracie, kteří šířili nelegální protistranické a protistátní tiskoviny, které byly nejefektivnějším prostředkem odporu. V průběhu léta 1948 se objevilo například nelegální České

¹⁶⁶ §6 zákona č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, ve znění účinném od 28. 12. 1950 do 31. 12. 1966.

¹⁶⁷ §3 odst. 2 vyhlášky ministerstva informací a osvěty č. 39/1951 Ú. l., kterou se vydávají tiskové předpisy ze dne 30. 12. 1950.

¹⁶⁸ §12 odst. 1 vyhlášky ministerstva informací a osvěty č. 39/1951 Ú. l., kterou se vydávají tiskové předpisy ze dne 30. 12. 1950.

¹⁶⁹ §21 odst. 1 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

¹⁷⁰ Dle §21 odst. 2 zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky bylo stanoveno, že pouze zákon vymezuje, kdo má právo vydávat periodika, resp. noviny a časopisy, a za jakých podmínek, navíc se zřetelem k tomu, aby zisk nebyl účelem samotného vydávání.

¹⁷¹ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 31. ISBN 80-210-1146-7

¹⁷² §21 odst. 1 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

slovo či Svobodné slovo.¹⁷³ Dle zákona na ochranu lidově demokratické republiky mohlo být zastaveno vydávání kteréhokoliv nepohodlného tiskopisu a případné pokračování v jeho vydávání bylo trestáno.¹⁷⁴ Dopadem této právní úpravy byly soudní procesy, které cíleně vytvářely strach z odsouzení a tímto redukovaly další protikomunisticky zaměřenou činnost. Trestné bylo, kromě publikace nelegálních tiskovin a jejich následného šíření, také neoznámení těchto činností.¹⁷⁵ Pokud si jedinec protistátní tiskopis jen přečetl a dostal se s ním tedy pouze do styku, tehdejší soudy dovodily záměr jeho dalšího šíření. Především měl každý povinnost přezkoumat a oznámit takovou trestnou činnost. Argumentace obhajoby byly soudy odmítány s tím, že si každý byl podle nich vědom podvratného zaměření takového tiskopisu.¹⁷⁶

Pro neperiodický tisk nebyly změny, které přinesl komunistický převrat, tak náhlé a rychlé, jako tomu bylo u tisku periodického. Postupně byla omezována činnost soukromých nakladatelů a podniky, které se zaměřovaly na tiskařskou činnost, byly znárodněny. Toto zestátnění bylo učiněno na základě zákona č. 123/1948 Sb., o znárodnění polygrafických podniků. Stát tak mohl kontrolovat celý proces vzniku literárních děl. Byly vydávány seznamy zakázané literatury, jež byla následně ničena. První seznam zakázané literatury byl vydán již v říjnu roku 1948. „Podle propočtů odborníků se při všech těchto likvidačních akcích zničilo kolem 27, 5 milionů knih.“¹⁷⁷ Zároveň byly autorovy publikační možnosti závislé na jeho členství v KSČ. Od 11. června roku 1949 plnil cenzurní funkci v rámci vydávání knih nový orgán, kterým se stala Národní ediční rada československá. NERC formálně náležela pod ministerstvo informací a osvěty. Každoročně sestavovala ediční plán a zaměřovala se zejména na produkci propagandistické literatury a cenzurování té nevyhovující. Revizí prošly také tiskoviny ze zahraničí. „Organizace dovozu západních knih a časopisů proto byla již v roce 1949 centralizována a svěřena státnímu podniku Orbis, jenž plnil na konci čtyřicátých

¹⁷³ RADOSTA, Petr. *Protikomunistický odboj: historický nástin*. Praha: Egem, 1993, s. 28. ISBN 80-85395-25-8.

¹⁷⁴ §60-§63 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ve znění účinném od 24. 10. 1948 do 1. 8. 1950.

¹⁷⁵ §35 zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, ve znění účinném od 24. 10. 1948 do 1. 8. 1950.

¹⁷⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soud ČR, publikované pod č. 115/1950 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-11-30].

¹⁷⁷ KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994, s. 15. ISBN 80-85270-38-2

let při procesu likvidace soukromého podnikání i některé další úlohy související s vydavatelskou činností a knižním obchodem.“¹⁷⁸

Rozsáhlejší proměnou prošel knižní trh až na konci čtyřicátých let, kdy byl přijat nový nakladatelský zákon č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací, jehož cílem bylo znárodnit knihy české i slovenské.¹⁷⁹ Tímto zákonem byla zřízena Ústřední ediční rada, která se skládala z Národní ediční rady české při ministerstvu informací a osvěty a Národní ediční rady slovenské při pověřenectvu informací a osvěty.¹⁸⁰ Na základě návrhu Ústřední ediční rady ministerstvo informací a osvěty každoročně stanovovalo plán pro vydávání neperiodických publikací¹⁸¹ a řídilo také jejich rozšiřování.¹⁸² K rozšiřování neperiodických publikací byl oprávněn pouze ten, kdo byl držitelem vydavatelského oprávnění.¹⁸³

6.2.1.2 Cenzura v oblasti rozhlasu

Květnová ústava stanovila, že provozovat rozhlas je výhradním právem státu.¹⁸⁴ Zákonem č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu byl československý rozhlas zestátněn¹⁸⁵ a činnost, kterou vykonávaly podniky Český rozhlas, společnost s ručením omezeným se sídlem v Praze a Slovenský rozhlas, spoločnosť s ručením obmedzeným so sídlom v Bratislave, nově vykonával státní podnik Československý rozhlas¹⁸⁶, jehož vrchní vedení náleželo ministerstvu informací.¹⁸⁷ „V lednu 1949 uspořádal Československý rozhlas celostátní konferenci o úloze rozhlasového vysílání. Ministr informací Václav Kopecký ve svém projevu zdůraznil, že rozhlas musí být přímým orgánem lidu a hlasatelem

¹⁷⁸ WÖGERBAUER, Michael et al. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. sv. Svazek 2. s. 1121. ISBN 978-80-200-2491-6.

¹⁷⁹ DOLANSKÝ, Julius: [„Projev profesora Karlovy university...“], in *Knihy do rukou lidu! Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací*, Praha, Ministerstvo informací a osvěty 1949, s. 23

¹⁸⁰ §8 zákona č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací.

¹⁸¹ §2 zákona č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací.

¹⁸² §4 zákona č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací.

¹⁸³ §5-§7 zákona č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací.

¹⁸⁴ §22 odst. 2 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

¹⁸⁵ §1 odst. 1 zákona č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu.

¹⁸⁶ §3 odst. 1 zákona č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu.

¹⁸⁷ §3 odst. 4 zákona č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu.

státní politiky, být stále k dispozici prezidentovi, předsedovi vlády, ústředním úřadům a orgánům vlády a lidové správy.“¹⁸⁸

V rozhlasu byla neustále propagována a prosazována politika KSČ, přičemž tyto aktivity výrazně stouply, když tehdejší ředitel Československého rozhlasu Kazimír Stahl podepsal v říjnu roku 1949 smlouvu s rozhlasem sovětským. Probíranými tématy se staly například projevy oficiálních představitelů strany či dění v Sovětském svazu. V dubnu 1952 ustanovila vláda Československý rozhlasový výbor, který měl řídit rozhlasové i televizní práce. Tento byl samozřejmě organizován dle sovětského vzoru a v jeho čele nestál nikdo jiný, než ministr informací a osvěty Václav Kopecký. Československý rozhlasový výbor však neměl dlouhého trvání a již v září 1953 byl zrušen.¹⁸⁹

6.2.2 Cenzura v oblasti kultury

„Totalitní moc vytyčila českému umění globální úkol: přispívat k proměně myšlení lidí a podílet se na utváření nové společenské reality.“¹⁹⁰ Komunisté však věnovali pozornost především hromadným sdělovacím prostředkům a byť byla cenzura v oblasti kultury přítomná, tak její zakotvení v zákonné právní úpravě chybělo. Co ovšem cenzurním mechanismům nechybělo, bylo nemalé množství na tvorbu dohlížejících úřadů, kterým stát přenechal odpovědnost za obsah těchto děl. I přes tyto skutečnosti se zaměříme na existující právní úpravu, díky níž vykonával hlavní kontrolu nad divadelní a filmovou tvorbou stát, a stručnou organizaci cenzurních orgánů ve filmu a divadle.

6.2.2.1 Divadlo

Divadelní zákon č. 32/1948 Sb. ze dne 20. 3. 1948 zajistil plnou kontrolu státu nad divadelnictvím, přičemž v souvislosti s tím byly zrušeny i divadelní koncese.¹⁹¹ Přijetím tohoto zákona cílem divadelnictví už nebyla zábava společnosti, ale snahy vedly k tomu, aby *„povaha divadelní činnosti byla zlidověna*“¹⁹² Primárním účelem se tak stala propaganda a převýchova společnosti v ideologickém duchu strany. Dozor nad divadelnictvím byl *„po stránce osvětové*“ svěřen ministerstvu školství a osvěty a po stránce *„státně politické výchovy*“

¹⁸⁸ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 280. ISBN 978-80-271-0553-3.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 281.

¹⁹⁰ JUST, Vladimír. *Česká divadelní kultura 1945-1989 v datech a souvislostech*. Praha: Divadelní ústav, 1995, s. 36. ISBN 80-7008-056-6.

¹⁹¹ §28 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

¹⁹² §7 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon)

ministerstvu informací.¹⁹³ Stěžejními dozorovými orgány nad divadelnictvím byly podle tohoto zákona také okresní národní výbory. Tyto musely kontrolovat, „*aby veřejná divadelní představení byla konána jen podle úředního povolení*“ a, „*aby se způsob provozování nepřičil veřejnému pořádku, klidu, bezpečnosti nebo mravnosti.*“¹⁹⁴

K provozování veřejného divadelnictví bylo zapotřebí povolení, které mohlo být odvoláno, pakliže to vyžadovaly důvody „*veřejného pořádku, klidu, bezpečnosti nebo mravnosti, nebo nezachová-li provozovatel podmínky, za kterých mu provozovací povolení bylo uděleno.*“¹⁹⁵ Divadelní zákon zřizoval také klíčové poradní orgány tehdejšího divadelnictví. Prvním orgánem, jenž centrálně ovládal veškeré divadelní prostředí, byla Divadelní a dramaturgická rada a druhým Divadelní propagační komise.¹⁹⁶ Úkolem Divadelní a dramaturgické rady bylo pečovat o všechny dramaturgické otázky divadel a také divadelních ochotnických spolků. Zároveň však bylo stanoveno, že nesmí být zasahováno do svobody umění, zejména spočívající ve vnučování pořadu her či jednotlivých divadelních děl.¹⁹⁷ Divadelní propagační komise sloužila především k propagaci divadelní činnosti.¹⁹⁸

Komunisté se snažili mít divadelní záležitosti pod kontrolou, přesto byla cenzurní praxe v této oblasti zatím ve svých počátcích. Po roce 1948 byla role filmu, stejně jako divadla, především výchovná a propagandistická. Celkově bychom mohli konstatovat, že divadelní cenzura, v podobě zásahů do různých divadelních děl, či zákazů celých divadel, se plně rozvinula až v šedesátých letech 20. století.

6.2.2.2 Film

Filmový průmysl byl zestátněn již krátce po osvobození Československa. Po „Vítězném únoru“ byl zřízen podnik Československý státní film, a to nařízením vlády č. 72/1948 Sb., o zřízení a organizaci státního podniku "Československý státní film". V Květnové ústavě bylo stanoveno, že k výrobě, šíření, dovozu,

¹⁹³ §9 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

¹⁹⁴ §23 odst. 2 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

¹⁹⁵ §18 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

¹⁹⁶ §11, §12 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

¹⁹⁷ §11 odst. 7 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

¹⁹⁸ §12 odst. 5 zákona č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon).

vývozu a samozřejmě také k veřejnému promítání, je oprávněn stát.¹⁹⁹ Ústava také stanovila, že rozhlas, televize i film jsou národním majetkem²⁰⁰.

Transformací Filmového cenzurního sboru, který vznikl po roce 1945 při ministerstvu informací, byl Filmový aprobační sbor. Tento vznikl v roce 1950 a měl na starosti předběžnou cenzuru, resp. hodnotil každý film předtím, než byl uveden do kin. Jeho povinnosti přešly v roce 1952 na výběrovou komisi filmové distribuce a do cenzury zasahovala i Filmová rada a sám ministr informací. Cenzurní systém byl však velmi roztržštěný a jeho efektivnější organizace přichází až v šedesátých letech.²⁰¹

6.2.3 Dopady právní úpravy cenzury na Českolipsku

Nyní se zaměříme na praktické dopady právní úpravy cenzury v oblasti Českolipska. Na základě studia ve fondu ONV Česká Lípa bylo zjištěno, že v České Lípě byla velmi bedlivě sledována církev a její představitelé, což dokládá množství měsíčních situačních zpráv, které směřovaly z České Lípy do Krajského národního výboru v Liberci, konkrétně na církevní oddělení. S duchovními byly i na Českolipsku vedeny církevní procesy. Důvody těchto procesů byly postavené na nevhodných projevech duchovních, a tedy na nedostatečném smýšlení pro tehdejší státní zřízení. Dále jim bylo kladeno za vinu, že se málo snažili podporovat pracovní morálku v obci. Na Českolipsku bylo velmi časté udávání, zatýkání a obviňování kněží především z trestného činu pobuřování proti republice. Kvůli tomuto byl zatčen například farář Miroslav Hadrava z farního úřadu Brenná či farář Petružela, jenž byl představeným v Zákupcech.²⁰²

Nyní svou pozornost zaměříme právě na zmíněného faráře Petruželu, jelikož ten byl dosti hojně v měsíčních situačních zprávách zmiňován a z posudků o představených klášterů z 20. září 1949 vyplývá, že na něho bylo podáno trestní oznámení pro pobuřování proti republice dle §81 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona ze dne 12. července 1950. V rámci trestného činu pobuřování proti republice je nutno uvést skutečnost, že trestní právo mělo v průběhu padesátých let mimořádně silný represivní charakter a jeho význam pro fungování cenzurního systému byl zcela nezanedbatelný. Ač se tedy v případě zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona, primárně nejednalo o právní předpis týkající se cenzury, ale

¹⁹⁹ §22 odst. 1 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

²⁰⁰ §148 bod 10 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

²⁰¹ SKUPA, Lukáš. *Vadí - nevadí: česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA, [2016], s. 64. ISBN 978-80-7004-172-7.

²⁰² ONV Česká Lípa. *Kádrové spisy kněží – posudky, udávání, zprávy o zatčení (1938) 1945-1961*, In. Věci církevní., kart. 630. Místo: Státní okresní archiv v České Lípě.

obecného práva trestního, byl jeho význam v cenzurních aktivitách režimu zcela zásadní. Tento trestní zákon se totiž orientoval především na potlačení všeho nepřátelského vůči tehdejšímu režimu. Důsledkem ustanovení §81 byla velmi častá odsouzení za „nepřátelské“ projevy či různou „nepřátelskou“ tiskovou činnost, ať už se jednalo o různé letáky nebo jiné tiskoviny. Petružela byl tedy následně, dle těchto zkoumaných dokumentů, kvůli svým projevům odsouzen. V jedné ze situačních zpráv z 25. září roku 1949 stálo: „Podle zjištění byl průběh neděle dne 25.9. naprosto klidný, pouze Petružela v klášterním chrámu v Zákupcech při svém kázání poukazoval, že dnešní mládež jest kažena biografy, časopisy, zábavami a brigádami a říká: „A my kněží bychom k tomu měli mlčet?“ Jest možné, že i Chmelař ve Velenicích se podobnými problémy zabýval. Z Velenic nemám dosud zprávu. Tuto dostávám písemně v úterý. Účast v Zákupcech cca: 20 lidí, z toho 7 dětí.“ Ve zmiňovaných kádrových posudcích stála kupříkladu tato hodnocení na duchovní: „třídně uvědomělý“, „třídně i politicky vyspělý“, „politiku strany hájí“, což farář Petružela nesplňoval.²⁰³

Snad ještě zajímavější je údajný nepohodlný projev představeného Kůžely ve Volfarticích. V důvěrné zprávě Krajskému výboru KSČ v Liberci ve věci Štrosové Marie, vyjádření, bylo uvedeno následující. „V roce 1948, když tamní administrátor Kůžela, člověk značně vlivný mluvil na pohřbu dělníka, který se zranil na brigádě, proti brigádám a proti zájmům lidovědemokratického zřízení, projednávala se tato věc přičiněním jmenované u okres. soudu v České Lípě, kde soudr. Štrosová vystupovala jako svědek proti uvedenému knězi.“ Režim ho mimo jiné podezříval z toho, že se snažil obyvatele Volfartic odtáhnout od práce v Národní frontě. Kůžela byl zcela jistě sledován, což vyplývá z měsíčních situačních zpráv, jež se týkaly například „Hlášení čísla vozidel duchovních v okrese“. Zda byl Kůžela odsouzen není z dokumentů patrné. Jisté však je, že nadále jeho jméno v seznamech duchovních na Českolipsku nefigurovalo. Svůj vliv tedy zastávala také fungující StB v České Lípě. Tuto skutečnost opět dokládají měsíční situační zprávy. V jedné z nich stálo: „Zatím se pozoruje farář Dr. Němeček ze Stvolínek, o kterého se zajímá také StB. Často jezdí na Moravu, jak píše ke svým rodičům a nemocné farské hospodyňce.“²⁰⁴

²⁰³ ONV Česká Lípa. *Státní církevní politika – hlášení o církevním životě, cenzura církevního tisku a korespondence, besedy duchovních s předst. státní správy, círk. důvěrníci v obcích, rušení klášterů a jiné doklady proticírkevní politiky státu 1949-54*, In. *Věci církevní.*, kart. 503. Místo: Státní okresní archiv v České Lípě.

²⁰⁴ Tamtéž.

Tématem dokumentů bylo také rozšiřování náboženských tiskovin, což vyplývá ze zpráv KNV v Liberci, konkrétně církevnímu oddělení. Oddělení KNV v Liberci zakázalo představenému Josefovi Šimáněmu z Vranova tisk církevních letáků. Šimáně byl poté pod bedlivým dozorem. V dalších zprávách se psalo například toto: „*Dodatečně jsem zjistil, že vede také veřejnou knihovnu, kterou prý dotuje náboženskými knihami. Postarám se o změnu knihovníka, jeho činnosti budu věnovati pozornost.*“ Veškerá církevní korespondence byla v okrese Česká Lípa také kontrolována StB, což ukazují důvěrné zprávy Krajskému národnímu výboru v Liberci. Státní úřad pro věci církevní zasílal všem okresním národním výborům požadavky na zasílání kádrové pošty. Například stanovil, že kádrové posudky mají být vždy na samostatném listu zvlášť pro každého duchovního, dále například že sdělení, jež jsou důvěrná či tajná nesmějí být zasílána s ostatní poštou. Pozornost komunistů byla zaměřená také na nekatolické církve. V kádrovém hodnocení situace v nekatolických církvích z 27. března roku 1951 se mimo jiné psalo následující: „*Tisk a ostatní instrukce pocházející od ústředních orgánů církve jsou v duchu doby.*“ Samozřejmě se kontroloval také místní rozhlas, u nějž bylo kupříkladu zjištěno, že byl využíván pro svolávání na bohoslužby, což bylo nepřijatelné.²⁰⁵

7 Cenzura v letech 1953-1968

Cenzurní systém v Československu se mezi lety 1953 až 1968 řídil sovětským vzorem, čehož je důkazem i vznik cenzurního orgánu nesoucí název Hlavní správa tiskového dohledu, jehož předlohou byl sovětský cenzurní úřad Glavlit. Bylo tak zkracováno a upravováno vše nesoucí nějakou informaci či sdělení, co nesplňovalo požadavky vládnoucí Komunistické strany. Takže například i úmrtí oznámení, mapy či fotografie podléhaly cenzuře.

Cenzurním zásahům přestaly být kladeny veškeré meze v roce 1955, kdy byl přijat „*nový statut MV-HSTD, schválený na základě návrhu JUDr. R. Kohouta z 26. dubna 1955 na 15. schůzi kolegia ministra vnitra dne 9. června 1955 a vydaný tajným rozkazem ministra vnitra R. Baráka č. 107 16. června 1955 s účinností od tohoto dne.*“²⁰⁶ Nový statut se totiž neomezoval pouze na oblast tisku, ale umožňoval zásahy ve všech oblastech poskytujících veřejně dostupné informace.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994, s. 46. ISBN 80-85270-38-2.

Důsledky, které s sebou tyto cenzurní praxe nesly, byly naprosto devastující pro oblast sdělovacích prostředků i kultury. Tehdejšímu režimu ani nelze připsat k dobru, že by cenzurní systém byl nějak zvláště propracovaný. Komické paradoxy a protichůdné zásahy, k nimž ze strany komunistů v rámci cenzurování docházelo, byly velmi časté. Jedním z aspektů, které byly tohoto jevu příčinou, bylo jistě nedostatečné vzdělání samotných cenzorů.

7.1 Cenzura v oblasti hromadných sdělovacích prostředků

Cenzura byla v Československu zavedena v roce 1953 usnesením, nikoliv tedy zákonem. Tímto neveřejným usnesením č. 17 z 22. dubna 1953 byl dotvořen dosud rozptýlený cenzurní systém a vládou byla zřízena Hlavní správa tiskového dohledu, která se tak stala neveřejným, respektive tajným cenzurním orgánem pod vedením vlády. Součástí tohoto usnesení byl také statut HSTD, který byl velmi záhy změněn. Po roce svého fungování byla HSTD začleněna do resortu Ministerstva vnitra a nutno podotknout, že také úzce spolupracovala se Státní bezpečností.²⁰⁷

HSTD se jakožto orgán předběžné cenzury snažila ideologicky vychovávat a ovlivňovat veřejné mínění. Cenzoři mnohdy používali termíny jako „závadnost“, „škodlivost“, „nedostatečná politická vyspělost“ či „zaostávající politická výchova“. Vše, co se nehodilo do socialistického tisku, rozhlasu či kultury, postupně mizelo. Upřednostňované byly zprávy týkající se SSSR a Moskvy. Novou oblastí, v níž se cenzura uplatňovala, byla televize. Velmi běžné byly také zásahy v periodickém i neperiodickém tisku. Dotvářely se seznamy zakázané literatury, které měly usnadnit a urychlit práci cenzurního aparátu. Například díla Masaryka byla brána jako politicky závadná, dosti hojně se řešila také beletrie pro děti.

Pobočky HSTD pracovaly od 1. ledna 1954 ve všech okresech, tedy i v České Lípě, které zasílala seznamy závadných a škodlivých literárních děl pobočka HSTD v Liberci. Zajímavá je směrnice pro práci spolupracovníka HSTD v oboru působnosti ONV v České Lípě, která stanovovala ve svém čl. II, že úkolem spolupracovníka HSTD bylo následující: „*prověřuje s hlediska svých úkolů a očišťuje od závadné literatury všechny knihovny školní všech stupňů, knihovny učilišť státních pracovních záloh, veřejné knihovny, závodní knihovny, knihovny v léčebních ústavech a rekreačních střediscích, knihovny masových organizací v obvodu ONV v České Lípě.*“²⁰⁸ Ani rozhlas nezůstal touto směrnicí opomenut.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 15.

²⁰⁸ ONV Česká Lípa. *Státní církevní politika – hlášení o církevním životě, cenzura církevního tisku a korespondence, besedy duchovních s předst. státní správy, círk. důvěrníci v obcích, rušení klášterů*

„Kontroluje městský rozhlas v České Lípě a místní rozhlas obcí v obvodu ONV Česká Lípa, pokud jejich pořady jsou ONV v České Lípě schvalovány.“²⁰⁹ Kontrolována byla také divadelní a hudební představení, muzea a mnoho dalšího.

Od druhé poloviny padesátých let se ve sféře hromadných sdělovacích prostředků projevovaly následky postupného uvolňování politické situace. Nutno však podotknout, že tato liberalizace poměrů byla velmi pozvolná a znatelnější byla až v průběhu šedesátých let otevřenějším a kritičtější přístupem. Vznikala nová periodika, programová nabídka rozhlasu byla rozmanitější a v televizi přibývaly kritické pořady. Opoziční postoje pak vyústily v období pražského jara, kdy se média snažila prosadit svobodu projevu.

7.1.1 Cenzura v oblasti tisku

Novou právní úpravou v oblasti tisku, která nahradila zákon č. 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů, byl zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. Tato právní úprava znamenala zásadní legislativní změnu v právní úpravě cenzury. V zákoně byla přítomna ustanovení týkající se ochrany „proti zneužívání svobody projevu, slova a tisku.“²¹⁰ Takovým zneužitím svobody projevu, slova a tisku bylo uveřejnění informace, která „ohrožuje zákonem chráněné zájmy společnosti nebo občanů.“²¹¹ Odpovědnost za „ochranu společnosti a občanů proti zneužití svobody projevu, slova a tisku“ nesl autor, vydavatel, šéfredaktor a redaktor, a to v rozsahu vyplývajícím z aktuálně platných předpisů.²¹² Tímto zákonem byla zřízena Ústřední publikační správa, jejímž úkolem bylo napomáhat „ochraně zájmů socialistické společnosti.“²¹³ Ústřední publikační správa zahájila svou činnost k 1. lednu 1967 a současně tak svou činnost končila HSTD²¹⁴. Ústřední publikační správa se tedy stala orgánem předběžné cenzury. Kontrolovala, aby nebyly uveřejněny informace, které se týkaly

a jiné doklady proticírkevní politiky státu 1949-54, In. Věci církevní., kart. 503. Místo: Státní okresní archiv v České Lípě.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ §16-§18 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹¹ §16 odst. 2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹² §16 odst. 3 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹³ §17 odst. 1 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹⁴ *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Themis, 2003(10), s. 18. ISSN 1804-1612.

státního, hospodářského či služebního tajemství.²¹⁵ Celkově kontrolovala obsah informací určených ke zveřejnění, aby nebyly „v rozporu s jinými zájmy společnosti.“²¹⁶ V této souvislosti je nutné zmínit vládní nařízení č. 119/1966 Sb., kterým se vydává statut Ústřední publikační správy. Nařízení totiž stanovilo, jaké informace jsou „v rozporu s jinými zájmy společnosti.“ Jednalo se o informace, jejichž obsahem byl páčán trestný čin či byly v rozporu s jiným zákonem. Dále o informace směřující proti politické a ideové linii státu a v poslední řadě také informace, které svým obsahem poškozovaly „celospolečenské zájmy, zabezpečované ústředními státními a společenskými orgány.“²¹⁷ Ustanovení o předběžné cenzuře platila dle zákona č. 81 z roku 1966 i pro „jiné veřejné publikační prostředky a pro veřejnou činnost kulturních a osvětových zařízení.“²¹⁸ Tento zákon také rozšiřoval, oproti předchozí právní úpravě, poslání periodického tisku a také ostatních hromadných informačních prostředků. Jejich cílem bylo kupříkladu „spolupůsobit při rozvíjení socialistického vědomí občanů v duchu zásad ústavy a idejí politiky Komunistické strany Československa jako vedoucí síly ve státě a společnosti.“²¹⁹ Dále „tlumočit a spoluvytvářet socialistické veřejné mínění a zvyšovat jeho úlohu při rozvíjení socialistické demokracie v životě společnosti,“ a „přispívat ke zvyšování politické a kulturní úrovně občanů a jejich odborných znalostí.“²²⁰

Byť byla předběžná cenzura již legalizována, tak v praxi nebyl cenzurní systém tak striktní, jako tomu bylo v letech padesátých. Završením této rozvolněnější cenzurní soustavy bylo období pražského jara, kdy se cenzurní systém v podstatě rozpadl.²²¹ Změnila se tak i právní úprava cenzury. Byl přijat zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. Tento stanovil, že je cenzura nepřijatelná.²²² Tato tisková svoboda však netrvala dlouho, jelikož tři měsíce

²¹⁵ §17 odst. 2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹⁶ §17 odst. 4 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹⁷ §5 odst. 2 vládního nařízení č. 119/1966 Sb., kterým se vydává statut Ústřední publikační správy.

²¹⁸ §17 odst. 5 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²¹⁹ §2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²²⁰ §2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 1. 1. 1967 do 27. 6. 1968.

²²¹ MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989: [sborník příspěvků]*. Praha: Karolinum, 2004, s. 13. ISBN 80-246-0863-4.

²²² §17 odst. 1 zákona č. 84/1966 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 28. 6. 1968 do 25. 9. 1968.

po zrušení cenzury došlo opět k jejímu obnovení. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy byla totiž přijata novela tiskového zákona, jež pozastavila účinnost ustanovení o nepřipustnosti cenzury.²²³ Jednalo se o zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, který v §1 odst. 1 stanovil následující: „*V zájmu dalšího pokojného vývoje je třeba, aby v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků nebyly narušovány důležité zájmy vnitřní a zahraniční politiky státu. Zároveň je třeba zabezpečit všestrannou péči o rozvoj periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.*“ Za účelem naplnění těchto cílů byl zřízen Úřad pro tisk a informace a na Slovensku Slovenský úřad pro tisk a informace.²²⁴ Úkolem těchto úřadů pro tisk a informace bylo především „*jednotně usměrňovat a kontrolovat činnost periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.*“²²⁵ Praktickým důsledkem tohoto zákona bylo rušení periodik, jež měly proreformní postoje. Jednalo se kupříkladu o periodikum Tvář, které se profilovalo jako „*společenskokritická literární revue*“²²⁶ a společně s dalšími tituly, například Reportér, Studentské listy či Dějiny a současnost, byla v roce 1969 rušena.²²⁷

7.1.2 Cenzura v oblasti rozhlasu

Další velmi důležitou oblastí hromadných sdělovacích prostředků bylo rozhlasové vysílání, v němž HSTD, konkrétně třetí oddělení, vykonávala předběžnou cenzuru. Kontrola tedy probíhala před samotným vysláním, kdy plnomocník HSTD MV schvaloval materiály, a to po podpisu odpovědného redaktora. Tento cenzurní systém zavedl již zmíněný statut MV-HSTD, jenž byl vydaný tajným rozkazem č. 107 16. června 1955. Příkladem praktického dopadu tohoto statutu byla situace v bratislavském rozhlasu, kdy „*plnomocník vyřadil z relace o SSSR slovo „přirozené“ v této souvislosti: „V socializme dostáva rodina všetky možnosti, aby mohla rásť, pevnieť a uspokojit' každodenné prirodzené potreby človeka.*“ Pražský šéf HSTD k tomu přidal vysvětlení: „*Zásah byl správný,*

²²³ §3 odst. 1 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 26. 9. 1968 do 21. 8. 1969.

²²⁴ §1 odst. 2 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 26. 9. 1968 do 21. 8. 1969.

²²⁵ §1 odst. 2 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 26. 9. 1968 do 21. 8. 1969.

²²⁶ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 311. ISBN 978-80-271-0553-3

²²⁷ Tamtéž, str. 346-347.

*protože odstranil nápadnou dvojsmyslnost.*²²⁸ Samozřejmě dle statutu MV-HSTD byly kontrolovány také relace městského rozhlasu, místního rozhlasu obcí a ve zvlášť určených a důležitých závodech to byl i závodní rozhlas.

Vzhledem k tomu, že si tehdejší společnost uvědomovala, jak podstatné je svobodné šíření informací, mělo velký význam zahraniční vysílání. Zprávy o tom, co se děje ve svobodném světě, co nového je v literatuře, divadle, filmu, vědě či technice a mnoho dalšího přinášela rádia jako Svobodná Evropa, Hlas Ameriky či kupříkladu Rádio Vatikán. Komunisté se v průběhu padesátých let snažili o vytvoření systému tzv. „radiobrany“ proti těmto zahraničním vysílačům. Informační monopol však neudrželi, protože nedocílili úplného rušení těchto zahraničních stanic. Dopady kontrol zahraničního vysílání pocítili i samotní posluchači, kterým hrozilo, že jejich případný poslech a následné šíření informací produkovaných těmito stanicemi budou klasifikovány jako trestný čin pobuřování²²⁹ podle §100 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákoníku či podvracení republiky podle §98 téhož zákona. Trestná byla samozřejmě i korespondence se zahraničním rozhlasem, což bylo bráno jako trestný čin poškozování zájmů republiky v cizině podle §112 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákoníku. Za tento trestný čin byl kupříkladu v roce 1963 odsouzen vyšším vojenským soudem v Litoměřicích jeden z budoucích signatářů Charty 77 Vladislav Krupička. Důvodem jeho odsouzení bylo dopisování si s rozhlasovou stanicí Svobodná Evropa, kterou se snažil informovat o poměrech v Československu. Za tento trestný čin byl opětovně odsouzen ještě v roce 1973, jelikož zaslal rozhlasové stanici Hlas Ameriky články týkající se politické, kulturní a hospodářské situace v Československu.²³⁰

31. ledna 1964 byl přijat zákon č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlasu. Tento v §1 stanovoval, že *„Československý rozhlas svou činností založenou na politice Komunistické strany Československa provádí masově politickou a výchovnou práci, zajišťuje všestrannou informovanost domácích i zahraničních posluchačů o událostech doma i v zahraničí, podporuje tvůrčí iniciativu lidu a přispívá k dovršení kulturní revoluce.“* Československý rozhlas velmi úzce

²²⁸ KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994, s. 26. ISBN 80-85270-38-2.

²²⁹ Skutková podstata tohoto trestného činu bude detailněji rozebrána v kapitole „Cenzura v letech 1968-1993“.

²³⁰ Informace o Chartě 77 - č.4. *Informace o Chartě 77; Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných:* Praha, 1979. Dostupné z: <https://www.vons.cz/informace-o-charte-77>.

spolupracoval se státními orgány a socialistickými organizacemi.²³¹ Ve druhé polovině padesátých let se také v rozhlasovém vysílání projevuje mírná liberalizace poměrů. „*Oživily se i úvahy o rozhlasu jako svébytném prostředku uměleckého vyjádření a v roce 1957 se do programu vrátila původní rozhlasová hra jako umělecký projev vlastní rozhlasovému médiu.*“²³² Veškeré snahy o svobodu projevu byly překaženy obsazením Československa intervenčními vojsky pěti zemí Varšavské smlouvy a přijetím již zmiňovaného zákona č. 127/1968 Sb., který opětovně cenzuru zavedl.²³³

7.1.3 Cenzura v oblasti televize

Novou oblastí, ve které se cenzura uplatňovala, byla televize. Televizní vysílání bylo oficiálně spuštěno v květnu roku 1953. Československá televize byla součástí Československého rozhlasu, což se změnilo v roce 1957, kdy bylo československou vládou vydáno nařízení č. 62/1957 Sb., o nové organizaci rozhlasu a televize. Československá televize se tak k 1. prosinci 1957 stala samostatnou institucí. Skutečnost, že byla televize v Československu televizí socialistickou založenou na politice KSČ, obsahovalo usnesení ÚV KSČ o stavu a nových úkolech Československé televize z 24. května 1960.

Byť byl vývoj televizního vysílání zatím ještě ve svých počátcích, KSČ jej vnímala jako jeden z hlavních nástrojů ideologické výchovy. Podle nového statutu HSTD z roku 1955 se program televize kontroloval před vysíláním.²³⁴ Kontrola textu a obrazu plnomocníkem však měla své nedostatky. Jejich příčinou byla mimo jiné také skutečnost, že HSTD neměla v budově televize kancelář až do roku 1956. Velké komplikace pro cenzory znamenala i živá vysílání, kdy problémem dle vedení HSTD byl příliš vstřícný přístup z jeho strany, čehož prý Československá televize zneužívala.²³⁵

Celkově byla práce televizního vysílání velmi ztěžována jednak cenzurou, ale samozřejmě také snahami komunistů Československo izolovat od zahraničních vlivů. V průběhu šedesátých let však začaly být nářky na cenzuru ve vysílání stále častější. Uvolněnější politická situace se projevila 3. května roku 1968, kdy byla

²³¹ §2 zákona č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlasu, ve znění účinném od 8. 2. 1964 do 17. 1. 1967.

²³² BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 314. ISBN 978-80-271-0553-3.

²³³ §3 odst. 1 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 26. 9. 1968 do 21. 8. 1969.

²³⁴ Část III, písm. b) statutu MV-HSTD, jenž byl vydaný tajným rozkazem č. 107 16. června 1955.

²³⁵ *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Themis, 2003(10), s. 38. ISSN 1804-1612.

mezi Československou televizí a Ústřední publikační správou uzavřena dohoda o plné odpovědnosti šéfredaktora za vysílané materiály, a byl tedy zrušen tiskový dohled nad televizními novinami.²³⁶ Následně byla cenzura zrušena úplně, a to zákonem č. 84/1968 Sb., a zakrátko opět obnovena. Ústřední publikační správu nahradil Úřad pro tisk a informace, který pokračoval v důsledném sledování hromadných sdělovacích prostředků.

7.2 Cenzura v oblasti kultury

Stejně jako byly sdělovací prostředky nástrojem ideologické výchovy společnosti, tak tomu bylo i pro oblast kultury. Společným cenzurním orgánem pro média i kulturu byla HSTD. V případě kulturní oblasti se konkrétně jednalo o druhé oddělení HSTD, které dle nového statutu MV-HSTD z roku 1955 mělo na starosti kontrolovat koncerty, kulturní pořady, veškerou hudební produkci, filmy a dále například i galerie či výstavy. Druhé oddělení HSTD tedy vykonávalo předběžnou cenzuru, kdy kupříkladu divadelní představení byla kontrolována před svou premiérou. U filmů byly pod dohledem náměty, scénáře, komentáře a samozřejmě také zvuk i obraz²³⁷.

Hrané filmy procházely kontrolou hned několikrát. Například ve filmu *Anděl na horách* nebyly v roce 1955 schváleny záběry nástupiště na Hlavním nádraží v Praze a železniční přejezd v Nuslích.²³⁸ HSTD se totiž zaměřovala nejen na ochranu obecného zájmu, o němž bude pohovořeno dále, ale také na kontrolu úniku státního tajemství. Tyto dvě oblasti představovaly již od počátku založení HSTD tajným vládním usnesením č.17/1953 Sb. její hlavní zájem. V rámci organizační struktury HSTD, kterou vymezoval nový statut MV-HSTD z roku 1955, fungovala skupina pro zvláštní úkoly. Tato měla na starosti kartotéku, resp. vedení, prověřování a doplňování, skutečností, které tvořily státní, služební a hospodářské tajemství.²³⁹ Jednalo se tedy o takové informace, „*kteřé podle cenzorů mohly ohrozit stát.*“²⁴⁰ V poslední řadě nesmíme zapomenout také na Ústřední publikační správu, která nahradila HSTD, ale v ochraně státního

²³⁶ Tamtéž, str. 48.

²³⁷ Část III, písm. c) statutu MV-HSTD, jenž byl vydaný tajným rozkazem č. 107 16. června 1955.

²³⁸ *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Themis, 2003(10), s. 24. ISSN 1804-1612.

²³⁹ Část II, bod 10 statutu MV-HSTD, jenž byl vydaný tajným rozkazem č. 107 16. června 1955.

²⁴⁰ ČERNÍK, J. Scenáristika a Hlavní správa tiskového dohledu v Československu, 1953–1962. *Illuminace* [online]. 2017, vol. 29, no. 1, p. 29–49. Dostupné z: <https://www.iluminace.cz/contents/ilu/2017/01.pdf>. ISSN 0862-397X.

tajemství pokračovala.^{241,242} Co se týče pojmu obecný zájem, samotný cenzurní systém tehdejšího režimu jej nedokázal jednoznačně vyložit. Zpráva, která byla vypracována vedením HSTD pro politické byro ÚV KSČ z 15. října 1956 mj. uváděla: „*Pro výklad pojmu obecný zájem byla od samého počátku dána zásada, že nelze připustit rozšiřování věcí, údajů a zpráv a případně i skrytých útoků, které škodí našemu státu a naší straně.*“²⁴³ Celkově byl tedy tento pojem vymezen velmi obecně a v podstatě dával možnost libovůle jednotlivým cenzorům.

7.2.1 Divadlo

Stejně jako v oblasti hromadných sdělovacích prostředků i v divadelní činnosti docházelo k četným cenzurním zásahům ze strany HSTD. Kupříkladu v roce 1954 byl velmi probíraným tématem „*případ hry posluchačů Akademie múzických umění Jiřího Sehnala, Luboše Popelky a Otakara Žebráka „Večery pod lupou, aneb lupá v rukou kata“.* Scénickou hudbu složil Alois Palouček. Text byl včas předložen tiskovému dohledu, premiéra měla být 12. dubna 1954 v divadle DISK. Nebyla.“²⁴⁴ Autoři hry byli údajně „nedostatečně politicky vyspělí“ a samotná hra byla „škodlivá“ a „závadná“. Podobná cenzurní omezení probíhala také v oblasti filmové tvorby. Dle nového statutu HSTD z roku 1955 se v rámci divadelních představení kontroloval text i jeho provedení.²⁴⁵ Veškerá divadelní představení tak byla podrobena předběžné cenzuře.

Velmi podstatnou změnou v oblasti divadelnictví bylo vydání nového divadelního zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti z 31. října 1957. V tomto zákoně bylo vymezeno poslání divadelnictví, jež mimo jiné tkvělo v „*socialistické výchově občanů.*“²⁴⁶ Veškeré divadelnictví řídil stát, a to bez ohledu na to, zda se jednalo o státní či nestátní divadla. Činnost státních divadel řídily výkonné orgány národních výborů.²⁴⁷ U nestátních divadel zajišťoval dohled okresní národní

²⁴¹ §17 odst. 2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 28. 6. 1968 do 25. 9. 1968.

²⁴² Nutno v této souvislosti zmínit také novelu trestního zákona z roku 1965 (z. č. 56/1965 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 140/1961 Sb. ze dne 17. 6. 1965), která zavedla nový trestný čin ohrožení státního tajemství, když v §107a zakotvila, že ten, „*kdo bez povolení zhotoví popis, plán, náskres nebo snímek některého zařízení na obranu vlasti, takovou věc opíše, okreslí nebo ofotografuje anebo dá nebo nechá jinému tak učiniti, takovou věc sobě nebo někomu jinému opatří, nebo takovou věc uveřejní, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo nápravným opatřením nebo peněžitým trestem.*“

²⁴³ KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994, s. 20. ISBN 80-85270-38-2.

²⁴⁴ Tamtéž, str. 39.

²⁴⁵ Část III, písm. c) statutu MV-HSTD, jenž byl vydaný tajným rozkazem č. 107 16. června 1955.

²⁴⁶ §1 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

²⁴⁷ §3 odst. 1 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

výbor.²⁴⁸ Národnímu divadlu v Praze připadal zvláštní úkol, a to být vzorem všem divadlům.²⁴⁹ Obdobné postavení bylo přiznáno také Slovenskému národnímu divadlu.²⁵⁰ Divadla na každý rok dle zvláštních směrnic ministerstva školství a kultury sestavovala dramaturgické plány.²⁵¹ Divadelními umělci mohli být jen ti, kteří byli odborně způsobilí.²⁵² Stát se tímto zákonem zmocňoval celého divadelnictví a neumožňoval tak prostor pro svobodnou tvorbu. Nutno však poznamenat, že atmosféra politických poměrů v šedesátých letech zapříčinila relativní uvolnění v aktivních zásazích státu do divadelní tvorby. Prostor měly i mírně ideologizované a komediální hry. I přesto v této době nelze hovořit o svobodné tvorbě, čehož je důkazem i hra „Balada z hadrů“ z roku 1957, jež pod uměleckým vedením Jana Wericha ztvárnilo Divadlo ABC. V jeho podání se tématy této hry staly potlačování svobody projevu a autoritářský útisk. „Balada z hadrů“ měla bouřlivý ohlas dokonce i v zahraničí, což bylo pro totalitní moc až příliš a údajný „vývoz *kritiky socialismu do nepřátelského kapitalismu*“²⁵³ byl zaražen a vyprodaná představení byla zrušena. Cenzura zasáhla i do názvu brněnského divadla Husa na provázku. Divadlo bylo založeno v roce 1967 a název vydržel pouze dva roky. „*V roce 1969 se stal generálním tajemníkem KSČ pozdější prezident Gustav Husák a v té době někdo přemaloval plakáty ve městě na Husák na provázku. Soubor se proto musel přejmenovat, a to na Divadlo na provázku, což mu zůstalo až do sametové revoluce.*“²⁵⁴

7.2.2 Film

V rámci filmu nebyla řešena pouze tvorba domácí, ale také ta dovážená či vypůjčená z archivů. Plnomocníci HSTD, respektive osoby politicky vyhovující bez ohledu na kulturní povědomí či stupeň dosaženého vzdělání, zhodnotili například dílo francouzské nové filmové vlny s názvem „Loni v Marienbadu“ na cenzurní kartě z května roku 1962 následovně: „*[Film byl] pro distribuci nepřijat. Otázka jeho zařazení na festival, kam je pozván i jeho tvůrce, nebyla vyřešena. Z hlediska HSTD je to film víc než neúnosný. Je to film, u kterého divák se zdravým*

²⁴⁸ §3 odst. 3 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

²⁴⁹ §8 odst. 1 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

²⁵⁰ §9 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

²⁵¹ §11 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

²⁵² §12 zákona č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon).

²⁵³ JUST, Vladimír a František KNOPP. *Divadlo v totalitním systému: příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha: Academia, 2010, s. 81. ISBN 978-80-200-1720-8.

²⁵⁴ BILER, Stanislav. *111 míst v Brně, která musíte vidět*. V Praze: Paseka, 2020, s. 70. ISBN 978-80-7637-077-7.

*rozumem nikdy nepochopí, proč byl natočen.*²⁵⁵ Jak je vidno z tohoto příkladu, plnomocníci skutečně mnohdy nebyli osobami umělecky znalými. Dalším praktickým příkladem je dopis vedoucího HSTD E. Kovaříka z 20. května 1967, v němž informoval ministra vnitra J. Kudrnu o pozadí cenzurního schvalování filmu Sedmikrásky a zmiňoval také film „O slavnosti a hostech“. „Film „O slavnosti a hostech“ jsem viděl 22. října 1965. (Ke scénáři neměla HSTD připomínek, protože z textu se nedalo usuzovat na závadnost obsahu.) Pro závadný obsah jsem 22. října 1965 dohodl se soudr. A. Poledňákem, že film nebude uveden do normální distribuce.“²⁵⁶

Typickým rysem tehdejší filmové cenzury byla „skrytost celého cenzurního procesu, jenž zůstával v mnohých případech utajený i pro klíčové členy filmových štábů, kterých se cenzurní peripetie týkaly, a pokud se s nimi mohli seznámit, pak spíše zprostředkovaně.“²⁵⁷ Proto i „organizační materiály ČSF obsahují jen minimum stop o vazbách na cenzurní úřady.“²⁵⁸ Dalším typickým rysem cenzurních mechanismů bylo také taktizování samotných filmařů, kteří se snažili komunikovat se zástupci cenzurních úřadů, aby jejich dílo prošlo cenzurním procesem a dostalo se k publiku. Některé filmy byly i přesto neustále odkládány nebo dokonce nere realizované.²⁵⁹

Šedesátá léta, jakožto doba relativního ideového uvolnění, znamenala v oblasti kinematografie vznik tzv. nové vlny filmů. Byť filmová tvorba v šedesátých letech vzkvétala, tak i přesto řada filmů vznikala za velmi složitých podmínek. Předběžnou cenzuru tehdy zajišťovala Ústřední publikační správa²⁶⁰, v záležitostech kinematografie konkrétně její třetí odbor²⁶¹. Právní zakotvení předběžné cenzury se projevilo například na schvalovacím procesu filmu režisérky Věry Chytilové „Sedmikrásky“ z roku 1966. Finální verze snímku byla znatelně jiná než ta obsažená v původním technickém scénáři. Film byl zkrácen a některé scény byly odstraněny úplně. Problémem snímku bylo jeho nedostatečné ideologické zaměření a tehdejší režim jej vnímal jako provokativní. Filmová

²⁵⁵ SKUPA, Lukáš. *Vadí - nevadí: česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA, [2016], s. 76. ISBN 978-80-7004-172-7.

²⁵⁶ Tamtéž, str. 230-231.

²⁵⁷ Tamtéž, str. 24.

²⁵⁸ Tamtéž, str. 75.

²⁵⁹ Zakázaným scénářem byl například „Žert“, v jehož případě se jednalo o filmovou adaptaci románu Milana Kundery, který otevíral tehdy tabuizovaná témata.

²⁶⁰ §17 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 28. 6. 1968 do 25. 9. 1968.

²⁶¹ SKUPA, Lukáš. *Vadí - nevadí: česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA, [2016], s. 67. ISBN 978-80-7004-172-7.

cenzura se zabývala dále kupříkladu filmem „Souhvězdí Panny“. Centrem cenzurních vyjednávání se staly milostné scény či nevhodnost některých postav. Autoři tak museli scénář upravit tak, aby odpovídal požadavkům cenzurního úřadu. Scénář byl po delších debatách schválen, ale „*obě milostné scény zůstaly kratší přibližně o 20 metrů. Vynechány byly také části bez dialogů, které mohly vyvolávat dojem karikování postavy poručíka Toneisera, a zvláště v závěru byl film zvukově přemíchán.*“²⁶²

8 Cenzura v letech 1968-1993

Před okupací došlo k informační explozi ze strany československých sdělovacích prostředků. Díky nim se reformní proces dotkl široké občanské společnosti. Kritické projevy v médiích sice cenzura usměrňovala, ale i přesto se jednalo o počátek liberalizačního procesu. Přežívající formy diktatury a vše, co režim napáchal v padesátých letech v Československu, způsobilo prohloubení kritického přístupu společnosti. Otevírala se dříve tabuizovaná témata a českoslovenští občané porovnávali vlastní životní realitu s tou v demokratických zemích Západu. Ani kulturní politika nezůstala nedotčena. Na veřejnost se vracela zapovězená díla i tvůrci. Společnost usilovala alespoň o částečnou svobodu, což ohrožovalo mocenskou pozici vládnoucího režimu.

Základním dokumentem pražského jara byl Akční program. Jeho hlavní myšlenkou bylo „*prosazení socialistické demokracie v řízení všech stránek života čs. společnosti a zajištění všech demokratických práv pro každého jednotlivého občana: svobody projevu, shromažďování, spolčování, pobytu a pohybu atd.*“²⁶³ Reformní proces mimo jiné podpořilo také zrušení cenzury²⁶⁴ a dále i výzva spisovatele L. Vaculíka „Dva tisíce slov“. Tato byla publikována například v Mladé frontě či Zemědělských novinách. Výzva jistým způsobem zdramatizovala politickou situaci v Československu, avšak nevyvolala ani jednu stávkou či demonstraci.²⁶⁵ Výzva „Dva tisíce slov“, jejímž cílem bylo vyvolat občanskou aktivitu, a další počiny tehdejší společnosti, jež tvořily součást demokratizačních procesů v naší zemi, byly naprosto nepřijatelné pro SSSR. Následovaly události

²⁶² Tamtéž, str. 102.

²⁶³ BENČÍK, Antonín. Operace "Dunaj": vojáci a Pražské jaro 1968: studie a dokumenty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 20. ISBN 80-85270-33-1.

²⁶⁴ §17 odst. 1 zákona č. 84/1966 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 28. 6. 1968 do 25. 9. 1968.

²⁶⁵ BENČÍK, Antonín. Operace "Dunaj": vojáci a Pražské jaro 1968: studie a dokumenty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 52. ISBN 80-85270-33-1.

našim dějinám neblaze známé jako srpnová okupace a nástup nové etapy, etapy tzv. normalizace.

Po vojenské okupaci vojsky Varšavské smlouvy byl kladen důraz na znovuoobnovení cenzury. Tomuto vytyčenému cíli napomohl Moskevský protokol, konkrétně článek čtvrtý²⁶⁶, který připravil podmínky pro přijetí cenzurního zákonodárství. Byla přijata „*efektivní opatření*“²⁶⁷, mezi nimi především zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. Tento zákon opětovně cenzuru zavedl.²⁶⁸ Opatření normalizační politiky, jejichž cílem bylo zamezit jakékoliv názorové pluralitě, znamenala nevoli široké části veřejnosti. V listopadu 1968 proběhla stávka vysokoškolských studentů na podporu deseti bodů Svazu vysokoškolského studentstva, v nichž mimo jiné požadovali svobodu projevu a omezení cenzury.²⁶⁹ V rámci nových opatření byl také založen Úřad pro tisk a informace.²⁷⁰ Jeho vedoucím se stal Josef Vohnout, který předtím působil jako zástupce vedoucího odboru informací ministerstva kultury a informací a také v redakci Rudého práva.

Důsledkem dalších novelizací tiskového zákona přestala v komunistickém Československu předběžná cenzura působit.²⁷¹ „*Byla však nenápadně, ale o to účinněji nahrazena autocenzurou jednotlivých šéfredaktorů a novinářů, kteří sami nesli odpovědnost za to, co zveřejňují.*“²⁷² Vládnoucím komunistům jistým způsobem tento zavedený systém fungoval, což lze připsat lekcí spočívající v pádu

²⁶⁶ Ve čtvrtém článku Protokolu o jednání delegace ČSSR a SSSR neboli Moskevského protokolu stálo mimo jiné následující: „*Představitelé KSC vyjádřili nutnost rychlého provedení řady opatření směřujících k upevnění vlády pracujících a pozic socialismu. V souvislosti s tím byl zvláště zdůrazněn význam takových přednostních opatření, jako je ovládání sdělovacích prostředků s tím, aby plně sloužily věci socialismu. Přerušit v tisku, rozhlase a televizi antisocialistická vystoupení, přerušit činnost různých skupin a organizací stojících na antisocialistických pozicích. Nepřipustit činnost antimarxistické sociálně demokratické strany.*“

²⁶⁷ Čl. 4 Protokolu z jednání delegace ČSSR a SSSR (tzv. Moskevského protokolu) 23.-26. 8. 1968 v Moskvě.

²⁶⁸ §3 odst. 1 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 26. 9. 1968 do 21. 8. 1969.

²⁶⁹ OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ, Karel BOLOMSKÝ a Ústav pro soudobé dějiny (Akademie věd ČR). *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty: "normalizace" v kultuře, umění, vědě, školství a masových sdělovacích prostředcích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 12. ISBN 80-85800-14-4.

²⁷⁰ §1 odst. 2 zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 26. 9. 1968 do 21. 8. 1969.

²⁷¹ Novelý tiskového zákona č. 81/1966 Sb. proběhly po novele v roce 1968 dále v letech 1969, 1970 a 1971.

²⁷² *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Themis, 2003(10), s. 21. ISSN 1804-1612.

cenzurního systému²⁷³, kterou jim udělil rok 1968. Byť samozřejmě je nutné upozornit na skutečnost, že systém omezování a kontrol měl své mezery a neobešel se bez paradoxních situací. Jednou z těch známějších bylo, a dnes i je, blahopřání k narozeninám Ferdinandovi Vaňkovi s fotografií Václava Havla. V příloze Rudého práva vyšel v říjnu 1989 inzerát, jenž tehdejší režim přiměl poděkovat jedné z nejvýznamnějších osobností odporu proti komunismu, disidentovi číslo jedna, Václavu Havlovi. Intelektuál Ferdinand Vaněk byl ve hře Václava Havla „Audience“ zaměstnán v pivovaru a autor tohoto inzerátu Petr Rýgl si jeho jméno vypůjčil. O tomto pravděpodobně nejznámějším inzerátu socialistického Československa informovala i Svobodná Evropa. Naštěstí již tehdejší režim nestihl zareagovat, jelikož za necelé tři měsíce po vytištění tohoto inzerátu se Václav Havel stal prezidentem.

V souvislosti s koncem komunistické diktatury a obnovením demokracie bylo nutné, aby také právní řád odpovídal potřebám demokratického státu. Výraznou změnou byl zákon z 28. 3. 1990 č. 86/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. Tento v §1 odst. 1 stanovil následující: „*V souladu s ústavně zaručenou svobodou projevu, slova a tisku využívají občané periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků k tomu, aby jejich prostřednictvím získávali informace a veřejně vyjadřovali své názory.*“ Dále tento zákon především zrušil zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích.²⁷⁴ Především tak dochází k obnovení plného znění §17 zákona o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích²⁷⁵, který zaváděl nepřípustnost cenzury.²⁷⁶ Nepřípustnost cenzury byla vtělena také do ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky.²⁷⁷ Poté, co došlo k rozpadu federace, bylo znění tohoto ústavního zákona formou usnesení předsednictva

²⁷³ §17 odst. 1 zákona č. 84/1966 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, ve znění účinném od 28. 6. 1968 do 25. 9. 1968.

²⁷⁴ Čl. II zákona č. 86/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

²⁷⁵ §17 zákona č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

²⁷⁶ TOMÁŠEK, Dušan a Petr BEDNÁŘ. *Pozor, cenzurováno!, aneb, Ze života soudružky cenzury.* Praha: Vydavatelství a nakladatelství Ministerstva vnitra České republiky, 1994, s. 157. ISBN 80-85821-16-8.

²⁷⁷ Čl. 17 odst. 3 ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky.

České národní rady Českou republikou do právního řádu převzato. Od té doby je nepřípustnost cenzury součástí Listiny základních práv a svobod.²⁷⁸

8.1 Cenzura v oblasti hromadných sdělovacích prostředků

Nástup G. Husáka byl vnímán jako návrat k neostalinismu a sdělovací prostředky byly brány jako čistě ideologická oblast, jež měla být využita pro normalizační politiku. Média měla být nástrojem pro upevnění rozvolněného totalitního systému v Československu, měla referovat o tématech, která byla stranickou prioritou a zároveň se zaměřovat na propagandu proti Západu. ÚTI publikoval směrnici, jež byla výsledkem schůze vlády konané 2. 9. 1968.²⁷⁹ Tato vymezila povinnosti pro veškerá média, kterými byly například:

- nepublikovat nic, co by mohlo vyznít jako kritika vůči SSSR či vůči ostatním zemím Varšavské smlouvy,
- nepoužívat termín okupace a okupant,
- respektovat seznamy státních a hospodářských tajemství, které byly redakcím předány.²⁸⁰

Prvním cílem prováděných změn v oblasti sdělovacích prostředků bylo se zbavit všech médií, která měla reformní snahy a nahradit je novými. Druhým krokem bylo provádění personálních čistek a obměn. Všechny nepohodlné a samostatně uvažující osoby účinkující v mediální sféře byly propuštěny, respektive byly nuceny ukončit svou činnost. Takže již v září 1968 bylo odvoláno vedení Československé tiskové kanceláře, Československého rozhlasu i Československé televize. V rozhlasu a televizi byly vytvořeny správní rady s dosazenými zmocněnci. „ÚTI měl dohlížet na činnost tisku, rozhlasu, televize a ČTK a fungovat coby „informační a konzultativní středisko předsednictva vlády pro styk s redakcemi.“²⁸¹ V roce 1969 byl ÚTI „přeorganizován v českou odbočku Český úřad pro tisk a informace (ČÚTI) a slovenskou odbočku Slovenský úřad pro tisk a informace (SÚTI).“²⁸² Dalším důležitým cenzurním orgánem byl Federální úřad pro tisk a informace, jenž byl odpovědný federální vládě ČSSR. FÚTI byl

²⁷⁸ Čl. 17 odst. 3 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod.

²⁷⁹ KONČELÍK, Jakub: Mediální politika a srpen 1968; Zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba moskevskému protokolu. In: MAGÁL, Slavomír – MISTRÍK, Miloš – SOLÍK, Martin (eds.): Masmediálna komunikácia a realita II. Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, Trnava 2009, s. 203–219.

²⁸⁰ Tamtéž.

²⁸¹ SKUPA, Lukáš. *Vadí - nevádí: česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA, [2016], s. 163. ISBN 978-80-7004-172-7.

²⁸² KLIMEŠ, David. *Doporučeno nezveřejňovat: fungování propagandy, cenzury a médií v pozdně normalizačním Československu*. Praha: Academia, 2022, s. 104. ISBN 978-80-200-3264-5.

zřízen zákonem č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.²⁸³ FÚTI podle tohoto zákona mimo jiné navrhoval vládě Československé socialistické republiky zásady státní politiky ve věcech tiskových a také ve věcech jiných informačních prostředků.²⁸⁴ Dále prováděl registraci tisku, který měl celospolečenský význam²⁸⁵ a zajišťoval „ochranu důležitých státních zájmů v tisku a jiných informačních prostředcích“, jež byly také celospolečenského významu.²⁸⁶

8.1.1 Cenzura v oblasti tisku

Tiskový zákon č. 81/1968 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích byl novelizován v roce 1968 a dále v letech 1969, 1970 a 1971. „Důsledkem posledních novelizací bylo mj. i to, že místo ústřední publikační správy byl v roce 1969 zřízen Státní výbor pro tisk a informace a později republikové tiskové úřady. V této souvislosti přestala být běžně uplatňována předběžná cenzura – realizována byla pouze výběrově – a místo ní našla místa cenzura následná, a to jednak politická a jednak právní. První druh, tedy cenzura prohibiční jako sledování a zkoumání publikovaných myšlenek, byl spojen s politickými sankcemi. Druhý druh, tzn. cenzura represivní jako právní kontrola publikovaného sdělení, byl svázán s právními sankcemi.“²⁸⁷ Odpovědnost za publikované materiály tedy přešla na pracovníky hromadných sdělovacích prostředků. Zaměříme se tedy nyní na různé formy sankčních opatření, které režim v rámci následné cenzury využíval.

K upevnění cenzury sloužila ustanovení zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. Nejprve se podívejme na ustanovení §170a trestního zákona, které se stalo součástí právní úpravy ještě před rokem 1968. Tato nová skutková podstata tiskové nedbalosti byla začleněna do zákonné úpravy trestního práva s účinností zákona č. 81/1968 Sb., tiskového zákona, konkrétně §27, dne 1. 1. 1967. V důvodové zprávě k tiskovému zákonu stálo následující: „V souladu se zásadou zvýšené odpovědnosti šéfredaktora za obsah hromadného informačního prostředku ukazuje se nutným vymezit i jeho trestní odpovědnost pro případy, kdy z jeho nedbalosti byl obsah hromadného informačního prostředku spáchán trestný čin. Pro trestný čin

²⁸³ §1 zákona č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.

²⁸⁴ §3 písm. a) zákona č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.

²⁸⁵ §3 písm. b) zákona č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.

²⁸⁶ §3 odst. c) zákona č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.

²⁸⁷ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 32. ISBN 80-210-1146-7.

tiskové nedbalosti bude možno šéfredaktora postihnout jen v případech, v nichž nebudou splněny zákonné znaky přísněji trestného činu, např. trestného činu spáchaného úmyslně. Skutkové podstaty dalších nových trestných činů pro oblast hromadných informačních prostředků není třeba vytvářet. Jsou vesměs kryty platným trestním zákonem.²⁸⁸ Odpovědnost šéfredaktorů vymezovalo samotné právo tiskové²⁸⁹, a proto lze skutkovou podstatu §170a chápat jako prostředek ultima ratio, kterým režim udržoval cenzurní systém aktivním. Toto ustanovení přetrvalo až do roku 1990, kdy bylo zákonem č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon, zrušeno. V judikatuře převažující byl ovšem trestný čin pobuřování dle §100 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona. Tuto skutkovou podstatu bylo možné naplnit „tiskem, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným podobně účinným způsobem.“²⁹⁰ Tehdejší režim si prostřednictvím trestného činu pobuřování zajišťoval funkčnost cenzurních mechanismů, tedy především autocenzury jakožto vedlejšího produktu cenzury následné. „I kritika určitých jevů ve společnosti, je-li úplně jednostranná a přehnaná nebo zkreslená a užívá-li se v ní úmyslně tendenčního srovnávání, může být pobuřováním vyvolávajícím nepřátelskou náladu vůči státnímu zřízení nebo společenskému řádu republiky.“²⁹¹

Praktickým dopadem tohoto „složitého systému „cenzury bez cenzury“²⁹² byla častá trestní stíhání a soudní procesy. V Denní situační zprávě č. 6 z 20. 3. 1989 nacházíme informaci o zadrženém a stíhaném signatáři Charty 77 Stanislavovi Devátém. Tento byl podezřelý z trestného činu dle §100 odst. 1 písm. a), odst. 3 písm. a) trestního zákoníku. Podstata trestné činnosti Stanislava Devátého spočívala v soustavném vyhotovování a následném rozšiřování písemností, které svým obsahem směřovaly proti státnímu zřízení republiky, vedení státu, a byly tak svým charakterem „pobuřující“.²⁹³ Tento trestný čin byl v příslušné právní úpravě přítomen až do roku 1990 a nutno v této souvislosti zmínit také zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. Zákon zrušil

²⁸⁸ Důvodová zpráva k zák. č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích.

²⁸⁹ Srov. §10-§13 zákona o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích. §100 odst. 3 písm. a) zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona.

²⁹¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu České socialistické republiky, publikované pod č. 12/1970 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS ČSSR.

²⁹² Tamtéž, str. 127.

²⁹³ Federální ministerstvo vnitra, Denní situační zpráva č. 6, 20.3.1989. eBadatelna Archivu bezpečnostních složek, Č.j. OV-039/A-89.

pravomocná odsuzující soudní rozhodnutí vyhlášená v době od 25. února 1948 do 1. ledna 1990, která se velmi často ukládaného trestného činu pobuřování týkala.²⁹⁴

Samozřejmě byla uplatňována i některá mírnější opatření v případě „vadného“ tiskového materiálu, jako kupříkladu pouhé upozornění na nedodržení poslání periodického tisku²⁹⁵ či peněžité pokuty. „*V anketě o budoucnosti literatury sice vystupoval povolený spisovatel, ale řekl, že mu chybí v Československu časopis pro nejmladší básníky, prozaiky a kritiky. „Subjektivní odpověď“ vyznívá jako nemístný a zneužitelný tlak na současnou vydavatelskou politiku státu. Navíc na poradě šéfredaktorů bylo několikrát upozorněno na nežádoucnost takovéto publicistiky,“ vzkazuje FÚTI šéfredaktorovi Mladé fronty, že limity, co může spisovatel říct v anketě, se zase trochu zužují.*“²⁹⁶

Vedení státu si však nekladlo za cíl ideově ovládat pouze periodický tisk, ale také ten neperiodický. Vyřazování knih z veřejných knihoven proběhlo v době socialismu ve dvou vlnách, kdy první se odehrála na počátku let padesátých a druhá na počátku let sedmdesátých. Na konci šedesátých let byly některé knihy uvolněné a paradoxem bylo, že hned na začátku let sedmdesátých se staly opět zakázanými. „*Základní pokyny, na jejichž základě měly být z knihoven vyčleněny tzv. závadné knihy, byly stanoveny v Politických směrnicích a metodických směrnicích pro práci knihoven jednotné soustavy v roce 50. výročí založení KSČ (1971). Nicméně už v letech 1969 a 1970 vydalo ministerstvo kultury pokyny provizorní, v nichž se uvádělo, že je potřeba se vrátit před rok 1968, přičemž je nutno přednostně vyřazovat díla (a periodický tisk) publikovaná v letech 1968–1969 a též díla poulnorových a posrpnových emigrantů.*“²⁹⁷ Předběžná cenzura v rámci knižní publikace však, stejně jako v tisku periodickém, neprobíhala.

Od roku 1985 probíhaly práce na novém tiskovém zákoně, jehož návrh byl nakonec odmítnut. Svoboda projevu v této připravované zákonné úpravě v zásadě omezena nebyla. I přesto se zde nacházela ustanovení, jež se týkala náhrady škody způsobené výkonem svobody projevu ve specifických případech. Jednalo se ovšem

²⁹⁴ §2 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.

²⁹⁵ §2 zákona č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

²⁹⁶ KLIMEŠ, David. *Doporučeno nezveřejňovat: fungování propagandy, cenzury a médií v pozdně normalizačním Československu*. Praha: Academia, 2022, s. 120. ISBN 978-80-200-3264-5.

²⁹⁷ WÖGERBAUER, Michael et al. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. sv. Svazek 2. ISBN 978-80-200-2491-6. – str. 1310

pouze o satisfakční povinnost přiznanou soudně, nikoliv o odpovědnost trestněprávní. Další změny v tiskovém zákonodárství proběhly až po roce 1989.²⁹⁸

8.1.2 Cenzura v oblasti rozhlasu

Pokud jde o rozhlas, i v něm byla provedena personální obměna, která měla zajistit podporu normalizační politiky. Fakt, že bylo personální složení Československého rozhlasu naprosto klíčové pro ideový vliv, dokládá i vysílání, které se uskutečnilo první rok po okupaci. Do budovy rozhlasu byl omezen vstup, vysíláním byli pověřeni politicky nejspolehlivější pracovníci a vedení rozhlasu dokonce připravilo i záložní pracoviště s ostrahou. Po personálních obměnách se vedení Československého rozhlasu prohlášením distancovalo od vysílání v srpnu 1968. Vývoj Československého rozhlasu šedesátých let shrnoval dokument nesoucí název „Analýza činnosti pravicově-opportunistických sil v letech 1968-1969 v Čs. rozhlase“. Tento spis byl schválen kolegiem Československého rozhlasu v červnu 1970 a vyrovnával se s důsledky pražského jara na úrovni rozhlasového vysílání. Dále se také prověřovaly postoje zaměstnanců k „bratrské pomoci spřátelených armád“ a k celkově novému směřování politiky státu.²⁹⁹

V lednu 1972 vznikla v Československém rozhlase Ústřední redakce politického zpravodajství a publicistiky, jejímž úkolem bylo zajistit dodržování ideologické linie strany v oblasti rozhlasového vysílání. Tehdejšímu režimu se však nepodařilo zabránit vzniku radioamatérských stanic. Tyto přenášely různé pořady, jak by řekl tehdejší režim, provokačního charakteru. Dobovému koloritu snah o všeobecnou kontrolu a ovládání informací odpovídala také již zmiňovaná kontrola zahraničního vysílání, tedy tzv. nepřátelských médií. „*O tom, že obviněný E. S. poslouchal zahraniční rozhlas a zprávy čerpané z tohoto poslechu sděloval jiným osobám, vypověděli i další svědci jako např. K., K., K., M. a d. I když nebylo bezpečně zjištěno, že šlo o poslech stanice Svobodná Evropa, nelze přehlédnout, že i ostatní vysílače kap. států v rámci tzv. psychologické války nesledovaly nikdy cíle prospívající konsolidaci a upevnění socialistických režimů ve státech východní Evropy.*“³⁰⁰

²⁹⁸ SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994 Právnickou fakultou MU*. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 33. ISBN 80-210-1146-7.

²⁹⁹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 351. ISBN 978-80-271-0553-3.

³⁰⁰ Nejvyšší soud České socialistické republiky, 4 Tor 18/69, [R 12/1970 tr.] (Usnesení Nejvyššího soudu České socialistické republiky ze dne 9. 12. 1969, sp. zn. 4 Tor 18/69).

8.1.3 Cenzura v oblasti televize

K personálním změnám nedocházelo pouze v oblasti významných periodik a rozhlasu, ale také v televizi. Personální konsolidace zde proběhla velmi rychle a rázně, přičemž jejím cílem bylo, aby pracovníci byli jednak lidé podporující okupaci a zároveň schopni se přizpůsobit požadavkům kladeným ze strany nového vedení. „*Jak konstatují Vladimíra Hradecká a František Koudelka ve studii Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969-1974: „... příslušné oddělení ÚV KSČ mohlo na konci roku 1971 s uspokojením konstatovat, že noví vedoucí pracovníci splnili svůj základní úkol: „očistili redakce od nositelů pravicového oportunistu, pronikavě změnili obsah novin a časopisů, vysílání rozhlasu a televize, postavili je plně do služeb realizace politiky nového vedení strany“.*“³⁰¹

V roce 1977 Ministerstvo vnitra připravilo tajný projekt nesoucí název „Vlna“. Jeho cílem bylo ukončit jakékoliv necenzurované a nežádoucí vysílání. „Vlna I“ byla věnována Československému rozhlasu a „Vlna II“ Československé televizi.³⁰² Pracovníci televize byli velmi bedlivě hlídáni. Na dny výročí srpnové okupace, „Vítězného února“ či 1. května neprobíhalo živé vysílání, byla uplatňována opravdu rigidní předběžná cenzura a veškeré činnosti vykonávali pouze ti stranicky nejspolehlivější pracovníci, jako tomu bylo i v případě rozhlasu.

Televize byla v sedmdesátých a osmdesátých letech prokomunistickým ústavem, jehož produkce měla správně ideově vyznívat a společnost v tomto duchu také ovlivňovat.³⁰³ Činnost televize byla pod dohledem ÚV KSČ a jakožto jeden z hlavních nástrojů propagandy ji režim využíval například v boji proti signatářům Charty 77.

8.2 Cenzura v oblasti kultury

Pro většinu normalizačního období byla charakteristická paralelní existence dvou kulturních a společenských prostorů, kdy na jedné straně byla oficiální sféra kultury a na druhé straně ta neoficiální. Jinými slovy existovala loajální oblast kultury, jež se pohybovala ve vymezených mantinelech, ale naproti tomu byla také

³⁰¹ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 353. ISBN 978-80-271-0553-3.

³⁰² *Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb*. Praha: Themis, 2000(6, část 1), s. 236. ISSN 1804-1612.

³⁰³ Například dle zadání vedení Československé televize vznikala řada seriálů, které byly mnohdy politicky laděny, jako například seriál „Třicet případů majora Zemana“ jakožto pocta Sboru národní bezpečnosti.

oblast, která byla příznačná svou amatérskou povahou a snahou o svobodný projev.³⁰⁴

Snahu podporovat amatérské hudebníky měla v sedmdesátých letech Jazzová sekce Svazu hudebníků, která ale pro režim ideologicky přijatelná postupem času nebyla, byť byla zpočátku oficiálně povolenou organizací. Jazzová sekce se postupem let totiž sama stala alternativní kulturou, u níž nešlo pouze o umění. Následovaly policejní represe, vykonstruovaná obvinění a komunistický aparát se snažil svými veškerými prostředky toto sdružení zlikvidovat. V roce 1984 byl zrušen i Svaz hudebníků a všechny jeho pobočky. Následovaly soudní procesy se členy Jazzové sekce. Protestovala Charta 77 a dokonce se případem zabývala také Mezinárodní helsinská federace pro lidská práva ve Vídni. Samotný soud proběhl v březnu 1987 a obvinění se týkala trestného činu nedovolené podnikání podle §118 odst. 1 a 2 písm. b) zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákoníku. V rozsudku bylo soudem však stanoveno, že se v podstatě nejednalo o nedovolené podnikání, protože tento trestný čin prokázán nebyl. Hlavním problémem bylo, že činnost Jazzové sekce údajně nebyla schválena úřady. Část rozsudku stanovovala také například toto: „...Rovněž nebylo uvažováno o trestech zákazu činnosti, neboť smyslem trestu není v tomto případě potírání kulturních aktivit občanů, nýbrž jejich determinace správným a zákonným směrem.“³⁰⁵ Padly i nepodmíněné tresty, a i když odsouzení podali řádné opravné prostředky, tak byla všechna jejich odvolání Městským soudem v Praze zamítnuta. Po listopadu 1989 byla Jazzová sekce rehabilitována.

8.2.1 Divadlo

Žánrová různorodost divadelnictví šedesátých let byla potlačena normalizačním obdobím a do divadel se navrátila až s rokem 1989. Komunisté nepokládali divadlo za rozhodující nástroj k ovlivňování společnosti, a to především z toho důvodu, že jej navštěvovala pouze malá část obyvatelstva. Proto také divadla vzdorovala normalizačnímu tlaku v podstatě nejdéle ze všech jiných kulturních oblastí, tedy například v porovnání s filmem. Jak se nakonec ukázalo, stranické orgány divadelnictví podcenily, tedy vyjma Národního divadla. Jelikož

³⁰⁴ BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019, s. 345. ISBN 978-80-271-0553-3.

³⁰⁵ KOUŘIL, Vladimír. *Jazzová sekce v čase a nečase: 1971-1987*. Praha: Torst, 1999, s. 315. ISBN 80-7215-095-2.

ke konci roku 1989 byly zaskočeny tím, jak se divadelní síť nečekaně stala prostředkem občanského odporu.³⁰⁶

V případě Národního divadla bylo zasahováno jednak do personálního obsazení, ale také do samotného repertoáru. Důležité bylo, aby lidé pohybující se ve vedoucích funkcích Národního divadla a samotní účinkující byli dostatečně stranicky spolehliví.³⁰⁷ Národní divadlo však nebylo jediným divadlem, kde docházelo k personálním čistkám a obměnám. Neuniklo tomu kupříkladu ani divadlo Semafor či Divadlo E. F. Buriana.³⁰⁸

Velkou roli v této době sehrálo amatérské divadelnictví, jež podléhalo časté ideologické kritice. Amatérská tvůrčí činnost totiž mnohdy přinášela tabuizovaná témata. Jedním z takových divadel bylo například již zmiňované Divadlo Husa na provázku, později přejmenované na Divadlo na provázku. Některá z těchto divadel byla dokonce likvidována. Takový osud potkal Divadlo Za branou v roce 1972, jelikož jeho tvůrčí činnost byla příliš svobodná a jeho členové byli „nepohodlní“. Neblahý osud potkal také ostravský Divadelní klub Waterloo, který dopltil na hru „Syn pluku“. Divadelníci byli odsouzeni k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Důvodem soudních procesů byla skutečnost, že parodie „Syn pluku“ byla pochopena jako „*kontrarevoluční čin, hanobící přední stát světové socialistické soustavy a jeho představitele.*“³⁰⁹

Mocenské trestní postihy nebyly v době normalizace nikterak ojedinělé. Vládnoucí režim si vynášením rozsudků, například v případě zmiňovaných ostravských divadelníků, zajišťoval větší „poslušnost“ umělců. Spoléhal totiž na to, že samotní divadelníci nebudou chtít riskovat možnost trestního postihu. Další takový případ se odehrál v roce 1974, kdy byl podle §100 zákona č. 140/1961 Sb., trestního zákona za údajné protistátní výroky odsouzen výtvarník a loutkař Emil Hauptman. Odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody byl kvůli loutkařskému představení na pouti v Hostýně, jež odehrál v srpnu roku 1974. Kolotoč vyslychání a různých postihů následoval také po hře Václava Havla

³⁰⁶ JUST, Vladimír a František KNOPP. *Divadlo v totalitním systému: příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha: Academia, 2010, s. 106. ISBN 978-80-200-1720-8.

³⁰⁷ Reformně zaměřený ředitel Národního divadla Josef Urban byl tak nahrazen Přemyslem Kočím. Kočí byl operní zpěvák, který se angažoval v komunistické straně. Ředitelem Národního divadla se stal roku 1969, byť Urbanovi oficiálně končila smlouva až v roce 1970.

³⁰⁸ JUST, Vladimír a František KNOPP. *Divadlo v totalitním systému: příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha: Academia, 2010, s. 107. ISBN 978-80-200-1720-8.

³⁰⁹ Tamtéž, str. 125.

„Žebrácká opera“. Toto představení, v hlubším významu politicky laděné, bylo publiku předloženo v hospodském prostředí Horních Počernic v roce 1975.

V rámci divadelnictví byl tedy přijat nový zákon ČNR č. 33/1978 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon) a lze jeho potřebu přijetí přikládat právě těmto zmíněným zkušenostem tehdejšího režimu s malými divadelními scénami. Nový divadelní zákon se v mnohém shodoval se zákonem č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti. Přesto bychom mohli konstatovat, že se nový divadelní zákon právě více zaměřoval na kontrolu prováděnou přímo na představeních. Nacházíme v něm totiž ustanovení týkající se následné cenzury vykonávané prostřednictvím tzv. dohlédacího orgánu.³¹⁰ Dohlédací orgán musel mít v jevišti vymezené místo a pokud našel nějaké „nedostatky“ upozornil pořadatele, který byl povinen je bezodkladně odstranit. V opačném případě mohl „*dohlédací orgán podle povahy věci provést přiměřená opatření na náklady pořadatele.*“³¹¹ Pokud dohlédací orgán zjistil, že pořadatel nezjednal nápravu ani po předchozím upozornění, či se představení konalo v rozporu s povolením nebo nebylo povoleno vůbec, byl „*oprávněn představení zakázat nebo je přerušit a zakázat jeho pokračování.*“³¹²

8.2.2 Film

Také filmy musely odpovídat kulturní politice komunistické strany. V opačném případě se jednalo o tzv. trezorové filmy, což bylo důsledkem jednak personálních změn ve vedení filmového průmyslu, ale také samozřejmě opětovného zavedení cenzury dle zákona č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích. Jako velmi problematický byl kupříkladu brán celovečerní film režiséra Ivana Baladi „Archa bláznů“. Tento zůstal nedokončen v roce 1970, jelikož „*snímek údajně podával zkreslený obraz předrevolučního Ruska a pomlouval Sovětský svaz.*“³¹³ Jedním z nejvíce zapovězených titulů tehdejší doby byl také film „Ucho“. Film v podstatě pojednával o odposlouchávání manželského páru StB a jeho projekce byla možná až po roce 1989.

Takže stejně jako v jiných kulturních oblastech i v kinematografii nejprve, byť ne tak brzy jako v jiných kulturních sférách, proběhly obměny ve vedoucích

³¹⁰ Jednalo se dle nového divadelního zákona o okresní či místní národní výbory, nebo orgány státní správy. Dohled vykonávala osoba, která k tomu byla přímo pověřena.

³¹¹ §26 odst. 2 zákona ČNR č. 33/1978 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon), ve znění účinném od 1. 7. 1978 do 31. 12. 1989.

³¹² §27 odst. 1 zákona ČNR č. 33/1978 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon), ve znění účinném od 1. 7. 1978 do 31. 12. 1989.

³¹³ Tamtéž, str. 172.

funkcích Československého filmu a Filmového studia Barrandov. Změny ve vedení se netýkaly pouze samotného Ústředního ředitelství a Filmového studia Barrandov, ale také i dalších podniků Československého filmu jako například Krátkého filmu či Filmexportu. Následné restriktivní opatření a zásahy byly jasným projevem těchto personálních změn. Kinematografie přecházela „od decentralizovaného dramaturgicko-produkčního modelu nastoleného po roce 1962 k nové centralizaci normalizační éry.“³¹⁴

Filmová tvorba předchozích let byla negativně hodnocena a byly prováděny stranické prověrky zaměstnanců. Tyto spočívaly v prověřování jejich stranické příslušnosti a celkové oddanosti režimu. Dramaturgie měla být orientována především na „socialistickou tvorbu“. „*Dramaturgické plány, scénáře či dokončované kopie hodnotily osoby se souhlasným postojem k normalizační kulturní politice. Do značné míry tak byl prosazen systém známý v Sovětském svazu již ve třicátých letech – splynutí cenzury s filmovým průmyslem.*“³¹⁵ Tehdy naprosto klíčovou pozici z pohledu cenzurních aktivit zastával ústřední dramaturg Filmového studia Barrandov Ludvík Toman. Toman schvaloval scénáře, filmové kopie či kontroloval personální složení filmových štábů. Jeho osoba byla vnímána velmi negativně, jelikož měl takřka neomezenou moc a snažil se i v rámci zahraničních styků obnovit spolupráci se SSSR.

9 Důvody zákazu (nepřípustnosti) cenzury v ČR

V padesátých letech byla cenzura velmi rigidní, ale její právní úprava rozhodně neposkytovala jasný obraz tehdejších cenzurních aktivit. V letech následujících však přichází značné změny. Cenzurní zákonodárství se stává oblastí propracovanější a je alespoň částečným odrazem cenzurního systému. Rok 1968 můžeme v rámci právní úpravy cenzury považovat za rok přelomový. Došlo ke zhroucení celého cenzurního systému a napříště se režim věnoval především sankcím za „vadný“ obsah ukládaných prostřednictvím trestního práva, jakožto záruky pro udržení cenzurního systému. Nikoliv tedy vytvoření kvalitnější právní úpravy cenzury. Obecně bychom mohli konstatovat, že právní úroveň cenzurních opatření tehdejšího režimu byla velmi neuspokojivá, leč pro komunisty postačující k uplatňování jejich záměrů v praxi. Domnívám se, že historická zkušenost našeho

³¹⁴ SKUPA, Lukáš. *Vadí - nevadí: česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA, [2016], s. 161. ISBN 978-80-7004-172-7.

³¹⁵ Tamtéž, str. 164.

právního řádu, konkrétně pouhého zákonného zakotvení zákazu cenzury,³¹⁶ zapříčinila potřebu deklarovat nepřipustnost cenzury na ústavní úrovni. Česká republika se jakožto postkomunistický stát jasně postavila ke své minulosti a zabránila tak jejímu opakování.

Nyní se zaměříme na již konkrétní důvody nepřipustnosti cenzury v České republice. Prvním důvodem zákazu cenzury v České republice je ústavní zakotvení nepřipustnosti cenzury.³¹⁷ Cenzurou se v tomto případě rozumí nežádoucí preventivní³¹⁸ kontrola obsahu chystaného ke zveřejnění, která probíhá ze strany orgánu veřejné moci.³¹⁹ S tímto se ztotožňuje i Ústavní soud, podle něž je ústavní zákaz cenzury adresován státu, a nikoliv tedy soukromým osobám.³²⁰ Ústavní soud ČR použil pojem cenzura také v souvislosti s právem na informace. Usnesení sp. zn. I.ÚS 517/10 z 15. 11. 2010 se týkalo práva na informace o členství soudců v KSČ ke dni 17. 11. 1989.³²¹ Ústavní soud ve svém odůvodnění stanovil, že „*autoritu soudní moci může neutajení předmětného údaje posílit, a to již proto, že může napomoci k eliminaci odsudků výsledků činnosti soudní moci a priori. Cenzura informací v tomto směru je způsobilá snížit autoritu soudní moci více než případné kontroverzní názory vyskytnuvší se v eventuálním diskurzu vyvolaném zveřejněním předmětného údaje. Takový účelový selektivní postup naopak autoritu soudní moci snižuje.*“³²² Ústavní soud zde pojem informační cenzura použil v souvislosti s odepřením přístupu k informaci týkající se členství soudců v KSČ, které však nepředstavuje ústavně zakázanou cenzuru. Cenzurou nejsou ani soudem vydávaná předběžná opatření, pakliže je jejich obsahem povinnost zdržet se uveřejnění určitého kupříkladu textu, knihy či reportáže. Předběžná opatření zde nepředstavují povinnost předložit obsah publikovaných informací, nýbrž jejich účelem je ochrana konkretizovaných subjektivních práv jednotlivců. Tato totiž mohou být zasažena obsahem, který je ke zveřejnění připravován.³²³ Nutno

³¹⁶ §17 zákona č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.

³¹⁷ Čl. 17 odst. 3 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod.

³¹⁸ Předběžnost spočívá v povinnosti předložit obsah určený ke zveřejnění cenzurnímu orgánu, kdy tento může následně do předkládaného zasáhnout selekcí obsahu či zabránit jeho zveřejnění.

³¹⁹ WAGNEROVÁ, Eliška. *Listina základních práv a svobod: komentář*. 2., doplněné a aktualizované vydání. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 434. ISBN 978-80-7676-747-8.

³²⁰ Část III odůvodnění usnesení sp. zn. I. ÚS 1716/17 ze dne 16. 8. 2017.

³²¹ Ústavní soud použil pojem cenzury v souvislosti s neposkytnutím informací ze strany povinného subjektu i v dalších nálezech (srov. nález Pl ÚS 2/10 ze 30. 3. 2010).

³²² Část III. 2. d) odůvodnění usnesení sp. zn. I.ÚS 517/10 ze 15. 11. 2010.

³²³ BARTOŇ, Michal, HEJČ, David. Čl. 17 [Svoboda projevu a právo na informace]. In: HUSSEINI, Faisal, BARTOŇ, Michal, KOKEŠ, Marian, KOPA, Martin a kol. *Listina základních práv a svobod*. 1. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2021.

podotknout, že v rámci mezinárodní ochrany lidských práv a v rámci práva EU zákaz cenzury nenalezneme. Listina základních práv a svobod se tímto liší od právní úpravy Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod či Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Druhým důvodem nepřipustnosti cenzury v České republice je jistě právně historický význam cenzury na našem území. Ústava z roku 1960 zaručovala každému svobodu projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svobodu slova a tisku, ale pouze „v souladu se zájmy pracujícího lidu.“³²⁴ O tom, co je „v souladu se zájmy pracujícího lidu“ rozhodovalo samozřejmě komunistické vedení státu. Náš stát dnes již není vázán na žádnou výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání, a je založen na demokratických hodnotách.³²⁵ Česká republika tak ústavním zakotvením svobody projevu, práva na informace, dalších práv, a především nepřipustnosti cenzury prokázala přinejmenším poučení ze svého předchozího vývoje.³²⁶ Současný informační stav, resp. stav velkého množství informací a jejich rychlého šíření, však vyvolává otázku budoucnosti právní úpravy cenzury. Prof. JUDr. Ivo Telec, CSc. nad těmito otázkami uvažuje a uvádí, že „Nový právní význam „nepřipuštění cenzury“ směřuje k tomu, aby obsahoval nejen zdržovací povinnost státu, nýbrž i povinnost zajišťovací (pozitivní závazek). Tedy veřejnoprávní povinnost aktivně konat tak, aby politické svobody a práva byly zajištěny proti jakémukoli činu kohokoli, který by nesl znak cenzurní povahy v „tichém“ či jiném srozumění se státem či mezinárodní organizací.“ Tímto je myšlena „povinnost státu zajistit takový stav, aby nedocházelo, nikoli k bezvýznamnému, omezení svobody projevu a práva na informace nejen ze strany orgánů veřejné moci, ale i ze strany kohokoli, kdo by byl ve svém – státem přinejmenším fakticky uznávaném nebo vědomě trpěném – postavení způsobilý přivodit závažně nepříznivé ohrožení občanské společnosti vyznačující se názorovou pluralitou.“ Tímto poukazuje na řízené korigování informací ve svobodné společnosti z důvodu ovlivnění veřejného mínění. Korigováním se v tomto smyslu rozumí nejen uvádění nepravdivých skutkových informací na pravou míru, ale také záměrný výběr informací a omezování dostupnosti těch nevhodných. Uvažuje tak nad budoucím uzákoněním veřejnoprávního deliktu proti svobodě projevu nebo právu na informace. Podotýká však, že je nutné „přitom dbát

³²⁴ §28/2 zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³²⁵ Čl. 2 odst. 1 ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod.

³²⁶ Stejně jako Ústava České republiky i v čl. 26 odst. 3 ústavního zákona č. 460/1992 Sb., Ústavy Slovenské republiky, je cenzura zakázána.

zákonem zakotvené zásady subsidiarity soudně trestní represe. Již proto nebylo možné plně přijmout, bez dalšího, dřívější poslaneckou snahu o uzákonění nového trestného činu podobného druhu.“ Nevylučuje také vhodnost správní pokuty či soudního peněžitého trestu, „a to až do určité výše pachatelova celkového světového ročního obratu v předchozím účetním období. Takový výměr správních pokut u nás známe z nařízení EU o digitálních službách č. 2022/2065, podle kterého pokuta nesmí přesáhnout 6 % uvedeného základu, (čl. 74).“³²⁷

³²⁷ TELEČ, I. *O cenzuře podruhé*, 2023. Česká justice. <https://www.ceska-justice.cz/blog/o-cenzure-podruhe/>.

10 Závěr

Cílem diplomové práce bylo podat ucelený pohled na vývoj právní úpravy cenzury v Československu po roce 1945. V zájmu objasnění této problematiky bylo velmi podstatné uvést příklady reálných dopadů cenzurních právních předpisů, a to vždy v kontextu tehdejšího společenského zřízení. Pro pochopení právních poměrů po roce 1945 bylo nutné alespoň částečně nastínit právní úpravu cenzury let předcházejících. V rámci této diplomové práce nezůstaly opomenuty ani cenzurní orgány, jež byly zcela klíčové pro vytváření cenzurních mechanismů. Cílem této práce však zcela určitě nebylo podat jejich souhrnný přehled či vymezit jejich konkrétní aktivity. V neposlední řadě bylo také důležité zhodnotit důvody současného ústavního zakotvení zákazu cenzury.

První vývojová fáze právní úpravy cenzury po roce 1945 do roku 1948 byla spojená se spory politických stran o její budoucí podobě a také se zkušenostmi s právním zakotvením institutu cenzury před rokem 1938. Prvorepublikový právní řád byl souhrnem rakouskouherských právních předpisů s množstvím právních úprav. Ústava z roku 1920, v návaznosti na rakouskouherské zákonodárství, stanovovala nepřipustnost předběžné cenzury. Suspendování tohoto ustanovení však umožňoval zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních. Nedemokratické období druhé republiky poté těžilo ze zavedení branné povinnosti v září roku 1938, když hrozila válka s Německem, a to v souvislosti s prvorepublikovým zákonem č. 131/1936 Sb., o obraně státu, jenž umožnil zavedení cenzury v takovém případě. Právní akty z období Protektorátu Čechy a Morava byly prohlášeny za protiústavní a jim se tedy věnují pouze okrajově. Celkově bychom tedy dobu mezi lety 1945-1948 mohli charakterizovat jako období, v němž se uvažovalo o budoucí právní úpravě cenzury, zároveň se stát již snažil o vytvoření účinného kontrolního systému a moci se postupně ujímalo ministerstvo informací, které svobodu projevu značně omezovalo. Tehdejší zákonodárství však nepřineslo uspokojivou právní úpravu cenzurních aktivit, byť ze strany komunistů zákonný návrh předložen byl.

Druhá vývojová fáze právní úpravy cenzury mezi lety 1948-1953 byla charakteristická vydáváním nových zákonů, vyhlášek i nařízení, které souvisely se změnou politického režimu a upřením pozornosti především na hromadné informační prostředky. Květnová ústava z roku 1948 předběžnou cenzuru zakazovala, ovšem tato uplatňována, bez ohledu na ústavní zákaz, byla. V této kapitole se tedy věnují rozboru jednotlivých ustanovení právních předpisů do

cenurního systému zasahujících. Zaměřuji se na právní úpravu nejen v oblasti hromadných sdělovacích prostředků, ale také v oblasti kultury. Byť mnohdy zmiňují i právní předpisy, které se cenzury přímo netýkají, je důležité jejich nastínění pro ucelený pohled na tematiku práce. V návaznosti na nástin konkrétních dopadů právní úpravy cenzury do praxe bylo mým cílem také provést bádání a studium soudních rozhodnutí v rámci justičního fondu Okresního soudu v České Lípě, jenž spravuje Státní okresní archiv Česká Lípa. Na základě §38 odst. 1 písm. b) zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, veřejnost nahlížet do tohoto fondu nemůže. Je tomu tak proto, že soudní rozhodnutí českolipských soudů z padesátých let jsou za prvé Státním okresním archivem v České Lípě nezpracována a za druhé je tato sbírka velmi strohá. Takže její významnost a potřeba budoucího zpracování je ze strany Státního okresního archivu v České Lípě značně diskutabilní a spíše malá. Žádost o umožnění přístupu mi tedy dle výše uvedeného zákonného ustanovení nemohla být udělena. Přes tuto komplikaci jsem své bádání zaměřila na nalezení fragmentů o soudních procesech týkajících se cenzury na Českolipsku, kdy tyto mi poskytl velmi rozsáhlý fond ONV Česká Lípa.

Třetí vývojová fáze právní úpravy cenzury mezi lety 1953-1968 byla charakteristická znatelně lepším zpracováním nežli v letech předcházejících. Zcela klíčový byl zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích, který cenzuru legalizoval. Stejně tak se zaobírám i nejdůležitějším cenurním orgánem v tehdejší době, kterým byla Hlavní správa tiskového dohledu. Cenurních orgánů v Československu existovalo ještě mnoho, ale lze konstatovat, že HSTD měla díky svému statutu jasně vymezenou cenurní praxi a snažila se ji také účinně naplňovat. Následné zrušení cenzury v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, které deklaroval zákon č. 84/1968 Sb., netrvalo dlouho. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy je přijat zákon č. 127/1968 Sb., který cenzuru opět zavádí. Tento zákon znamenal přelom do další fáze právního vývoje cenzury.

Čtvrtá vývojová fáze právní úpravy cenzury mezi lety 1968-1989 stála v podstatě především na úpravě trestního práva. Věnuji se zde tedy skutkovým podstatám trestných činů, prostřednictvím nichž si režim zajišťoval stálou existenci autoritativní cenzury. Tato část mé práce je tedy zaměřena na případovou studii cenurních zásahů tehdejšího režimu. Poslední vývojová fáze právní úpravy cenzury je završena obnovou nepřipustnosti cenzury zákonem č. 86/1990 Sb., který

se mění a doplňuje zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředích. Tato pomyslná tečka za cenzurními aktivitami byla spojena s pádem komunistického režimu. Následovalo přijetí Listiny základních práv a svobod, která zcela ukončila možnost dalších cenzurních zásahů.

Cílem této práce bylo čtenáři přiblížit právní úpravu cenzury, a to nejen prostřednictvím právního rozboru jednotlivých právních předpisů, ale také skrze uvedení příkladů praktických dopadů příslušné právní úpravy. Splnění tohoto záměru by čtenáři mělo přinést alespoň částečné pochopení fungování cenzurního systému v jednotlivých historických etapách a v neposlední řadě mu tak objasnit současnou existenci zákazu cenzury v rovině ústavní. Tato diplomová práce pro mě byla přínosem a současně také nelehkým úkolem. Nutno však dodat, že mi přinesla mnohé otázky o budoucnosti právní úpravy v této oblasti. Ve své práci jsem vysvětlila pojem cenzura, její základní dělení a počátky jejího právního vývoje se zaměřením především na české země. Postupně jsem se dostala do klíčové tematiky této práce, kterou je právní úprava cenzury po roce 1945 až do současnosti. Přiblížila jsem čtenáři klíčové oblasti, v nichž se cenzura uplatňovala, uvedla jsem také historický kontext, ale především jsem se věnovala jednotlivým právním předpisům.

11 Cizojazyčné resumé

The thesis aimed to present a comprehensive view of the development of censorship legislation in Czechoslovakia after 1945. To clarify this issue, it was essential to provide examples of the real effects of censorship legislation, always in the context of the social system of that time. To understand the legal conditions after 1945, it was necessary to at least partially outline the legal regulation of censorship in the previous years. Censorship bodies, crucial for creating censorship mechanisms, were not left out in this thesis. However, the aim of this work was certainly not to provide a summary overview of them or to define their specific activities. Last but not least, it was also important to evaluate the reasons for the current constitutional anchoring of the ban on censorship.

The first development phase of censorship legislation after 1945 to 1948 was associated with disputes between political parties about its future form and also with experiences with the legal anchoring of the censorship institute before 1938. The legal code of the First Republic was a summary of Austrian legislation with several legal amendments. The Constitution of 1920, following the Austrian legislation, stipulated the inadmissibility of preliminary censorship. However, the suspension of this provision was made possible by Act No. 300/1920 Coll., on extraordinary measures. The undemocratic period of the Second Republic then benefited from the introduction of conscription in September 1938, when war with Germany threatened, in connection with the First Republic Act No. 131/1936 Coll., on the defence of the state, which enabled the introduction of censorship in such a case. Legal acts from the period of the Protectorate of Bohemia and Moravia were declared unconstitutional, so I will only cover them marginally. Overall, we could therefore characterize the period between 1945 and 1948 as a period in which the future legal regulation of censorship was considered, at the same time the state was already trying to create an effective control system, and the Ministry of Information gradually took power, which greatly limited freedom of expression. However, the legislation at that time did not provide satisfactory legal regulation of censorship activities, even though a legal proposal was submitted by the communists.

The second development phase of censorship legislation between 1948 and 1953 was characterized by the issuance of new laws, decrees and regulations, which were related to the change of the political regime and focusing attention primarily on mass media. The May Constitution of 1948 prohibited preliminary censorship, but it was applied, regardless of the constitutional prohibition. In this chapter,

I therefore focus on the analysis of the individual provisions of the legal regulations interfering with the censorship system. I focus on legal regulation not only in the field of mass media but also in the field of culture. Although I often mention legal regulations that are not directly related to censorship, it is important to outline them for a comprehensive view of the topic of work. Following on from the outline of the concrete effects of censorship legislation in practice, my goal was also to carry out research and study of court decisions within the judicial fund of the District Court in Česká Lípa, which is managed by the State District Archive of Česká Lípa. Based on §38 paragraph 1 letter b) of Act No. 499/2004 Coll., on archiving and file service, the public cannot view this fund. This is because the court decisions of the Česká Lípa courts from the 1950s are, firstly, not processed by the State District Archive in Česká Lípa, and secondly, this collection is very austere. So its significance and the need for future processing is highly debatable and rather small from the State District Archives in Česká Lípa. Therefore, according to the aforementioned legal provision, my access request could not be granted. Despite this complication, I focused my research on finding fragments of court processes related to censorship in Českolipska, when these were provided to me by the very extensive ONV Česká Lípa fund.

The third development phase of the censorship legislation between 1953 and 1968 was characterized by noticeably better processing than in previous years. Act No. 81/1966 Coll., on periodicals and other mass media, which legalized censorship, was key. I also dealt with the most important censorship body at the time, which was the Main Administration of Press Supervision. There were still many censorship bodies in Czechoslovakia, but it can be stated that the HSTD clearly defined censorship practices and tried to fulfil them effectively. The subsequent abolition of censorship in the area of the press and other mass information environments, which was declared by Act No. 84/1968 Coll., did not last long. After the invasion of Warsaw Pact troops, Act No. 127/1968 Coll. is adopted, which reintroduces censorship. This law marked a turning point in the next phase of the legal development of censorship.

The fourth development phase of the censorship legislation between 1968 and 1989 was primarily based on the amendment of criminal law. I, therefore, focus here on the facts of the criminal acts through which the regime ensured the permanent existence of authoritative censorship. This part of my work is therefore focused on a case study of the censorship interventions of the regime at that time.

The last development phase of censorship legislation is completed by the restoration of the inadmissibility of censorship by Act No. 86/1990 Coll., which amends and supplements Act No. 81/1966 Coll., on periodicals and other mass information environments. This imaginary dot behind censorship activities was associated with the fall of the communist regime. This was followed by the adoption of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms, which completely ended the possibility of further censorship interventions.

This work aimed to bring the legal regulation of censorship closer to the reader, not only through a legal analysis of individual legal regulations but also through giving examples of the practical effects of the relevant legal regulation. The fulfilment of this intention should bring the reader at least a partial understanding of the functioning of the censorship system in individual historical stages and, last but not least, clarify the current existence of the prohibition of censorship at the constitutional level. This diploma thesis was a benefit for me and at the same time a difficult task. However, it must be added that it brought me many questions about the future of legislation in this area. In my work, I explained the concept of censorship, its basic divisions and the beginnings of its legal development, focusing mainly on the Czech countries. I gradually got into the key topic of this work, which is the legal regulation of censorship after 1945 until the present day. I brought the reader closer to the key areas in which censorship was applied, I also provided the historical context, but above all, I focused on individual legal regulations.

12 Zdroje

12.1 Knižní zdroje

ADAMOVIÁ, Karolína a Ladislav SOUKUP. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-271-4.

ADAMOVIÁ, Karolína; LOJEK, Antonín; SCHELLE, Karel a TAUCHEN, Jaromír. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada, Právo*. Praha: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-000-2.

BEDNAŘÍK, Petr, Jan JIRÁK a Barbara KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-0553-3.

BENČÍK, Antonín. *Operace "Dunaj": vojáci a Pražské jaro 1968: studie a dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. ISBN 80-85270-33-1.

BENEŠOVÁ, Emilie. *Labyrintem dějin českých zemí: Košický vládní program*. Ministerstvo vnitra, 2018. ISBN 978-80-7469-081-5.

BILER, Stanislav. *111 míst v Brně, která musíte vidět*. V Praze: Paseka, 2020. ISBN 978-80-7637-077-7.

DOLANSKÝ, Julius. [„Projev profesora Karlovy university...“], v *Knihy do rukou lidu! Zákon o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací*, Praha, Ministerstvo informací a osvěty 1949.

DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945-1948*. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-046-X.

GROSPÍČ, Jiří, Juraj VYSOKAJ a Jaroslav CHOVANEC. *Košický vládní program - program budování lidově demokratického Československa: studijní materiál pro učitele a aspiranty dějin MDH a KSČ na vysokých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

HAVLÍČEK BOROVSKEÝ, Karel. *Po dvaceti letech: porotní soud Karla Havlíčka Borovského, který dne 12. listopadu 1851 odbýván byl u c.k. Zemského soudu v Hoře Kutné*. V Praze: Grégr a Ferd. Dattel, 1871.

HENDRYCH, Dušan. *Právníký slovník. 3., podstatně rozš. vyd.* V Praze: C.H. Beck, 2009. Beckovy odborné slovníky. ISBN 9788074000591.

HOMEROVÁ, Klára, *Tisková cenzura v Čechách, 1621-1660*, Sborník národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie 42-43, 1997-1998, č. ¼.

CHARYPAR, M., et al. *Zdvojení cenzurního systému v době války (1914-1918)*. In WÖGERBAUER, M., PÍŠA, P., ŠÁMAL, P., JANÁČEK, P. *V obecném zájmu: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Academia, 2015, vol. 1.

JEŠUTOVÁ, Eva. *Od mikrofonu k posluchačům: z osmi desetiletí českého rozhlasu*. Praha: Český rozhlas, 2003. ISBN 80-86762-00-9.

JUST, Vladimír a František KNOPP. *Divadlo v totalitním systému: příběh českého divadla (1945-1989) nejen v datech a souvislostech*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1720-8.

JUST, Vladimír. *Česká divadelní kultura 1945-1989 v datech a souvislostech*. Praha: Divadelní ústav, 1995, s. 20. ISBN 80-7008-056-6.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin, díl 1*.

KAPLAN, Karel a Dušan TOMÁŠEK. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994. ISBN 80-85270-38-2.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1945-1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. Odborná literatura pro učitele. ISBN 80-04256-99-6

Karel Havlíček Borovský před pražskou porotou v r. 1849. V Praze: V.P. Nešněra, 1896.

KLIMEŠ, David. *Doporučeno nezveřejňovat: fungování propagandy, cenzury a médií v pozdně normalizačním Československu*. Praha: Academia, 2022. ISBN 978-80-200-3264-5.

KNAPÍK, Jiří. *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948-1953: biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů*-. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-093-4.

KOBER, Jan. *Svoboda projevu?: současné otázky nad jejím omezováním*. Vydání 1. Brno: Doplněk, 2021. 431 stran. Společensko-ekologická edice, svazek 26. ISBN 978-80-7239-345-9.

KOHOUT, Martin. *Tiskové zákonodárství ČSR v legislativním procesu a judikatuře Nejvyššího soudu v letech 1918-1938: Czechoslovak press laws in the legislative process and the rulings of the Supreme Court from 1918 until 1938*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2014. ISBN 978-80-7452-103-4.

KOLLÁROVÁ, Ivona, *Cenzúra kníh v tereziánskej epoche*, Bratislava, Ústredná knižnica SAV 1999

KONČELÍK, Jakub, KÖPPLOVÁ, Barbara, KRYŠPÍNOVÁ, Jitka: *Český tisk pod vládou Wolfganga Wolframa von Wolmara. Stenografické zápisy Antonína Fingera z protektorátních tiskových porad 1939 až 1941*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0591-0.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.

KONČELÍK, Jakub: *Mediální politika a srpen 1968; Zřízení Úřadu pro tisk a informace jako služba moskevskému protokolu*. In: MAGÁL, Slavomír, MISTRÍK, Miloš, SOLÍK, Martin (eds.): *Masmediálna komunikácia a realita II*. Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, Trnava 2009, s. 203–219.

KOUŘIL, Vladimír. *Jazzová sekce v čase a nečase: 1971-1987*. Praha: Torst, 1999. ISBN 80-7215-095-2.

KROFTA, Kamil. *Nesmrtelný národ: od Bílé hory k Palackému*. Michiganská univerzita: J. Laichter, 698 p.

MACEK, Pavel, *Dějiny policie a četnictva, I. Habsburská monarchie 1526-1918*. ISBN 80-85821-52-4.

MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989: [sborník příspěvků]*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0863-4.

MALÝ, Karel, Florián SIVÁK a Kateřina ŘEZÁČOVÁ. *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*. Jinočany: H & H, 1993. ISBN 80-85467-61-5.

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4.

NĚMEČEK, Jan, PROKŠ, Petr, VORÁČEK, Emil, Eds. *Vítězství a osvobození 1945*; Historický ústav AV ČR, v. v. i.: Praha, 2019.

OTÁHAL, Milan, Alena NOSKOVÁ, Karel BOLOMSKÝ a Ústav pro soudobé dějiny (Akademie věd ČR). *Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970: dokumenty: "normalizace" v kultuře, umění, vědě, školství a masových sdělovacích prostředcích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. ISBN 80-85800-14-4.

Osvětový dům (Česká Lípa) a Vlastivědné muzeum (Česká Lípa, Česko). *Jakub Arbes a Česká Lípa: vlastivědný sborník*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1964, s. 25-27.

Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1892. sv. 5.

PETRÁŇ, Josef, Jaromír NAVRÁTIL, Bohumil STEHLÍK a Josef KOČÍ. *Počátky českého národního obrození: společnost a kultura v 70.-90. letech 18. stol.* Praha: Academia, 1990, ISBN 80-200-0061-5.

RADOSTA, Petr. *Protikomunistický odboj: historický nástin*. Praha: Egem, 1993. ISBN 80-85395-25-8.

ROMUL'DOVIČ, G. I. *Dějiny inkvizice (13.-20. století)*. Praha: Svoboda, 1973.

Sborník Národního muzea v Praze. Edited by Homerová, Klára, Praha: ISV, 1999

Securitas imperii: sborník k problematice bezpečnostních služeb. Praha: Themis, 2003(10). ISSN 1804-1612.

SCHELLE, Karel a Masarykova univerzita. *Svoboda projevu a tisku: sborník vybraných příspěvků z mezinárodních konferencí konaných ve dnech 5.-9. září 1994*

Právnickou fakultou MU. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 80-210-1146-7.

SKUPA, Lukáš. *Vadí - nevadí: česká filmová cenzura v 60. letech*. Praha: NFA, [2016]. ISBN 978-80-7004-172-7.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, Díl I: 1848-1859*. Praha: Československý Kompas, 1932

TOMÁŠEK, Dušan a Petr BEDNÁŘ. *Pozor, cenzurováno!, aneb, Ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Ministerstva vnitra České republiky, 1994. ISBN 80-85821-16-8.

VOIT, Petr. *Příspěvky ke knihopisu: Moravské prameny z let 1567-1568 k dějinám bibliografie, cenzury, knihtisku*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1987.

VOJÁČEK, Ladislav, Karel SCHELLE a Vilém KNOLL. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-257-8.

VOLF, Josef. *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*.

WAGNEROVÁ, Eliška. *Listina základních práv a svobod: komentář. 2., doplněné a aktualizované vydání*. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-747-8.

WEYR, František, HORÁK, Ondřej (ed.). *Československé právo ústavní: Ústavní vývoj československý v roce 1938*. Klasická právníká díla (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-80-7552-891-9.

WÖGERBAUER, Michael et al. *V obecném zájmu: cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749-2014*. Praha: Academia, 2015. sv. Svazek 2. ISBN 978-80-200-2491-6.

12.2 Zdroje dostupné z internetu

BARTOŇ, Michal, HEJČ, David. Čl. 17 [Svoboda projevu a právo na informace]. In: HUSSEINI, Faisal, BARTOŇ, Michal, KOKEŠ, Marian, KOPA, Martin a kol. *Listina základních práv a svobod*. 1. vydání (1. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2021

ČERNÍK, J. Scenáristika a Hlavní správa tiskového dohledu v Československu, 1953–1962. *Illuminace* [online]. 2017, vol. 29, no. 1, p. 29–49. Dostupné z: <https://www.iluminace.cz/contents/ilu/2017/01.pdf> . ISSN 0862-397X.

Důvodová zpráva k zák. č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích.

Editors, *History of censorship*. Encyclopedia Britannica [online]. Available from <https://www.britannica.com/topic/censorship/History-of-censorship>.

Federální ministerstvo vnitra, Denní situační zpráva č. 6, 20.3.1989. *eBadatelna Archivu bezpečnostních složek*, Č.j. OV-039/A-89.

Informace o Chartě 77 - č.4. *Informace o Chartě 77*; Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných: Praha, 1979. Dostupné z: <https://www.vons.cz/informace-o-charte-77>.

LACHMAN, T. Filmová cenzura v ČSR 1919-1939. *Illuminace*, 2006, vol. 18, iss. 3, s. 194-197.

Osvětový dům (Česká Lípa) a Vlastivědné muzeum (Česká Lípa, Česko). *Jakub Arbes a Česká Lípa: vlastivědný sborník*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1964, s. 25-27.

Protokol z jednání delegace ČSSR a SSSR (tzv. Moskevského protokolu) 23.-26. 8. 1968 v Moskvě.

PŘEHLEDNÉ DĚJINY ČESKÉHO DIVADLA: Teze kapitoly VII. (1961). *Česká Literatura*, 9(1), s. 97. <http://www.jstor.org/stable/43321089>.

RAHYAB, Susan, *Censorship and Book-Burning in Imperial Rome and Egypt*", CUNY Academic Works, 2020.

ROHMANN, Dirk. *Christianity, Book-Burning and Censorship in Late Antiquity: Studies in Text Transmission*, Berlin, Boston: De Gruyter, 2016. <https://doi.org/10.1515/9783110486070>

Statut MV-HSTD, jenž byl vydaný tajným rozkazem č. 107 16. června 1955.

TELEC, I. *O cenzuře podruhé*, 2023. Česká justice. <https://www.ceska-justice.cz/blog/o-cenzure-podruhe/>.

VONDROVÁ, J.; SMEJKAL, L. Libri prohibiti. Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě. <https://www.muzeumcl.cz/expozice/z-historie-ceske-lipy/zapomenute-pribehy/libri-prohibiti>

Všehrd. Praha: Spolek českých právníků Všehrd, 5.1924, 5(9), s. 205-206. ISSN 1210-5740.

12.3 Soudní rozhodnutí

Nejvyšší soud České socialistické republiky, 4 Tor 18/69, [R 12/1970 tr.] (Usnesení Nejvyššího soudu České socialistické republiky ze dne 9. 12. 1969, sp. zn. 4 Tor 18/69).

Rozhodnutí Nejvyššího soud ČR, publikované pod č. 115/1950 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, In [Systém ASPI]. Wolters Kluwer [cit. 2023-11-30].

Rozhodnutí Nejvyššího soudu České socialistické republiky, publikované pod č. 12/1970 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek NS ČSSR.

Usnesení sp. zn. I. ÚS 1716/17 ze dne 16. 8. 2017.

12.4 Právní předpisy

Dekret prezidenta republiky č. 109/1945 Sb., o řízení výroby

Dekret prezidenta republiky č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu

Nařízení č. 78/1924 Sb., kterým se určují podmínky pro zřizování, udržování a provoz telegrafů

Nařízení č. 191/1912 ř. z., o pořádání veřejných představení kinematografem

Nejvyšší patent z 25. dubna 1848, Ústavní listina rakouského císařství

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky

Vládní nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických tiskopisů

Vládní nařízení č. 175/1941 Sb., o úpravě poměrů v českém tisku

Vyhláška ministerstva informací a osvěty č. 39/1951 Ú. l., kterou se vydávají tiskové předpisy ze dne 30. 12. 1950

Zákon č. 84/1966 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích

Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících ke dni 1. 1. 1927

Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky

Zákon č. 6/1863 ř. z., o tisku

Zákon č. 142/1867 ř. z., o obecných právech občanů státních v královstvích a zemích v radě říšské zastoupených

Zákon č. č. 66/1869 ř. z., o výjimečném stavu

Zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních.

Zákon č. 126/1933 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují tiskové zákony

Zákon č. 131/1936 Sb. z. a n., o obraně státu

Zákon č. 101/1947 Sb., o postavení redaktorů a o Svazech novinářů

Zákon 184/1950 Sb., o vydávání časopisů a o Svazu československých novinářů

Zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích

Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky

Zákon č. 94/1949 Sb., o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací

Zákon č. 137/1948 Sb., o postátnění Československého rozhlasu

Zákon č. 32/1948 Sb., kterým se vydávají základní ustanovení o zřizování divadel a o divadelní činnosti (divadelní zákon)

Zákon č. 127/1968 Sb., o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích

Zákon č. 17/1964 Sb., o Československém rozhlase

Zákon č. 55/1957 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon)

Zákon č. 180/1980 Sb., o zřízení Federálního úřadu pro tisk a informace.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestního zákona.

Zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci

Zákon ČNR č. 33/1978 Sb., o divadelní činnosti (divadelní zákon)

Zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

12.5 Archiválie

ONV Česká Lípa. *Kádrové spisy kněží – posudky, udávání, zprávy o zatčení (1938) 1945-1961*, In. Věci církevní., kart. 630. Místo: Státní okresní archiv v České Lípě.

ONV Česká Lípa. *Státní církevní politika – hlášení o církevním životě, cenzura církevního tisku a korespondence, besedy duchovních s předst. státní správy, církv. důvěrníci v obcích, rušení klášterů a jiné doklady proticírkevní politiky státu 1949-54*, In. Věci církevní., kart. 503. Místo: Státní okresní archiv v České Lípě.

Seznam použitých zkratk

ČNR	Česká národní rada
ČR	Česká republika
ČSF	Československý film (podnik)
ČSSR	Československá socialistická republika
ČTK	Československá tisková kancelář
ČÚTI	Český úřad pro tisk a informace
EU	Evropská unie
FÚTI	Federální úřad pro tisk a informace
HSTD	Hlavní správa tiskového dohledu
KNV	Krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
MV	Ministerstvo vnitra
NERČ	Národní ediční rada československá
ONV	Okresní národní výbor
RORD	Revoluční odborová rada divadelníků
SD	„Sicherheitsdienst“, Bezpečnostní služba
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
SÚTI	Slovenský úřad pro tisk a informace
ÚTI	Úřad pro tisk a informace
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa